

QMU JANINDAGI AYMAQLIQ ORAY

2021

ОQÍW METODIKALÍQ KOMPLEKS

*ПЕДАГОГТЫҢ КӘСИПЛИК
ПРОФЕССИОНАЛЛЫҒЫН АСЫРЫҰ*

Berdimuratova A | f.i.d., professor

**ЎЗБЕКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖОҚАРЫ ҲӘМ ОРТА АРНАЎЛЫ
БИЛИМЛЕНДИРИЎ МИНИСТРЛИГИ**

**ЖОҚАРЫ БИЛИМ ТАРАЎЫНДАҒЫ ПЕДАГОГ ҲӘМ БАСШЫ
КАДРЛАРДЫ ҚАЙТА ТАЯРЛАЎ ҲӘМ ОЛАРДЫҢ ҚӘНИГЕЛИГИН
ЖЕТИЛИСТИРИЎДИ ШӨЛКЕМЛЕСТИРИЎ БАС ИЛИМИЙ-ОРАЙЫ**

**БЕРДАҚ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҚАЛПАҚ МӘМЛЕКЕТЛИК
УНИВЕРСИТЕТИ ЖАНЫНДАҒЫ ПЕДАГОГ КАДРЛАРДЫ ҚАЙТА
ТАЯРЛАЎ ҲӘМОЛАРДЫҢ ҚӘНИГЕЛИГИН ЖЕТИЛИСТИРИЎ
АЙМАҚЛЫҚ ОРАЙЫ**

«ПЕДАГОГТЫҢ КӘСИПЛИК ПРОФЕСИОНАЛЛЫҒЫН АСЫРЫЎ»

модулы бойынша

ОҚЫЎ-МЕТОДИКАЛЫҚ КОМПЛЕКСИ

Қәнигелигин жеилистириў курсы бағдары: Барлық жөнелислер ушын
Тыңлаўшылар контингенти: Жоқары оқыў орны профессор-
оқытыўшылары

НӨКИС – 2021

Модулдың оқыу-методикалық комплекси Жоқары хәм орта арнаўлы билимлендириў министрлигиниң 2020-жыл 7-декабрдеги 648-санлы буйрығы менен тастыйықланған оқыу дәстүри хәм оқыу режесине муўапық ислер шығарылған.

Дүзиўши: Бердимуратова А.К – философия илимлери докторы, профессор.

Пикир

билдириўши: Қошанов Б. А- тарийх илимлери докторы, профессор.

Оқыу методикалық комплекс Бас илимий-методикалық орай илимий методикалық Кеңестиң қарары менен баспаға усыныс етилген (2020-жыл 30-декабрдеги 5-санлы баянламасы).

МАЗМУНЫ

I.	ИСШИ БАҒДАРЛАМА.....	5
II.	МОДУЛДЫ ОҚЫТЫҰДА ПАЙДАЛАНАТУҒЫН ИНТЕРАКТИВ БИЛИМ МЕТОДЛАРЫ.....	14
III.	ТЕОРИЯЛЫҚ МАТЕРИАЛЛАР	20
IV.	ӘМЕЛИЙ ШЫНЫҒЫҰ МАТЕРИАЛЛАРЫ	89
V.	KEYSLER	96
VI.	ГЛОССАРИЙ	97
VII.	ӘДЕБИЯТЛАР ДИЗИМИ	104
VIII.	SIN, PIKIRLER	108

ИСШИ БАҒДАРЛАМА.

Кирисиў

Бағдарлама Өзбекстан Республикасының 2020-жыл 23-сентябрдеги тастыйықланған «Билимлендириў ҳаққында» ғы Нызамы, Өзбекстан Республикасы Президентиниң 2017-жыл 7-февралдағы «Өзбекстан Республикасына жәнеде раўажландырыў бойынша Хәрекетлер стратегиясы ҳаққында» ғы ПҚ-4947-санлы, 2019-жыл 27-августта «Жоқары оқыў орынлары басшы хәм педагог кадрлардың үзиликсиз қайта таярлаў системасын жәриялаў ҳаққында» ғы ПҚ-5789-санлы, 2019-жыл 8-октябрдеги «Өзбекстан Республикасы жоқары билимлендириў системасын 2030-жылға шекем раўажландырыў концепциясын тастыйықлаў ҳаққында»ғы ПҚ-5847-санлы Буйрықлары, 2020-жыл 27-февралдағы «Педагогикалық билимлендириў тараўын жәнеде раўажландырыў илажлары ҳаққында» ғы ПҚ-4623-санлы хәм Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинетиниң 2019-жыл 23-сентябринде «Жоқары оқыў орынларын басшы хәм педагог кадрларының қайта таярлаў системасын жетилистириў бойынша қосымша илажлар ҳаққында» ғы 797-санлы Қарарлары хәмде Өзбекстан Республикасы Президенти Шавкат Мирзиёевтың Оқытыўшы хәм устазлар күнине арналған салтанатлы мәресиминдеги «Оқытыўшы хәм устазлар Өзбекстанды курыўда үлкен күш, таянышымыз хәм сүйенишимиз» атлы баянында белгиленген әҳмийетли мәселелер мазмунынан келип шыққан ҳалда дүзилген болып, усы бағдарлама жоқары оқыў орынларында педагог кадрлардың кәсип шеберлиги хәмде инновациялық компонентлигин раўажландырыў, тараўға тийисли алдынғы сырт ел тәжирийбелери, жаңа билим хәм тәжирийбелерин өзлестириў, және әмелиятқа енгизиў көнликпелерин жетилистириўди мақсет етип қояды.

Бағдарлама шеңберинде берилген темалар билимлендириў тараўы бойынша педагог кадрларды қайта таярлаў хәм олардың тәжирийбесин асырыў мазмуны, сапасы хәм олардың таярлықларына қойылатуғын улыўмалық кәсип талаплары хәм оқыў режелери тийкарында

қәлиплестирилген болып, оның мазмуны. Профессинал оқытыўшы шахс. Педагогтың компанентлиги хәм креативлиги. Педагогтың кәсиплик шеберлиги хәм оны инновациялық искерлигинде көриниўи. Кәсиплик-педагогикалық таярлық процессинде таяныш (soft skills), арнаўлы (hard skills) компетенциялар мазмуны. Модулли-компанентли, интегратив, инновацион-креатив көз-қараслар. Билимлендириў процессин режелестириў хәм моделлестириў педагогтың кәсиплик шеберлик дәретиўшилигин раўажландырыў факторы. Оқыў семинарларының заманагәй түрлерин (реже, аралас билимлендириў, виртуал лаборатория, дебат) шөлкемлестириў хәм өткериў методикасы. Студентлерде критикалық, өзин-өзи (мотивациялық, интеллектуал, әмелий-искерликли, актив коммуникация хәм топарлық жумыс) раўажландырыў хәм креатив пикирлеўди қәлиплестириў усыллары (дизайн-пикирлеў, скампер хәм т.б). студентлердиң өз бетинше жумысларын шөлкемлестириўдиң заманагәй формалары. Steam-билимлендириў (Science – анық пәнлер, Technology – технологиялар, Engineering –техник шеберлик, Art – дәретиўшилик искусствосы, Mathematics -математика) хәм STREM-билимлендириў (илим, технологиялар, робот техникасы, инженерия хәм математика) өзгешеликлери бойынша тийисли билим, көнликпе, тәжирийбе хәм компентенцияларды раўажландырыўға бағдарланған.

Модулдыҥ мақсети хәм ўазыйпалары

Модулдыҥ мақсети: педагог кадрларды қайта таярлаў хәм қәнигеликти асырыў курсы тыңлаўшыларын педагогтың кәсип профессионаллығын асырыў хаққындағы билимлерин жетилистириў, инновациялық искерлигин раўажландырыўдағы проблемаларды анықлаў, анализлеў, оларда инновациялық билим технологиялары, оқытыўдың инновациялық формасы, метод хәм қураллары, педогогикалық компетентлик сапалары хәмде билимлендириў процессин шөлкемлестириўге креатив жандасыўға тийисли билимлерди жетилистириў тийкарында олар тәрәпинен инновациялық жандасыў, педогогикалық компетентлик сапалары хәм

креатив қабилетинің нәтижелі өзлестіріліуі үшін зәрүр болған шәрт-шәртларды жаратыў ҳаққындағы көнликпе ҳәм тәжирийбелерди қәлиплестириў.

Модулдың ўазыйпалары:

- тыңлаўшыларда инновациялық характерге ийе педогогикалық искерликти шөлкемлестириў;

- оларда педагогикалық процести нәтижелі шөлкемлестириўде креатив пикирлеўге бағдарланған билимлендириў технологиялары: режели билимлендириў, витаген, скампер, дизайн пикирлеў басқа билимлендириў технологияларынан орынлы. Мақсетли пайдаланыў көнликпе-тәжирийбелерин раўажландырыў;

- тыңлаўшылардың оқыў режелерин ислеп шығыў, пәнлераралық интеграциясы (STEAM билимлендириў)ди қәлиплестириў ҳәм практикаға енгизиў тәжирийбелерин жетилистириў;

- тыңлаўшылардың кәсиплик профессионаллығын жәнде жетилистириў;

- ЖОО педагог кадрларда оқыў семинарларын шөлкемлестириўге креатив жандасыў билим-көнликпелерин жетилистириў;

Модул бойынша тыңлаўшылардың билими, көнликпеси, тәжирийбеси ҳәм компетенцияларына қойылатуғын талаплар

«Педагогтың кәсиплик профессионаллығын асырыў» курсың өзлестириў процесинде әмелге асырылатуғын мәселелер шеңберинде:

тыңлаўшы:

- профессионал оқытыўшы шахсына қойылатуғын талаплар;
- педагогтың компетентлиги ҳәм креатив сапалары;
- кәсиплик-педагогикалық таярлық процесинде таяныш (soft skills), арнаўлы (hard skills) компетенциялар махмунын;

- билимлендириў процессин модуллы-компотентли, интегратив, инновациялық креатив жандасыўларды;

- оқыў семинарларының заманагөй түрлерин (реже, аралас билимлендириў, виртуал лаборатория, дебат) шөлкемлестириў хэм өткерий методикасын;

- студентлерде критикалық, өзін-өзи (мотивациялық, интеллектуал, әмелий-искерликли, актив коммуникация хэм топарлық жумыс) раўажландырыў хэм креатив пикирлеўди қәлиплестириў усыллары (дизайн-пикирлеў, скампер хэм т.б).

- студентлердиң өз бетинше жумысларын шөлкемлестириўдиң заманагөй формалары.

- Steam-билимлендириў (Science – анық пәнлер, Technology – технологиялар, Engineering – техникалық шеберлик, Art – дәретиўшилиқ искусствосы, Mathematics -математика) хэм STREAM-билимлендириў (илим, технологиялар, робот техникасы, инженерия хэм математика) өзгешеликлерин билиўи керек;

- кәсиплик профессионаллық хэм инновациялық искерлигин көрсетиў;

- билимлендириў процесинде модули-компетентли, интегратив, инновациялық креатив жандасыўларды қоллап, билимлендириў процессин режелестириў хэм моделлестириў;

- оқыў семинарларының заманагөй түрлерин (реже, аралас, билимлендириў, виртуал лаборатория, дебат) шөлкемлестириў

- студентлерде критикалық, өзін-өзи (мотивациялық, интеллектуал, әмелий-искерликли, актив коммуникация хэм топарлық жумыс) раўажландырыў хэм креатив пикирлеўди қәлиплестириў усыллары (дизайн-пикирлеў, скампер хэм т.б) дан пайдаланыў;

- студентлердиң өз бетинше жумысларын шөлкемлестириўдиң заманагөй формаларда шөлкемлестириў;

- Steam-билимлендириў (Science – анық пәнлер, Technology – технологиялар, Engineering – техникалық шеберлик, Art – дәретиўшилиқ искусствосы, Mathematics -математика) хэм STREAM-билимлендириў (илим,

технологиялар, робот техникасы, инженерия хәм математика) усылларынан пайдаланыў көнликпе хәм тәжирийбелерге ийе болыўы лазым.

- кәсиплик профессионаллық хәм инновациялық искерлигин шөлкемлестириў;

- билимлендириў процесинде модулли-компетентли, интегратив, инновациялық креатив жандасыўлардан нәтийжели пайдаланыў;

- оқыў семинарларының заманагөй түрлерин (реже, аралас билимлендириў, виртуал лаборатория, дебат) шөлкемлестириў;

- студентлерде критикалық, өзін-өзи (мотивациялық, интеллектуал, әмелий-искерликли, актив коммуникация хәм топарлық жумыс) раўажландырыў хәм креатив пикирлеўди қәлиплестириў усыллары (дизайн-пикирлеў, скампер хәм т.б) дан пайдаланып, оқыў-билим искерлигин шөлкемлестириў;

- студентлердиң өз бетинше жумысларын шөлкемлестириўдиң заманагөй формалары тийкарында басқарыў;

- Steam-билимлендириў (Science – анық пәнлер, Technology – технологиялар, Engineering – техникалық шеберлик, Art – дәретиўшилиқ искусствосы, Mathematics -математика) хәм STREM-билимлендириў (илим, технологиялар, робот техникасы, инженерия хәм математика) усыллары тийкарында студентлердиң оқыў-билиў искерлигин шөлкемлестириў компетенцияларға ийе болыўы лазым.

Модулди шөлкемлестириў хәм өткерий бойынша усыныслар

«Педагогтың кәсиплик профессионаллығын асырыў» модули лекция хәм семинар шынығыўлар формасында алып барылады.

Курсты оқытыў процесинде билимлендириўдиң заманагөй методлары, информациялық коммуникация технологиялары қолланылыўы кезде тутылған:

Лекция сабақларында заманагөй компьютер технологиялары жәрдемінде презентация хәм электрон-дидактикалық технологиялардан;

Өткерилетуғын әмелий шынығыуларда техникалық қураллардан, блиц-сораулар, ақылый хужим, топар болып пикирлеу, киши топарлар менен ислеу хәм басқа интерактив билимлендириу методларын қоллау нәзерде тутады.

Модулдың оқыу режедеги басқа модуллар менен байланыслылығы хәм үзликсизлиги

«Педагогтың кәсиплик профессионаллығын асыруу» модули бойынша шынығыулар оқыу режесіндеги «Илимий хәм инновациялық искерлигин рауажландыруу», «Билимлендириу процессине санлы технологияларды енгизиу», сыяқлы модуллар менен үзликсиз байланыста алып барылады.

Модулдың жоқары билимлендириудеги орны

Модулди өзлестириу арқалы тыңлаушылар инновациялық билимлендириу технологияларын өзлестириу, ен жайдыруу хәм практикада қоллау тәжирийбелери, педагогикалық компетентлик сапалары хәм креатив қәбилетине ийе болады.

МОДУЛ БОЙЫНША СААТЛАР БӨЛИСТИРИЛИУИ

№	Модул темалары	Аудитория оқыу жүклемеси		
		Жәми	Теориялық	Семинар шынығыулар
1	Педагогтың кәсиплик профессионаллығы хәм оны рауажландыруу жоллары	4	2	2
2	Оқыу семинарларының заманагөй түрлери тийкарында шөлкемлестириу хәм өткериу методикасы	4	2	2
3	Steam хәм STREM билимлендириу өзгешеликтери	2		2
	Жәми:	10	4	6

ТЕОРИЯЛЫҚ ШЫНЫҒЫҰЛАР МАЗМУНЫ

1-ТЕМА. ПЕДАГОГТЫҢ КӘСИПЛИК ПРОФЕССИОНАЛЛЫҒЫ ХӘМ ОНЫ РАҰАЖЛАНДЫРЫҰ ЖОЛЛАРЫ

Профессионал оқытыушы. Педагогтың компетентлиги хәм креативлиги. Педагогтың кәсіплик профессионаллығы хәм оны инновациялық искерлигинде көриниуи. Кәсіплик-педагогикалық таярлық процессинде таяныш (soft skills), арнаұлы (hardskills) компетенциялар мазмуны. Модуллы-компетентли, интегратив, инновациялық-креатив жандасыулар. Билимлендириу процесин режелестириу хәм моделлестириу педагогтың кәсіплик профессионал дәретиушилигин раұажландыриу факторы.

2-ТЕМА. ОҚЫҰ ШЫНЫҒЫҰЛАРЫНЫҢ ЗАМАНАГӨЙ ТҮРЛЕРИ ТИЙКАРЫНДА ШӨЛКЕМЛЕСТИРИУ ХӘМ ӨТКЕРИУ МЕТОДИКАСЫ

Оқыу шынығыуларының заманагөй түрлери тийкарында (реже, аралас билимлендириу, виртуал лаборатория, дебат) шөлкемлестириу. Студентлерде критикалық, өзін-өзи (мотивациялық, интеллектуал, әмелий-искерликли, актив коммуникация хәм топарлық жумыс) раұажландыриу. Креатив пикирлеуди қәлиплестириу усыллары (дизайн-пикирлеу, скампер хәм т.б). Студентлердің өз бетинше жумысларын шөлкемлестириудің заманагөй формалары.

СЕМИНАР ШЫНЫҒЫҰЛАР МАЗМУНЫ

1-СЕМИНАР ШЫНЫҒЫҰ

Тема: ПЕДАГОГТЫҢ КӘСИПЛИК ПРОФЕССИОНАЛЛЫҒЫ ХӘМ ОНЫ РАҰАЖЛАНДЫРЫҰ ЖОЛЛАРЫ (2 саат)

Профессионал оқытыушы. Педагогтың компетентлиги хәм креативлиги. Педагогтың кәсіплик шеберлиги хәм оны инновациялықы искерлигинде көриниуи. Билимлендириу процесин режелестириу хәм моделлестириу педагогтың кәсіплик профессионал дәретиушилигин рауажландырыу факторы.

2-СЕМИНАР ШЫНЫҒЫҰ

Тема. ОҚЫҰ ШЫНЫҒЫҰЛАРЫНЫҢ ЗАМАНАҒӨЙ ТҮРЛЕРИ ТИЙКАРЫНДА ШӨЛКЕМЛЕСТИРИҰ ХӘМ ӨТКЕРИҰ МЕТОДИКАСЫ

Оқыу шынығыуларының заманағөй түрлери тийкарында (реже, аралас билимлендириу, виртуал лаборатория, дебат) шөлкемлестириу. Студентлерде критикалық, өзін-өзи (мотивациялық, интеллектуал, әмелий-искерликли, актив коммуникация хәм топарлық жумыс) рауажландырыу. Креатив пикирлеуди қәлиплестириу усыллары (дизайн-пикирлеу, скампер хәм т.б). Студентлердің өз бетинше жумысларын шөлкемлестириудин заманағөй формалары.

2-ӘМЕЛИЙ ШЫНЫҒЫҰ

Тема: STEAM ХӘМ STREM БИЛИМЛЕНДИРИҰ ӨЗГЕШЕЛИКЛЕРИ. (2 СААТ)

Steam-билимлендириу (Science – анық пәнлер, Technology – технологиялар, Engineering – техникалық шеберлик, Art – дәретиушилик искусствосы, Mathematics -математика) өзгешеликлері. STREM-билимлендириу (илим, технологиялар, робот техникасы, инженерия хәм математика) өзгешеликлері.

ОҚЫТЫҰ ФОРМАЛАРЫ

Усы модуль бойынша төмендеги оқытыу формаларынан пайдаланылады:

- лекциялар, әмелий шынығыулар (мағлыуатлар хәм технологияларды түсинип алыу, мотивацияны рауажландырыу, теориялық билимлерди беккемлеу);

- сәубетлесий (қурылып атырған реже шешимлери бойынша усыныс бериу қәбилетин рауажландырыу, еситиу, ойлау хәм логикалық жуумақлар шығарыу);

- дискуссия (режелер шешими бойынша дәлийллер хәм тийкарлы аргументлерди усыныу, еситиу хәм проблемалардың шешимин табыу қәбилетин рауажландырыу).

II. МОДУЛДЫ ОҚЫТЫҰДА ПАЙДАЛАНАТУҒЫН ИНТЕРАКТИВ БИЛИМ МЕТОДЛАРЫ

Билим нәтижелілігін асырыуда өзіне тән заманагөй жандасыұлардан бири бул инновациялық жандасыұ болып, бунда оқытыұ процеслерин шөлкемлестириұде форма, метод хәм қураллардың өз-ара сәйкеслигін есапқа алған халда таңлаұ тийкарында оқытыұшы хәм билим алыұшылардың шерикликтеги искерлигін раұажландырыұ болып есапланады.

Инновациялық жандасыұ тийкарында билим процесин шөлкемлестириұде оның тийкарғы компаненти интерактив билимлендириұ методлары есапланады.

Интерактив методлар дегенде – билим алыұшыларды активлестириұши хәм еркин пикирлеұге баслаұшы, билим процесиниң барлық басқышларында субъект-субъект қатнасықларын шөлкемлестириұши методлар түсиниледи.

Педагогикаға тийисли әдебиятларда интерактив билимлендириұдиң нәтижелі тәреплерин төмендегише баҳаланады:

1. Интерактив билим методлары билим алыұшылардағы билиұ процеслерин активлестириұ, өзлестирилген билим хәм көнликпелерди анық жағдайларда қоллай алыұ, өз имканиятларын жүзеге шығарыұ, дәретиұшилиқ излениұ имканиятын береді.

2. Интерактив билим методлары – билим алыұшыларға мотивацияны стандарт емес жағдайларда туұры қарар қабыл қыла алыұ көнликпелерин, изертлеұшилиқ активлиги, креатив пикирлеұ көнликпесин раұажландырады.

3. Интерактив билим орталығы билим алыұшыларда проблемаларды көре билиұ, анализ етиұ, актив турмыслық позицияны қәлиплестириұ, толерантлық. Өзгелер пикирине хұрмет, топардағы шериклик, турмыслық қәдириятларды раұажландырыұға қолайлы шәрт-шарятларды жаратады.

Инсан реаллық ҳаққындағы дәслепки мағлыұматларды көриў, еситиў, ийис сезиў, дәм билиў сыяқлы сезиўлер арқалы қабыл етеди. Сезимлер арқалы қабыл етилген мағлыұматлар мийде белгили өзгешеликлерге топланып, белгили бир системаға алып келиниўи, мағлыұматларды қайта ислеў лазым болады. информациялардың көплиги хәм даўамлылығы болжаўға хызмет етиўши бул процесс оларды есте сақлаў хәм зәрүр жағдайларда қайта еске түсириўден ибарат болады. Мағлыұматларды қабыл етиўде қанша көп сезиў органлары қатнасса, оны түсиниў, өзлестириў хәм есте сақлаў сонша аңсат болады. екинши тәрәптен, хәр бир адамда қандайда бир сезиў органлары көбирек, кайсылары кемлеў раўажланған болады.

Сол себепли, билимлендириў процесинде теориялық билим хәм практикалық көнликпелерди қәлиплестириў, оқыў материалларын түрли көринислерде, түрли сезиў органлары арқалы қабыл етиўди хәм түсиниўди болжаў – билим нәтийжелилигин асырыўдың әҳмийетли факторы есапланады. Пүткил дүньяда билимлендириў процесинде қолланылатуғын педагогикалық технологиялардың 100 ден артық методлары бар. Соған байланыслы билимлендириў дәстүрий, ямаса интерактив алып барылмасын, сабақ процесинде билимлендириўдиң сыналған 11 методлары; лекция, төрт бағаналы, ақылый хұжим, киши топарларда ислеў, ролли ойын, жумысқа сай ойын, сәўбетлесиў, проблемалы жағдай, дискуссия, реже, бағдарланған текст сыяқлы методлардан пайдаланыў оларды орнында қолланыў әҳмийетли есапланады. Бизге белгили, лекцияда мағлыұматлар тек еситиў арқалы қабыл етиледди. Тәжирийбелер соны көрсетпекте, лекция ўақтында тыңлаўшылардың дыққатын 20 минут даўамында ушлап турыў мүмкин екен. Сонда да бул дәўир ақырында дыққаттың жүдә төменлеп кетиўин бақлаў мүмкин. Соған сай түрде, оқыў материалларын өзлестириў дәрежеси де жүдә төмен, 5-10 % ти қурайтуғынлығы анықланған. Оқыў материаллары визуалластырылған жағдайда, хәр түрли көргизбели көринислер жәрдемінде берилгенде хәм еситиў, хәм көриў органлары

арқалы қабыл етиледі. Билим алыўшыларға көргизбелик принциплерине тийкарланған ҳалда оқыў материалларын жеткерийў олардың дыққатын тартыўға жәрдем береді хәм сол себепли бул материалларды түсинийў, өзлестирийў аңсат хәм нәтийжели болады. Тек ғана әмелий тәжирийбелерди, теориялық билимлерди өзлестирийўде оқыў материалларын еркин ямаса топар болып бирге үйренийў, билим алыўшылардың мағлыўматларын өзи излеп табыўы, тәжирийбе өткерийўи, нени өз қолында орынлаўы барлық сезийў органларының тең ислеўине алып келеди хәм бул жағдайда өзлестирийў жоқары болады.

Практикада әпиўайы қағыйдалар сол ҳаққында гуўалық береді, жаңа билимлерди берийў теориялық сабақтың дәслепки 20 минутында әмелге асырыў, кейин болса дискуссия, киши топарларда ислеў хәм басқа сол сыяқлы интерактив методларды әмелге асырып, билим алыўшылардың билимлерин беккемлеў керек.

Хәр қандай жағдайда да теориялық сабақ процессинде, мысалы тек лекция оқылатуғын ўақыт шама менен 20 минуттан аспаўы керек. Үйрениўдиң дәслепки 20 минуты ең нәтийжели, 20 минуттан кейин болса үйрениўди даўам еттирийў мотивациясы тез пәт пенен төменлей баслайды. Бул усыныслар билим алыўшылардың дыққатын узағырақ ўақытқа шекем сақлап турыўға хызмет етеди.

Төменде (1-сызылма), мысал сыпатында, билим алыўшылардың оқыў материалларын өзлестирийў көрсеткишлери келтирилген.

Жоқарыдағы сызылмаға көре, жаңа теманың баянланыуы 20-25 минутлық баянаттан басланыуы, кейин болса 15-20 минут лекция өтилген оқыу материалын визуалластырыу, яғнай оған тийисли көргизбели материаллар тийкарында түсиндириу, 10-15 минут дауамында болса, оған тийисли қандайда бир тәжирийбени көрсетиу ямаса қандайда бир мысалды анализ қылыу хәм ақырында 20 -25 минут дауамында оқыу материалын беккемлеуге қаратылған ғәрезсиз ямаса топарлық әмелий шынығыу өткериу усыныс етиледі. Сол себепли, теориялық оқыу материалын киши-киши бөлеклерге бөлип, хәр 20 минут дауамында түрли тәлим методларынан пайдаланып узатыу мақсетке мууапық болады. Тәлим методларынан бундай уйқаслықта хәм избе-изликте пайдаланыу нәтийжесинде, тек ғана тәлим алыушылардың дыққатын жалп етиу дәрежесин асырыу, бәлки тәлим нәтийжелигин асырыуға да ерисиу мүмкин.

Барлық методлар оқыу материалының дидактикалық уазыйпасы, шәрт-шәраятлар хәм уақтың итибарға алған халда сайланады. Тууры сайланған

уйқасласқан методлар тәлим алыўшының дыққатын узағырақ сақлап турыў хәм оның активлигин асырыў мүмкиншилигин береді. Бул болса өз гезегинде тәлим нәтийжелигиниң асыўына алып келеді.

Ақыл қылыў ўақтында қанша көп (сезим) каналлардан пайдаланылса, есте алып қалынған билимлердиң муғдары хәм сапасы соншалық жоқары болады.

Психолог илимпазлардың атап өтиўинше, егер билимлер тек лекциялар арқалы (пассив тыңлаў жолында) берилген болса, ол жағдайда 3 күннен кейин олардың тек 25% ни еслеў мүмкин тек. Егер ол лекциялар оқыў (тыңлаў), көрсетиў хәм көргизбели қылыў (көриў, услап көриў хәм сол сыяқлылар) арқалы берилсе хәм сол туўрысында тартысса, ол жағдайда 3 күннен кейин 50% ти еске түсириў мүмкин. Егерде билимлер бериўде баянаттан, көргизбели хәм әмелий тапсырмаларды орынлаўдан пайдаланылса (тыңлаў, көриў хәм әмелде орынлаў), 3 күннен кейин 75% ни еслеў мүмкин. Егер билимлерди ақыл қылыўда бир неше сезим каналлар бирге жұмысқа салынған болса, мағлыўматлардың қысқа ядтан узақ ядқа өтиў процесси тезлеседи, бул болса билиўдиң тийкары болып есапланады. Жоқарыдағы суўреттен төмендеги қағыйда келип шығады:

1. Оқыў жағдайын таярлаўда интерактив методлар хәм аудио-визуал куралларды нәтийжели ислетиў керек. Бунда бир жола көплеген сезим каналлары қосылады.

2. Оқыў материалы ҳаққында тартысыўға мудам мүмкиншилик бериң. Оқыў сәўбетлер, топарлық тартыслар өткериў хәм әмелий тапсырмаларды орынлаў усыныс етиледі, себеби бул методлар тәлим алыўшыларды активликке тартады.

Сондай екен, сабақ процессинде дәстүрий методлар қолланылғанда, тәлим алыўшылардың информацияны еслеп қалыў көрсеткишиниң ең жоқары дәрежеси 30% ти қурайды екен. Интерактив методлар қолланылғанда болса, тәлим алыўшылардың информацияларды өзлестириў дәрежеси және де көтериле барады. Соның ушын, дәстүрий методлар менен бирге

интерактив методларды бирге бир-бирин толықтырған хәм уйқасласқан халда апарыў мақсетке муўапық болып табылады.

Тәлимнің шахсқа бағдарланғанлығы. Өз мәнисине көре бул бағдар тәлим процессиндеги барлық қатнасыўшылардың толық раўажланыўын нәзерде тутады. Бул болса Мәмлекет тәлим стандарты талапларына әмел еткен халда оқыўшының интеллектуаллық раўажланыўы дәрежесине бағдарлап қалмай, оның психикалық-кәсіплик хәм жеке қәсийетлерин есапқа алыўды да аңлатады.

Имитацион ойындар - бөлим, цех, кәрхана шөлкемнің искерлиги-имитация етиледі. Имитацион ойындар сценариясы, кубылыс сюжетинен тысқары, имитация етилетуғын процесс хәм объектлер қурамы хәм әҳмийети ҳаққындағы толық мағлыўматларды өз ишине алады.

Операцион ойындар - тийисли жұмыс процесси, оларды орынлаў шәрт-шараятын моделлестиреди. Олар белгили бир өзине тән операцияларды : - мәселелер шешиў, белгили бир усылдыөзлестиріўге жәрдем бередилер.

Ролли ойындар - белгили бир шахстың ўазыйпа хәм миннетлемелерин орынлаўдағы психикалық жағдайлары, минез-кулқы исленеди, рол мәжбүрий мазмуны менен бөлистириледи.

«Модуллы оқытыў» термини халықаралық түсиник - модул менен байланыслы болып («модул», модулус), оның бир мәниси искерлик көрсете алатуғын өз-ара беккем байланыслы элементлерден ибарат болған түйинди аңлатады. Бул мәнисте ол модуллы оқытыўдың тийкарғы қуралы ретинде, информация блогы ретинде түсиниледи.

Оқытыў усыллары хәм техникасы : “Кейс-стади”, “Блиц-сораў”, “Түсиниклер анализи”, “Зинама-зина”, “Мүнәсебет”, “Интеллектуал хұжим”, “Бумеранг”, “Зиг-заг”, “Ақыл картасы”, “Бумеранг”, “Тартыс-тартыс”, “Т-кесте”, (График организерлар): “Балық скелети”, “БББ”, “Концептуал кесте”, “Тайпалаў кестеси”, “Венн диаграммасы”, “Инсерт”, “Кластер”, “Не ушын?”, “Қандай?” хәм басқалар.

III. ТЕОРИЯЛЫҚ МАТЕРИАЛЛАР

1-ТЕМА. ПЕДАГОГТЫҢ КӘСИПЛИК ПРОФЕССИОНАЛЛЫҒЫ ХӘМ ОНЫ РАҰАЖЛАНДЫРЫҰ ЖОЛЛАРЫ

Жобасы:

1. Професионал оқытыушы шахсы. Педагогтың компетентлиги хәм креативлиги. Педагогтың кәсіплик профессионаллығы хәм оның инновациялық искерликте көриниске ийе болыуы.

2. Кәсіплик-педагогикалық таярлық процессинде таяныш (soft-skills), арнаулы (hard-skills) компетенциялар мазмуны. Модулли-компетентли, интегратив, инновациялық -креатив жантасыулар.

3. Тәлим процессин проектлестириу хәм моделлестириу педагогтың кәсіплик профессионал дәретиушилигин рауажландыриу факторы.

Таяныш түсиниклер: Професионал оқытыушы шахсы, басқаруу уқыплығы, педагогикалық дәретиушилик, педагогтың кәсіплик профессионаллығы.

1. 1. Професионал оқытыушы шахсы. Педагогтың компетентлиги хәм креативлиги. Педагогтың кәсіплик профессионаллығы хәм оны инновациялық искерликте жүзеге шығыуы. Оқытыушының кәсіплик профессионализми хәм кәсіп уқыплығы оның қәбилети критериялары хәм де кәсіплик пазыйлетлери (терең билимге ийелиги хәм педагогикалық искерлигинде оған тийкарланғанлығы), тәлим процессин рауажландыриу, өзгериушең шараятларда тәлим шөлкемине келисиуи, инновациялық искерлик, ақыр-ақыбетде тәлим процессиниң нәтийжели кешиуине салдамлы тәсир етиуши факторлардан бири болып табылады. Тыңлаушылар қәбилетлериниң қайсы дәрежеде көриниске ийе болыуы хәм мүмкиншиликлериниң қандай ашылыуына тыңлаушылар хәм оқытыушы -

педагог ортасындағы өз-ара шериклик формалары, улыўма алғанда оқытыўшының кәсиплик жетиклигине байланыслы.

Хәр қандай искерликте профессионализм (профессионал - қандайда бир кәсип менен турақлы шуғылланатуғын адам, профессионализм - өз кәсипин шеберлик менен орынлаў) - стандарт кәсиплик машқалаларды шешиўди билиў болып табылады.

Оқытыўшы шахсының педагогикалық қәбилети хәм кәсиплик тәрәптен қәлиплесиўи мәселелери бойынша өткерилген педагогикалық - психологиялық изертлеўлерде “профессионализм” түсиниги “шахстың кәсиплик уқыплығы” ретинде үйрениледи. Оның қурамына педагогикалық искерликти әмелге асырыў процессинде қәлиплескен зәрүрли кәсиплик сапалар хәм де жеке кәсиплик потенциалды шөлкемлескен педагогикалық қәбилет хәм уқыпшылық, интеллектуаллық, мотивациялық, коммуникативлик, креативлик-дәретиўшилиқ, перцептив хәм де шахс динамизми яғный эмоционал-шыдамшылық (шыдамшылық тәсир өткерий хәм логикалық исендире алыў) қәбилетлер комплекси киреди.

Оқытыўшының профессионаллық дәрәжеси бир неше факторлар менен тиккелей байланыслы.

Бириншиден, педагогикалық искерлиги процессинде индивидуал айырмашылықлардың бар екенлиги, оларды оңлаў хәм жетилистирий, екиншиден, педагогтың социал-материаллық орталыққа енгизилийи, тәлим-тәрбия процессинде социаллық-материаллық нормалары хәм кәсиплик профессионаллығының жүзеге шығыўы.

Оқытыўшының педагогикалық профессионализми хәм өз кәсипине “компетентлиги” (ылайықлығы), сонлықтан, оқытыўшылық искерлигиниң нәтийжелиги, белгили көрсеткишлерге, мысалы, педагогтың неге хәм қандай етип үйретиўин қаншелли дәрәжеде түсинийи, де билиийи, оның билим дәрәжеси хәм педагогикалық потенциалы, заманагөй оқытыў технологиясын қайсы дәрәжеде өзлестирип алғаны, кәсиплик педагогикалық уқыпшылығы, тәлим берий хәм тәрбиялаў хәм де шахсты раўажландырий менен

байланысly мәселелерди қаншелли дәрежеде шеше алыў педагогикалық қәбилети менен белгиленеди.

Оқытыўшының кәсиплик педагогикалық профессионализми - педагогикалық уқыплығы хәм өз кәсиплик искерлигин жоқары дәрежеде шөлкемлестире алыўын тәмийинлейтуғын, оқытыўшы-педагог шахс қәсийетлериниң жыйындысы болып табылады. Сондай зәрүрли айырмашылықларға оқытыўшы искерлигиниң адамгершиликке бағдарланғанлығы, оның кәсиплик билимлери, педагогикалық қәбилетлери хәм педагогикалық техникасы (өз-өзин басқара алыў көнликпелери хәм тыңлаўшылар менен өз-ара шериклик ете алыў илимий тәжирийбеси) киреди. Бул педагогикалық уқыплылық системасындағы өзин сыртқы тәсирлерсиз раўажландыра алыў өзгешелигине ийе өз-ара байланысly тәрәплер болып табылады. Соннан келип шығып атап өтиў мүмкин, оқытыўшы профессионализми - бул шахс хәм искерлик субъектиниң курамалы, көп қырлы интеграл қәсийетлери комплекси болып, оның структурасы төмендегилерден ибарат: а) оқытыўшы профессионализмин курайтуғын пүтин компонентлер; б) оқытыўшы искерлиги хәм шахсына қойылған норматив талаплар менен белгиленген улыўма ямаса типич айырмашылықлар (норматив профессионализм). в) оқытыўшы субъект ретинде педагогикалық искерлик хәм байланыста көринетуғын бөлиўши индивидуал-психологиялық хәм типологиялық қәсийетлери педагогикалық профессионализмниң тийкарғы структуралық бөлимлери ретинде “кәсиплик уқыплылық”, “педагогикалық искерлик хәм байланыстың индивидуал усылы”, “педагогикалық дөретиўшилиқ”, “жеке кәсиплик потенциал”ды белгилеўи мүмкин.

Булар “Уқып - Усыл - Потенциал - Шеберлик (техника) - Дөретиўшилиқ - Артистизм” формуласында өз мәнисин тапқан пүтин системаны курайды хәм педагогикалық профессионализмниң көрсеткишлери есапланады.

Оқытыушы профессионализми - бул тыңлаушылар менен шериклик хэм дос сыпатында мүнәсәбетлер процессинде көринетуғын болатуғын “тәлим хэм тәрбия бериу көркем өнери, педагогикалық уқып, педагогикалық техника хэм еркин дөретиушилик” болып табылады.

Жоқарыда келтирилген пикирлер усы күнде оқытыушыдан шеберлик, яғный техниканы - педагогикалық техниканың тийкарғы компонентлерин билиу, оның усылларын ийелеу хэм оларды өз искерлигинде қоллай алыуды талап етеди.

Педагогикалық техникаға А. С Макаренко төмендегише тәрийп береді: “Тәрбияшы шөлкемлестириуши, жүриуди, хәзил қылыуды, кеуилли, қызба болыуды билиуи керек, ол өзин сондай тутыуы керек, оның хәр бир хәрекети тәрбияласын”.

Педагогикалық техниканың тийкарғы компонентлери: 1. Оқытыушының өзин басқара алыуы. 2. Шахс хэм жәмәәтке тәсир ете алыуы.

Шахс хэм жәмәәтке тәсир қылыудың еки усылы әмелдеги: “исендириу усылы” хэм “қосыу усылы”. Екиншиси нәтийжелилеу болып табылады, себеби инсанға жақпай турып оны исендириуқыйын.

Педагогикалық техника – хәр бир тәлим алыушы хэм жәмәәтке тәсир өткериуде нәтийжели қолланыу ушын зәрүр болған илимий тәжирийбе хэм көнликпелер, усыллар комплекси.

Педагогикалық техниканың тийкарғы структуралық бөлимлери:

- сөйлеу илимий тәжирийбеси хэм техникасын өзлестириу;
- түсиникли, тәсирли пикир хэм сезимлерди сөзде анық аңлатыу, мимика хэм пантомимикалық хәрекетлерден өз орнында пайдаланыу ;
- мәнисли хэм ашық жүзли нәзер менен қарау ;
- сезимлик-психикалық хэм тосынарлы жағдайларда өз сезимлерин жылаулай алыу ;
- түрли жағдайларда оқытыушы-педагог хэм тәрбияшы өзине тән болған дөретиушилик кейпийатты басқарыу ;
- күлки хэм мыйық тартыу шын жүректен тән алыу;

- тыңлаушылар, кәсіпкерлер менен мұданы жақсы кейпіят хәм хошаметлендиретуғын мүнәсебетте болуы;

- билимлі хәм көркем әдебиетке байланысly тилде сөйлеу; дөретиушилик педагогикалық қәбилетин қоллай билиу.

Педагогикалық уқыпшылықты асыруда оқытушы шахсының адамгершилик бағдарына ийе болуы, оның қызығушылықлары, қәдирият бағдарлары хәм идеалларының жоқары мақсетке – бәркәмал әуладты тәрбиялап жетистириуге бағдарланғанлығы менен белгиленеди. Усының менен бирге тәлим процесин басқару қәнигелик пәни, оны оқыту методикасы, педагогика хәм психологияны жетик билиуди талап етеди.

Бүгинги күнде мәмлекетимиз билимлендиру тарауы алдына қойып атырған ұазыйпалардың атқарылуы көп тәрептен оқытушыға байланысly. Сондай екен, этиканың зәрүрли тәрептеринен бири инсан абырайы, билими болып табылады. Инсанның билими, дәслеп, улыума жұмысқа қосып атырған үлеси хәм сапасы менен белгиленеди. Базар экономикасына тийкарланған жәмийетте инсан өз мийнетиниң үлеси хәм сапасы менен, интеллектуал хәм физикалық мийнетиниң нәтийжеси, исбилерменлиги менен қәдирленеди, хадал мийнет инсанның қәдири, иззет-хүрметин асырады. Оқытушы, муғаллимниң атқарып атырған жұмысы бүгинги күнде жәмийетте әхмийетли болып табылады. Инсанның билими оның хәмели, кәсибинен көре де көбирек өз кәсибин қандай орынлауы, оның әдебине байланысly.

Жәмийетимиз талап жетип атырған хәр тәреплеме жетик, кәмил инсанды тәрбиялауда оқытушының орны күтә үлкен болып табылады. Оқытушылық абырайлы, лекин жүдә қурамалы кәсип. Жақсы оқытушы болуы ушын педагогикалық теорияны ийелеудиң өзи ғана жеткиликли емес. Себеби педагогикалық теорияда балаларды оқыту хәм тәрбиялау хаққында улыума нызам қағыйдалар, улыумаластырылған стилистикалық идеялар айтылады. Оқытушының жас индивидуал қәсийеттерин итибарға алу керек. Мектеп турмысындағы әмелий педагогикалық процесс болса жүдә хәр түрли болып табылады. Педагогикалық теорияға уйқас

келмейтуғын жағдайлар ушырасып турады. Бул болса оқытыўшыдан кең билимпазлық, пукта әмелий таярлық, жоқары педагогикалық уқыплылық хәм дәретиўшилиқ, басқарыў қәбилетин ийелеўди талап етеди. Ал, педагогикалық уқыплылық не?

Педагогикалық уқыплылық дегенде, педагогикалық процесстин барлық формаларын ең қолай хәм нәтийжели жағдайда ташкил етиў, оларды шахс кәмалы мақсетлерге қарай бағдарлаў, тәрбияланыўшыларда кең дүньяға көзқарас хәм қәбилетлерди қәлиплестириў хәм де жәмийет ушын зәрүр болған искерликке бейимлесиўди оятыў түсиниледи.

Педагогикалық уқыплылық түсиниги мазмунын “Педагогикалық энциклопедия” хәм педагогикалық, психологиялық әдебиятларға тыйкарланып төмендегише тәрййплеў мүмкин:

Педагогикалық уқыплылық - өз кәсибиниң шебер устасы болған жоқары дәрежеде мәдениятлы, өз пәнин терең билетуғын, жақын болған тараўларды жақсы анализ ете алатуғын, тәрбиялаў хәм оқытыў методикасын жетилискен ийелеген оқытыўшы –тәрбияшы болып есапланады.

Педагогикалық уқыплылық - оқытыўшының устаз тәрбияшылық пазыйлетлери, оқытыўшылық кәсибиниң сырларын терең ийелегенлиги, инсанийлық хәм уқыплығы хәм де интеллектуаллық потенциалы хәм сол сыяқлылар тийкарында ондағы кәсиплик билим хәм түсиник, көнликпе хәм илимий тәжирийбелердиң жетилискен қәлиплескен кәсиплик искерлиги.

Педагогикалық уқыплылық - оқытыўшыдағы төмендеги қәбилетлер сәўлеленгени:

сабақ материалын анық хәм айқын баян ете алыўы ;

өз тәлим алыўшыларын иләжы болғанынша үйренилип атырған тема бойынша бирдей пикирге келтире алыўы ;

тема мәнисин толық ашып бере алыўы хәм зәрүрият болғанда оларға бул теманың өз кәсиплик искерлигиндеги орны хәм роли хаққында түсиник бере алыўы;

сабақ дауамында бийпарқ халда қатнасып атырған студентти демде сабақ мазмунын үйрениўге тарта алыўы;

сабақты тағы дауам еттириўин қәлейтуғын билим алыўшылар саны аудиториядағы жәми билим алыўшылардың қанша бөлегин қураўын бахалап барыў және бул арқалы сабақ өтиў технологиясын раўажландырып барыў мүмкиншилигине ийе болыўы;

сабақ мақсетине ерискенлигин бахалай билиўи хәм жуўмақлаў қәбилетине ийелеўи хәм т.б.

Педагогикалық уқыпшылық – оқытыўшының өз пәнлерин үйрениўде ерискен тәжирийбелерин өз искерлигинде дәретиўшилиқ қоллаған халда оқыў тәрбия жұмысының хәмме қырларында ең жоқары дәрежеде ерисилген табыслар болып табылады.

Педагогикалық уқыпшылық - бул оқытыўшы-педагогтың сондай жеке хәм кәсиплик пазийлетлерин белгилейтуғын өзгешелиги, ол өз пәнин терең хәм хәр тәрәплеме билиўинде, педагогикалық-психологиялық хәм методикалық таярлығында тыңлаўшыларды оқытыў, тәрбиялаў хәм раўажландырыўдың мақул түсетуғын жолларын излеп таўып әмелий искерлигинде қоллаўында көринетуғын болады.

Педагогикалық уқыпшылық дегенде оқытыўшының педагогикалық - психологиялық билимлерин, кәсиплик илимий тәжирийбе хәм көнликпелерин толық ийелеўи, өз кәсипине қызығыўшылығы, раўажланған педагогикалық пикирлеўи хәм интуициясы, турмысқа әдеп-икрамшылық эстетикалық мүнәсәбетте болыўы, өз ой-өрисине исеними хәм қатаң талабы түсиниледи.

Педагогикалық уқыпшылық - оқытыўшының кәсиплик бағдардағы дәретиўшилигиниң жоқары үлгиси, педагогикалық уқыпшылық оқытыўшыда жыллар дауамында қәлиплесип барады. Уқыпшы оқытыўшы бәрхәма алдыңғы тәжирийбе ийеси бола алады. Сол себепли “Педагогикалық технология” түсиниги қурамына “жаңа”, “алдыңғы”, “новаторлық”,

“дөретиўшилик”, “кәсипти ойнауы” сыяклы түсиниклер сиңдириледи. Бул түсиниклердиң раўажланыўы педагогикалық уқыпта көринетуғын болады.

Оқытыўшының уқыплығы майданынан анализ етилген дереклерде «педагогикалық уқыпшылық» - «оқытыўшы-тәрбияшының педагогикалық қәбилети», «оқытыўшының қатнасық мәдениаты хәм сөйлеў көркем өнери», «педагогикалық әдеплик, әдеп-иқрамшылық», «шығыс педагогикалық жағдайларға мүнәсебет», «өз-өзин тәрбиялаў хәм өз үстинде илимий дөретиўшилик ислеў» сыяклы сөз дизбегилер менен характерленеди. Сондай екен, педагогикалық уқыпшылық оқытыўшының кәсиплик, жеке, улыўма мәдений, арнаўлы сапалары менен бирге өз кәсипине уқыпшылығы, меҳри менен характерленеди.

«Оқытыўшы,- дейди Ал-Фарабий,- ақыл -парасатқа, шырайлы сөйлеўге ийе болыўы хәм оқыўшыларға айтажақ болған пикирлерин толық хәм анық айта алыўды билиўи зәрүр». Ол өз пикирин даўам еттирип, «Оқытыўшы хәм баслықтың ўазыйпасы дана мәмлекет басшысы ўазыйпасына уқсайды, усының себебинен оқытыўшы еситкен хәм көргенлериниң барлығын еслеп қалыўы, ақыл -парасатқа, шырайлы сөйлей алыўы, жасларға айтажақ болған пикирлерин толық хәм анық айтып бериўди билиўи керек. Сол менен бирге өз ар-намысын қәдирлеўи, әдалатлы болыўы керек. Өне сонда ғана ол инсанийлықтың жоқары дәрежесине ийе болады хәм бахыттың шыңына ериседи», деп айтып өтеди.

Насриддин Тусий өзиниң «Оқытыўшыларды тәрбиялаў хаққында» атлы шығармасында: «Оқытыўшы тартысларды алып барыўы, бийкарлаў етип болмайтуғын дәрежедеги тастыйықлап билиўи, өз пикирлериниң туўрылығына исениўи, сөйлеўи болса улыўма таза, гәплери логикалық тәризде болыўы керек. Оқытыўшы сөйлеўи хеш қашан хәм хеш жерде қопал ямаса қатты болыўы мүмкин емес. Сабақ ўақтында оқытыўшының өзин тута алмаслығы жумысты бузыўы мүмкин», дейди. Сондай екен, тәлим-тәрбия процессинде оқытыўшы педагогикалық уқыпшылықтан ақылға сай пайдаланыўы, басқарыў механизмлеринен пайдаланыўы зәрүр.

Педагогикалық процесті басқаруы неден басланады? Тәлім мәкемелерінде тәлім-тәрбия процессін жойбарлауды шөлкемлестіріу, оқыу жағдайлары бойынша қарар қабыллау, кепиллік берілген нәтижени қолға киргизиу, бақлау, кәсиплик искерликти мууапықластырыу менен белгиленеди.

Педагогикалық уқыпшылықты асырыуда басқаруы көркем өнеринен пайдаланыу да зәрүрли әхмийетке ийе болады. Бунда тәлім менежментинде актуал болған мәселелер әмелдеги:

1. Тәлімде мақсетти анық қоя билиу хәм бас идеялар шешимине итибар бериу.

2. Педагогикалық жәмәетте сөз хәм жұмыс бирлигин жолға қойыу, саламат орталық жаратыу.

3. Тәлімде мәмлекет тәлім стандартлары талаптарының атқарылыуына сапалы кепиллік бериу.

4. Жәмәет хәм оқыушылар арасында саналы интизамды қәлиплестіриу.

5. Хәр бир кәсиплес педагогқа шын жүректен мүнәсебетте болыу.

6. Дөретиушилик, оперативлик хәм исенимге ерисиу, кең қамтылған ойлау, мақсет хәм келешекти алдынан көриу, етилген ислерди анализ етиу, сын көзқарастан қарау, усыныс киргизиу, қолланыуға ерисиу.

7. Педагогикалық жәмәеттин ишки тәртип-қағыйдаларына әмел қылыу.

8. Тәлім-тәрбия жұмыстарын алып барыу ушын саламат орталық хәм материаллық шараят жаратыу.

9. Жұмыс жүргизиуде мәмлекет, мәмлекетлик емес шөлкемлер, тәлім мәкемелери, шаңарақ, мәхәлле менен шын жүректен шериклик орнатыу хәм тәлім-тәрбия сапасын асырыу.

10. Тәлім-тәрбия процессинде сапа хәм нәтижелиликти тәмийинлеу сыяқлылардан ибарат.

Бунда педагогтың искерлиги төмендеги шәртлерге жууап бериуи керек:

- тәрбия хәм оқыушыларға тәсир өткере алыу;

- талап етиўшилиқ;
- жуўапкершилиқти өз мойнына алыў;
- абырай -итибарға ийе болыў;
- педагогикалық жәмәәттиң исенимин ақлаў;
- оқыўшылардың искерлигин туўры баҳалаў;
- тәлим-тәрбия нәтийжелерин гүзете билиў, баҳалай алыў, зәрүр жағдайларда сын пикир ете алыў.

Педагогқа тән сапалар: шөлкемлестириўшилиқ; кәсиплик искерлик; қатнасыққа кирисип кетиў; ҳәр қандай жағдайда өзин тута алыў, салдамлылық; кәсиплик уқыплылық; уқыплылық, мәсләхәт бере алатуғын; ақыл -зейинли; өзине исенетуғын; өрнек бөле алатуғын; қадағалай алыў.

Оқытыўшының кәсиплик педагогикалық шеберлигиниң тийкарғы мазмун мәнисин критериялары ҳәм көрсеткишлери-педагогикалық дәретиўшилиқ, педагогикалық техника сырларын пукта ийелеў ҳәм жоқары кәсиплик потенциалға- профессионализмди ийелеў, тәлим-тәрбия процессинде тыңлаўшылар менен өз-ара байланысты алып барыў тактикасини қоллаў ҳәм оларға табыслы тәсир көрсетиўдиң форма, усыл, куралларынан хабардарлығы, педагогикалық қәбилетлерин көрсете алыў, сөйлеўиниң туўрылығы, шөлкемлестириўшилиқ қәбилети, руўхый билимлендириў ҳәм тәрбиялық ислерди шөлкемлестириў ҳәм де әмелге асырыў, педагогикалық искерлик процессинде турпайылық ҳәм сезимлерин жылаўлай алыў ҳәм басқа қәсийетлерден ибарат. Сондай екен, жоқары педагогикалық уқыплылық ийеси, яғный профессионал кәсип ийеси болыў ушын оқытыўшы өзинде де дәретиўшилиқти де новаторлықты (жаңалыққа умтылыўды) тәрбиялаўы керек.

Буны төменде келтирилип атырған оқытыўшының кәсиплик уқыплылығы мазмуны ҳәм мәниси тийкарында көриўимиз мүмкин:

Қәнигелердиң изертлеўлери нәтийжесинде оқытыўшылардың педагогикалық билимлер, педагогикалық уқыплылықты өзлестириўдиң бес

дәрежесі анықланған: информация, тезаурус, стилистикалық, технологиялық, изертлеу.

Информация дәрежесінде тийкарғы ұазыйпа әмелдеги билим хаққында информация алыу мүмкиншилигин тәмийинлеуден ибарат.

Тезаурус дәрежесі пән тили менен байланыслы. Кәсиплик профессионаллыққа ийе болған педагог бул тилди билиуи шәрт, себеби билимлер оларды керек дәрежеде қабыл қылыу хәм түсиниуди талап етеди. Тезаурус дәрежесі билим хәм инсан ортасындағы информацияға тийисли тосықларды сапластыруу хәм қәнигелердиң пән тилин еркин өзлестиреуге мүмкиншилик жаратыуды нәзерде тутады.

Стилистикалық дәреже тек ғана илимий билимлер, бәлки кәсиплик көнликпелердиң де бар екенлигин, педагогикалық теоретиклер тәрепинен ислеп шығылған усылларды өзлестирилгенлигин аңлатады.

Технологиялық дәреже илимий билимлерди хәм усыныс етилген алдыңғы тәжирийбени әмелиятқа әмелдеги етиу мақсетинде оларды сапалы хәм нәтийжели енгизиуди нәзерде тутады. Сәўлелендириу туурыдан-тууры нуска көшириу дегени емес. Бунда арнаулы бир метод қолланылып атырған шәрт-шараят, атап айтқанда, тыңлаушылардың таярлық дәрежесі, олардың әдетлери, оқытушы-педагоглардың технологиялық мәденият хәм педагогикалық уқыпшылық дәрежесі есапқа алыныуы керек.

Атап өтиу зәрүр, оқытушының технологиялық мәдениятты педагогикалық мәденият хәм педагогикалық шеберлигиниң структуралық бөлеги болып есапланады. Технологиялық мәдениятлы хәм жоқары кәсиплик педагогикалық профессионаллыққа ийе оқытушы педагогика пәни хәм әмелияттын бирлестиреди.

Изертлеу дәрежесі усының менен характерленеди, оқытушы илимий билимнен пайдаланыудан оны жаратыушысына айландырады. Жаңалық жаратыушы оқытушы-педагоглар әмелияттың илимий потенциалын, изертлеу искерлиги ушын керекли изертлеу майданының бар екенлигин көрсете алады.

Сондай етип, педагогикалық уқыпшылық оқытыушы-педагоглардың көнликпелери қурамына әмел етеди хәм әмелий искерликте олар арқалы жүзеге шығады. Усының себебинен педагогикалық уқыпшылық оқытыушының педагогикалық мәдениеті хәм педагогикалық көнликпе, этикасының ажыралмайтуғын бөлеги болып есапланады.

Педагогикалық дәретиушилик. Жоқары тәлим мекемеси тәлим процессинде инновациялық технологиялардан пайдаланыу тиккелей тәлим процессин әмелге асырыушы оқытыушыларға өз алдына талаптарды қояды. Әмелий искерликке дәретиуши оны қолланыудың тийкарғы таяныш нәқатлары есапланған, өз-өзин жетилистириу технологиясының концептуал тийкарларын, тийкарғы қағыйдаларының мәнисин өзлестирген педагог студентлерге тәлим хәм тәрбия бериуде инновациялық идеялардың жетекшиси болыуы мүмкин. Бул болса төмендегилерди талап етеди:

а) ол студентти тыңлай биледи хәм оны есиге алады, жеке пикирлерин аңлатыуына, ашықтан –ашық қарсы шығыуына толерантлық мүнәсебетинде бола алады, өз-ара теңлик хәм исенимге тийкарланған мүнәсебетлерди орната биледи, жағдайдан мүнәсип түрде шыға алады;

б) педагог жаңа идеяларды бәрхәма қоллап-қууатлайды, идея хәм пикирлерин биймәлел, еркин аңлатыу мүмкин болған орталықты жарата алады;

в) қыйын ямаса тартыслы жағдайларда айыпшыны емес, кескинлик хәм келиспеушиликлердин келип шығыу себеплерин излейди;

г) студентлер жәмәетинде психологиялық орталықты жарата алады, олардың табыслары хәм хызметлерин тән алып биледи.

Дәретиуши педагог өз кәсибининң жетик устасы - устаз педагог, белгили педагогикалық уқыпшылыққа ийе шахс есапланады. Педагог барлық жағдайларда да өз искерлигин табыслы алып барыуы ушын турақлы түрде өз билим хәм шеберлигин асырып, заманагөй педагогикалық хәм информациялық технологияларды, алдыңғы педагогикалық

тәжірийбелерди, метод хәм усылларды үзликсиз үйренип, кәсіплик-педагогикалық дәретиўшилигин раўажландырып барады.

1. 2. Кәсіплик-педагогикалық таярлық процессинде таяныш (soft-skills), арнаўлы (hard-skills) компетенциялар мазмуны.

Модулли-компетентли, интегратив, инновациялық -креатив жантасыўлар. Тәлим саласындағы абырайлы Халық аралық экспертлер тәрәпинен тәлим-тәрбия процесине еки қыйлы компетенцияларды уйқас әмелге енгизиў усыныс етилип атыр. Булар : “Hard-skills - (инглиз. “қатты” илимий тәжрийбе) кәсіплик компетенциялар хәм де “Soft-skills” - (инглиз. “жумсақ”, “масласыўшы” илимий тәжірийбе) универсал (улыўма) компетенциялар.

“Hard-skills” - илимий тәжірийбе дәрәжесин анықлаў хәм өлшеў мүмкин болған билимлер комплекси ретинде (текстти компьютерде териў илимий тәжірийбеси, автомобилди басқарыў көнликпеси, англичан тилинде сөйлеў, математикалық билим, компьютер программаларынан пайдаланыў көнликпеси), “soft-skills” анық хәм улыўма өлшем бирлигине ийе болмаған масласыўшы, майысқақ илимий тәжірийбелер (креативлик, жәмәәтте ислеў көнликпеси, сезиўлик турақлылық, жуўапкершилик, басламашылық хәм т.б.) ретинде белгиленип атыр.

“Hard-skills” - “қатты” илимий тәжірийбени ийелеў ушын арнаўлы бир кәсіп бойынша анық билим зәрүр болады және бул көнликпелердиң бар екенлиги имтихан өткерий арқалы анықланады.

“Soft-skills” - “жумсақ” компетенциялар (дәретиўшилик, байланысқа кирисиўи уқыпшылығы, жәмәәтте ислеў қәбилети, қатаңлық, сын пикирлеў хәм т.б.) болса көп жағдайларда инсан характери хәм турмыслық тәжірийбесине тиккелей байланыслы болғанлығы себепли жеке пазыйлет, пәзийлет, қәбилет ретинде де айтылады.

“Soft-skills” түсиниги изертлеў предмети (объекти) ретинде илимий айланысқа кириўи дәслепки рет 1959 -1972 жылларда АҚШ армиясы жеке курамын таярлаў процессиндеги реформалар менен байланыслы.

Әскерлердің жеке хәм әскерий компетенцияларын қәлиплестириў бойынша изертлеўлерге басшылық еткен психолог, мүтәжликлер теориясы авторы, темалар бойынша апперцептив тестлерди бахалаўдың жаңа методикасын ислеп шыққан профессор Девид Макклеланд АҚШ мәмлекет департаменти хызметине хызметкерлерди таңлаў процессинде дәслепки рет “жумсақ” (софт) компетенциялар хәм оларды бахалаў түсинигин қоллайды.

XXI әсирге шекем тәлим системасында жасларға тийкарынан “hard-skills” - “қатты” илимий тәжирийбе дәрежесин бериўге итибар қаратып келинди. Яғный, арнаўлы бир кәсипти пукта ийелеў, оның сыр-сырларын толық өзлестириў - шахстың жетик қәниге екенлигин белгилейтуғын тийкарғы фактор ретинде белгиленген.

XXI әсир педагогикасы болса заманагөй дүньяда бул пәзийлетлердің жеткиликли емеслиги, келесиде ойлаўды раўажландырыў, креатив кеңислик, орталық, креатив шахс, креатив өним жаратылыў болған мүтәжлик тийкарында жұмыс ислеў кереклигин енгизип атыр.

Белгили бизнес-тренер, «СБА университети» тийкарлаўшысы, исбилермен В. Шипилов усы билим, илимий тәжирийбелерди қәлиплестириў процессинде оның дәрежелерин төмендегише классификациялаған:

ДӘРЕЖЕ	ДӘРЕЖЕ ТҮСИНДИРМЕСИ
<p>5 Шебер (профессионал, устасы француз) қәниге (уста, мастер</p>	<p>Уқыпты раўажландырыўдың жоқары (ең жоқары) дәрежеси Өз саласында жоқары дәрежедеги профессионал, эксперт (авторитет) дәрежесине ерискен қәниге. Арнаўлы бир жөнелис (кәсип, қәнигелик) бойынша илимий тәжирийбелерди раўажландырыў, және де жетилистириў, басқаларға үйретиў компетенцияларына ийе шахс.</p>

<p>4 Алдыңғы қәниге</p>	<p>Уқыпшылықты раўажландырыўдың жоқары дәрежеси жоқары илимий тәжрийбеге ийе болған, өз көнликпелерди қурамалы процесслер хәм стандарт болмаған жағдайларда да туўры қоллаў тәжрийбесине ийе қәниге.</p>
<p>3 Тәжрийбели қәниге</p>	<p>Уқыпты раўажландырыўдың орта дәрежеси Өз тараўы бойынша жеткиликли билим хәм илимий тәжрийбеге, тәжрийбеге ийе болған хәм бул билимлерин әмелиятқа нәтийжели қоллай алыўшы қәниге.</p>
<p>2 Раўажланып атырған (хәўескер) қәниге</p>	<p>Уқыпты раўажландырыўдың төмен дәрежеси Арнаўлы бир илимий тәжрийбе хәм көнликпелерди ийелеў процессиндеги шахс. Оның әхмийети хәм мәнисин аңлаған, билим хәм көнликпелерин раўажландырыўға хәрекет қылып атырған, бирақ оны әмелиятта турақлы қоллай алмай атырған шахс.</p>
<p>1 Тәжрийбесиз дәреже</p>	<p>Уқыпты раўажландырыўдың ең төмен дәрежеси. Илимий тәжрийбе дәрежесине ийе болмаған, оның әхмийети хәм мәнисин түсинбеген, билим хәм көнликпелерин раўажландырыўға хәрекет етпей атырған шахс</p>

Арнаўлы бир бағдардағы қәбилет хәм илимий тәжрийбелерди раўажландырыў ушын болса анық турмыслық билим хәм тәжрийбеге ислеў талап етиледі.

Сонда ғана шахс кәсиплик искерлигинде жүзеге келетуғын жаңа мүмкиншиликлерден пайдаланыў илимий тәжрийбесине ийе болады. Бул жолда тийкарғы тосықлар нелерден ибарат болады:

- Қайда, не үшін хәм қандай хәрекет қылыўды билмеў, пландағы абстрактлықлар және оның реаллықтан узақлығы;
- Әмелдеги исте хәм улыўма турмысда қандайда бир затты өзгертиўге тайынлық (қәлеў)диң жоқ екенлиги;
- Жойбарлаўда конструктив, әмелий процесслердиң үстин келиўи хәм сезимлик жағдайды инабатқа алмаслық;
- Тек нәтийжеси алдынан белгили хәм сынақтан өткен ўазыйпаларды әмелге асырыў хәмде басқа жаңа ғайрат хәм жойбарларды ҳал қылыў, мойнына алыўдан қорқыў ;
- Өз минез-қулқларын бахалаў хәм нәтийжелерди алдынан болжаў қәбилетиниң жетиспеўшилиги;
- Өз хәрекетлериниң табысы туўрысында пикирлерге қызығыўшылықтың жоқ екенлиги.

Әйне сол процесслер шахстың өз қәлеў шыдамлылығыне көре “жумсақ” илимий тәжирийбелер (soft-skills) хәмде “қатты” илимий тәжирийбелер (hard-skills) ге ислеўи ушын орын жаратады.

Компетентли жантасыў тәлим-тәрбия процесин жетилистириўдиң тийкарларынан бири деп есапланады. Бүгинги күнде тәлим сапасын әйне қәнигениң компетентлигин раўажландырыў менен тәмийинлеў мүмкин, буған тәлим процесине заманагөй технологияларды енгизиў арқалы ерисиў мүмкин. Сондай технологиялардан бири модулли тәлим технологиясы болып табылады. Тәлим-тәрбия процесине модулли-компетентли жантасыў тәлим процессинде қәлиплестирилиўи хәм раўажландырылыўы зәрүр болған таяныш, кәсиплик хәм арнаўлы компетенциялар комплексин проектлестириў имканиятын береді.

Тәлимниң әмелий және социал тәрәплерин бирлестириў арқалы тәлим процессинде қатар жаңа мүмкиншиликлер өним болады, компетентли жантасыў тийкарындағы тәлимди әмелге асырыў ушын қосымша шараятлар жаратылады, яғный :

Билимлердің системалылығы хәм пәнлераралық байланысыуы тәмийинленеди; Тәлим мазмунының динамикалық түрде кеңейип барыуына мүмкиншилик жаратылады ;

Ислеп шығарыу технологияларына уйқас түрде қәнигелердің жұмыс алып барыу жобаларын дүзиу мүмкиншиликлери пайда болады;

Лаўазым ұазыйпалары хәм миннетлемелери менен таныстырылады;

Хәрекетлер хәм атқарылатуғын ислерди әмелге асырыудың жоллары көрсетиледи;

Болажақ қәнигелердің лаўазымға тийисли хәм жеке мәплери есапқа алынады. Бул халда тийкарғы тәлим программалары мазмунын проектлестириу модуллы тәлим системасы арқалы әмелге асырылады. Жоқары тәлимнің мәмлекет тәлим стандартларында: “модул – тәлим хәм тәрбияның арнаулы бир мақсети хәм нәтийжесине ерисиу бойынша өз-ара байланысқан хәмде логикалық избе-изликке ийе болған оқыу пәнлери хәм олардың структуралық бөлимлери” деп тәрийп берилген.

Модуллы тәлим – тәлим алыушының ғәрезсиз түрде оған усыныс етилген хәрекетлер мақсетли программасы, информация банки, қойылған дидактикалық мақсетлерге ерисиу ушын стилистик көрсетпелерди қамтып алған арнаулы программа болып табылады.

Модуллы тәлимнің басқа тәлим системаларынан төмендегише принципиал парықлары бар:

- тәлим мазмуны, ғәрезсиз модуллар формасында усыныс етиледи;
- оқытыушының тәлим алыушы менен байланысы түптен жаңа тийкарда әмелге асырылады. Тәлим алыушы оқытыушы менен болатуғын хәр бир ушырасыуға жеке билим арттырыу қәбилетлерин есапқа алған халда модул жәрдемінде дәслепки таярлықты белгили дәрежеге жеткереди.

Модул оқыу программасы - пүтинлик, салыстырғанда ғәрезсизлик хәм мазмунының логикалық бирлиги, структураның масласыушылығы, тәлим нәтийжелерин бақлау хәм бахалау тезлиги қәсиетлерине ие есапланады.

Модулли-компетентли жантаасыў тийкарындағы оқыў процесини сондай шөлкемлестириледи, бунда тәлимниң мақсети ретинде тәлим алыўшының кәсиплик компетенцияларының жыйындысы, оған ерисиў қуралы ретинде болса кәсиплик тәлимниң мазмунын хәм структурасын модулли тәризде қурыў есапланады.

Модуль тәлим программасының арнаўлы бир кәсиплик компетенцияны ямаса компетенциялар топарын қәлиплестириўге қаратылған ғәрезсиз бирлиги есапланады. Басқаша етип айтқанда, модуль - тәлим программасының бир ямаса бир неше компетенцияны қәлиплестириўши бирлиги есапланады хәм де тәлим алыўшылардың билим хәм көнликпелериниң қадағалаўы менен жуўмақланады. Сондай екен, модулли тәлим программасы арнаўлы бир компетенцияларды ийелеўге қаратылған болып, белгили избе-изликте жайласқан модульлардың жыйындысынан ибарат.

Бунда компетенция түсиниги билиў хәм түсиниў (теориялық билим хәм түсиниклерге ийе болыў, үйрениў хәм түсиниў қәбилети), қандай хәрекет қылыўды билиў (билимлерди әмелий хәм оператив түрде арнаўлы бир жағдайларда қоллай алыў), қандай болыўды билиў (қәдириятларды билиў хәм жәмийетте өз орнын табыў) ды өз ишине алады. Басқаша етип аңлатылатуғын болса, компетентлик субъекттиң когнитив, мотивациялық, қәдириятларға тийисли хәм әмелий тәрептерди бирлестирген интегратив өзгешелиги болып, қандайда бир-бир тараўда табыслы хәрекет ете алыўында көринеди.

Студентлер тәрепинен модульларды үйрениўде оқыў процесиниң барлық структуралық бөлимлери әмелде болады. Хәр бир модуль ушын аудитория жүклемеси, студентлерниң ғәрезсиз жұмыслары, курс жұмыслары, әмелдеги, аралық хәм жуўмақлаўшы қадағалаўлар, соның менен бирге, әмелиятлар, студентлердиң илимий-изертлеў жұмыслары, питкерий қәнигелик жұмыстың бапларын жазыў хәм тағы басқалар бөлистирилген болады. Сол тәризде арнаўлы бир дәрежени берий ушын рәсмий түрде тән

алынатуғын, модуллардың жыйындысынан ибарат болған тәлим программасы қәлиплестиреди. Пәннің киши бир бөлеги, дидактикалық бирлиги де тар мәнисте модул деп қабыл етилиуи мүмкин. Пәннің бир семестр дауамында оқытылатуғын стулдың логикалық тәрептен (бөлим, бап, тема) хәм белгиленген қадағалау түри менен жуумақланатуғын бөлеги оқуу пәниниң модули болууы мүмкин.

Модулли-компетентли жандасуу тийкарында тәлим программалары мазмунын проектлестириу технологиясы төмендеги көриниске ийе болады:

1) жұмыс беретугындар менен шерикликте арнаулы бир тәлим бағдары бойынша таярланатуғын қәнигениң тийкарғы функциялары дизими белгилеп алынады;

2) белгиленген функцияларды әмелге асыруу ушын зәрүр хәм жеткиликли болған арнаулы кәсиплик компетенциялардың комплекси анықланады;

3) теориялық билимлерине таянған ҳалда студент шешиуи керек болған әмелий хәрекетлер хәм атқарылатуғын ислердиң үлгили нәтийжеси ретиндеги типич кәсиплик ұазыйпалар, мәселелер хәм жағдайлар комплекси проектлестириледиди;

4) тәлимнің мақсетлери, мазмуны, өзлестириу усыллары хәм өзлестирилгенлик дәрежесин анықлау жолларын өз ишине алған тәлим модуллары системасы ислеп шығылады;

5) тәлим модулларының арнаулы бир комплексинен тийкарғы тәлим программалары проектлестириледиди;

6) арнаулы кәсиплик компетенциялардың қәлиплесиу дәрежесин анықлау критериялары хәм оларды бахалау усыллары ислеп шығылады. Тәлим модули - тәлим мақсетлери хәм мазмунын белгилеудиң автоном бирлиги болып, оларды өзлестириу хәм қадағалау бойынша усынысларды өз ишине алады хәм де бир ямаса бир неше компетенцияны ямаса қандайда бир курамалы компетенцияның бир бөлегин қәлиплестириудиди тәмиинлейди.

Сондай етип тәлим модули структурасына төмендегилер киреди:

а) тәлим мақсетлери хәм оларға ерисиўдиң объектив критериялары хәм көрсеткишлери;

б) бир ямаса бир неше компетенцияны ямаса қандайда бир қурамалы компетенцияның бир бөлегин қәлиплестириўди тәмийинлейтуғын тәлим мазмуны;

в) мақсет хәм мазмунға уйқас келетуғын педагогикалық технологияларды таңлаў арқалы тәлим модулы мазмунын өзлестириў бойынша стилистикалық көрсетпелер;

г) тәлим модулин өзлестириў қураллары, методлары хәм қадағалаў қылыў усыллары.

Тәлим модулы системасының масласыўшылығы хәм креативлиги әсиресе, хәзирги дәўирде актуаль болып атыр, себеби базар экономикасы шараятында жұмысшы орынлардың турақлы сапалы хәм сан өзгерислери гүзетип турылады. Кәсиплерге үйретиў модулы системасының мәнисин студентлердиң избе-из тәлим бирликлери модулларын өзлестириўден ибарат есапланады. Бул жағдайда тәлим алыўшы оған усыныс етилген программа менен ғәрезсиз түрде ислеўи мүмкин. Тәлим алыўшы өзине анық бир мақсетти, информация техника базасы хәм дидактикалық мақсетлерге ерисиў бойынша стилистикалық көрсетпелерди белгилеп алады.

Компетентли жантасыўға тийкарланған тәлим мүмкиншиликлерин жұмысқа салыў хәм нәтийжели қоллаўда тәлимдиң модулы системаларын әмелдеги қылыў жақсы нәтийжелер береди, нәтийжеде болажақ оқытыўшының арнаўлы кәсиплик компетенцияларын табыслы қәлиплестириў хәм жәмийет алдына қойылған мақсетлерге муўапық түрде заманагөй бәсекиге шыдамлы қәнигелер таярлаў ушын орын жаратылады. Шахсда креативлик сапаларын раўажландырыў процессиниң улыўма мәнисин толық аңғарыў ушын дәслеп “креативлик” түсинигиниң мәнисти түсинип алыў талап етиледи. Кен Робинсонның пикирине көре, “креативлик - өз мәнисине ийе оригинал идеялар комплекси” есапланады. Гарднер болса өз изертлеўлеринде креативликке сондай анықлама береди: “креативлик - шахс

тәрепинен әмелге асырилатуғын әмелий хәрекет болып, ол өзінде арнаўлы бир жаңалықты сәўлелендириўи хәм белгили әмелий баҳалаўға ийе болыўы керек”. Эмебайл (1989 й.) дың жантасыўы ноқаты нәзеринен түсинилсе, креативлик “арнаўлы бир тараўдың бойынша өзлестирилген пукта билимлер менен бирге жоқары дәрежеде дәстүрий емес көнликпелерге де ийелик етиў” болып есапланады.

Көплеген изертлеўлерде интеллект хәм креативлик ортасындағы байланыслылық жөнинде хәр қыйлы көз-қараслар бар. Бир топар изертлеўшилердиң олар ортасында хеш қандай байланыслылық жоқ екенлигин уқтырса, екинши топар ўәкиллери кретивлик хәм интеллект дәрежеси бир-бирине байланыслы екенлигин айтып өтеди. (Ким, 2005 ж.).

“Креативлик” түсиниги өзінде материаллық хәр-қыйлылықты сәўлелендиреди. Батыс адамлары ушын креативлик, улыўма алғанда, жаңалық есапланады. Олар креативлик негизинде традицияға тән болмағанлық, қызығыўшылық, ойда сәўлелендириў, хәзил-хәзил-дәлкек сезими хәм еркинлик әмелдеги болыўына итибарды қаратады. (Мёрдок, Ганим, 1993 ж.; Штернберг, 1985 ж.). Шығыслықлар болса, керисинше, креативликти жақсы искерликтин қайта туўылыў процесси, деп түсинеди. (Хуи, Стернберг, 2002 ж.; Рудович, Хуи, 1997 ж.; Рудович, Юе, 2000 ж.). Егер батыс хәм шығыслықлардың креативлик бойынша көз- қараслары хәр қыйлы болса -да, бирақ, хәр еки мәденият ўәкиллери де усы сапа хәм оған ийе болыўды жоқары баҳалайды. (Кауфман, Лан, 2012 й.).

Патти Драпеау көз-қарасына көре креатив пикирлеў, бәринен бурын, арнаўлы бир мәселе майданынан хәр тәреплеме пикирлеў болып есапланады. Хәр тәреплеме пикирлеў студентлерден оқыў тапсырма, мәселе хәм ўазыйпаларын орынлаўда көплеген идеяларға таяныўды талап етеди. Буннан айрықша түрде бир тәреплеме пикирлеў болса бир ғана туўры идеяға тийкарланыўды аңлатады. Бақлаў жүргизиўде мәселе майданынан бир хәм көп тәреплеме пикирлеўден бирин бийкарлап болмайды. Сонлықтан, хәр тәреплеме пикирлеў креативликти қәлиплестириўде бирдей әҳмийетке ийе

болады. Яғный, тапсырманы орынлау, мәселени шешиуде студент шешимнің бир неше варианты излейди (көп тәрәплеме пикирлеу), кейин болса ең мақул түсетуғын нәтийжени кепилликлейтуғын бир ғана тууры шешимде тоқталады (бир тәрәплеме пикирлеу). Жоқарыда билдирилген пикирлерге таянған ҳалда “креативлик” түсинигин төмендегише түсиндириу мүмкин:

Kreativlik (lot., ing. “create” - jaratıw, “creative” - jaratıwshı, dóretiwshı) - individdiń jańa ideyalardı óndiriske tayınlıqtı xarakteristikalaytuғыn hám gárezsiz faktor retinde intalılıqtıń quramına kiretuғыn dóretiwshilik qábileti

Шахстың креативлиги оның ойлауында, байланысында, сана-сезимлеринде, арнаулы бир искерлик түрлеринде көринетуғын болады. Креативлик шахсты пүтин ҳалда ямаса оның арнаулы бир қәсийетлерин характеристикалайды. Креативлик таланттың зәрүрли факторы ретинде де сәўлеленеди. Креативлик зейини өткирликти белгилеп береди, “студентлер итибарын тәлим процессине актив жалп етиуди тәмийинлейди.

Шет ел мәмлекетлерде барлық тараулардың қәнигелери сыяқлы оқытыушылар да өзлеринде креативлик сапалары бар екенлиги ҳәм оның дәрежесин анықлап барады. Буның ушын олар Е. П. Торренс тәрәпинен 1987 жылда тийкарланған ҳәм шахстың креатив ойлауға ийе болыуын анықлаушы тесттен өтеди. Усы тест шахс креативлиги және оның дәрежесин дәретиушилик искерликти шөлкемлестириудеги активлик, оператив пикирлеу, өзине тән (оргинал)лық ҳәм жетилискенлик сыяқлы критериялар бойынша баҳалау мүмкиншилигин жаратады. Оқыушы тәрәпинен усыныс етилген сорауларға берилетуғын жууаплар усы төрт критерияны қанаатландырады.

Е. П. Торренс пикирине қарағанда, “креативлик” түсиниги негизинде төмендеги көрсетиледи: машқала ямаса илимий болжауларды илгери

жылжытыу шаманы тексеріу хәм өзгертіу қарардың нәтижелерин қәлиплестириу тийкарында машқаланы анықлауда билим хәм әмелий хәрекетлердің өз-ара келисиуине салыстырғанда тәсиршеңлик.

Креатив пикирлеу хәр бир социал тарауда айқын сәулелениуи мүмкин.

Оқытыушының дәретиушилиги болса кәсиплик искерликти шөлкемлестириуге дәретиушилик (креатив) жантасыуында сәулеленеди.

Соңғы жылларда бул жағдай “педагогикалық креативлик” түсиниги менен байланысып атыр.

Педагог тәрәпинен бул сыртқы көринислерде кәсиплик искерлигиниң нәтижелери дүзилиуи оның креативлиги қайсы дәрежеде екенлигине байланыссы болады.

Педагогтың креативлик потенциалы оның улыуа өзгешелиги ретинде сәулеленеди. Ол дәретиушилик искерлигиниң дәслепки шәрти хәм нәтижеси есапланады. Усы сапа шахстың өз-өзин көринетуғын қылыу уқыбына ийе болыуы хәм тайын болыуды аңлатады. Креатив потенциал негизинде хәр бир қәнигениң жеке қәбилетлери, тәбийий және социал кууаты пүтин ҳалда көринетуғын болады. Креатив потенциал билиу процессине бағдарланған дәретиушилик пенен беккем байланыссы.

Педагог креативлик потенциалына ийе болыуы ушын кәсиплик искерлигинде төмендегилерге итибарын қаратыуы зәрүр:

Хәр бир педагогтың өзін-өзи рауажландырыуы хәм өзін өзи жүзеге шығарыуы тиккелей оның креативлик қәбилетине ийе болыуы менен байланыссы.

Әдетте педагоглардың креативлик қәбилетине ийе болыуы педагогикалық машқалаларды шешиуге умтылыу, илимий-изертлеу жұмыслары ямаса илимий жойбарларды әмелге асырыу хәм өз-ара дәретиушилик шерикликке ерисиулері арқалы тәмийинленеди.

Педагог өз-өзинен дәретиуши болып қалмайды. Оның дәретиушилик қәбилети белгили уақыт ишинде избе-из оқып-үйрениу, өз үстинде ислеу арқалы қәлиплестиреди хәм ол аз-аздан рауажланып барады. Хәр қандай

кәнигеде болғаны сыяқлы болажақ педагоглардың креативлік қәбилетине ийе болыулары ушын студентлик жылларында тийкар қойылады хәм кәсиплик искерликти шөлкемлестириуде избе-из раўажландырып барылады. Бунда педагогтың өзін өзи дәретиўшилиқ искерликке бағдарланыуы хәм бул искерликти нәтийжели шөлкемлестириўи зәрүрли әхмийетке ийе. Педагог дәретиўшилиқ искерликти шөлкемлестириуде машқалалы мәселелерди шешиў, машқалалы жағдайларды анализ қылыў, соның менен бирге, педагогикалық характердеги дәретиўшилиқ өнимлерин жаратыўға айрықша итибар қаратыўи зәрүр.

Машқалалы мәселе хәм жағдайларды шешер екен, педагогтың мәселе шешимин табыўға дәретиўшилиқ жандасыўи ол жағдайда сезиўлик-шыдамлылық сапалардың раўажланыуына жәрдем береді. Педагог өз алдына машқалалы мәселелерди қойыў арқалы әмелдеги билимлери хәм турмыслық тәжирийбелерине қарсы болған дәлийллер менен тоқнасады. Буның нәтийжесинде өз үстинде ислеў, ғәрезсиз оқып үйрениўге салыстырғанда мүтәжлик сезеди.

Педагогтың креатив потенциалы төмендеги структуралық тийкарларды өз ишине алады:

Педагоглардың креативлік мүмкиншилигин анықлаўшы критериялар хәм олардың дәрежелери

Кәсиплик искерлік нәтийжелигин баҳалаўда педагогтың дәретиўшилиги - креатив потенциалы дәрежесин баҳалаў зәрүрли әхмийетке ийе.

Педагогтың креативлік потенциалы дәрежесин анықлаўшы критериялар төмендегилер есапланады:

Бул критериялар педагоглар креатив потенциалын үш дәрежеде анықлаў имканиятын береді:

Педагог креатив потенциалының зәрүрли дәрежелери

Сондай етип, билимлерди жетилистириў курсларында семинар шынығыулар процессинде педагоглардың креативлік мүмкиншиликлериниң анық критериялар тийкарында анықлаў, дәреже

көрсеткіштерін бағалау тийкарында бул бойынша жетіскенлік хәм кемшиликтерди белгилеу, табысларды байытуу, кемшиликтерди жөнге салыу илажларын белгилеу мүмкин болады.

1. 3. Тәлим процессин проектлестириу хәм моделлестириу педагогтың кәсиплик профессионал дәретиушилигин рауажландыруу факторы.

Педагогикалық саласында мийнет қылып атырған хәзирги заман оқытушының тыянақлы тәрийплеулерден бири оның жойбарлық искерликке салыстырғанда қәбилети болып табылады. Жойбарлық искерлик жаңаланыу дәрежесине тийисли болып табылады, себеби ол болмысты өзгертредиди, тийисли технология негизинде қурылады, оны өзгертюу, өзлестириу хәм жетилистириу мүмкин. Проектлестириу тийкарларын өзлестириу актуал, себеби, бириншиден, усы технология тәлим системасын шөлкемлестириудин барлық басқышларында кең қолланыуға ийе. Екиншиден, социал мәдениет проектлестириу логикасы хәм технологиясын билиу, аналитикалық, шөлкемлестирилген басқаруу уазыйпаларын нәтийжели әмелге асырууға мүмкиншилик бередиди. Ушиншиден, жойбарлық технологиялар қәнигениң бәсекиге шыдамлылығын тәмийнлейдиди.

Студентлерге тәлим хәм тәрбия бериудин табыслылығы хәм нәтийжеге ийе болыуы педагог тәрәпинен жойбарлық искерликти қаншелли өзлестирип алғанлығына байланыслы, себеби бул искерлик жағдайға қарай технологиялық шешимлерди жетилистириуге ылайық, жаңа тәлим жандасыулары хәм усылларын ислеп шығаруу қәбилетин рауажландырады.

Жойбарлық искерлик, В. С. Безрукованың пикирине қарағанда, “тәлим алыушылар хәм педагоглардың болажақ хызметлериниң тийкарғы бөлимлерин биринши нәубетте ислеп шығуудан ибарат”. Хәр қандай проектлестириу объектиниң, бул педагогикалық система ма, педагогикалық процесси ме, педагогикалық жағдай ма, оның тийкарғы бөлеги - оның қатнасыушыларының искерлиги болып есапланады. Соның ушын, биринши нәубетте, оқытушы хәм тәлим алыушының искерлиги проектлестириледи. Проектлестириу қәлеген педагогтың (шөлкемлестириушилик, билиу хәм

айланысқа түсиў менен бир қатарда) ўазыйпасы болып табылады, мектепте оқыў-тәрбия процессин технологияластырыўға мүмкиншилик жаратады. Автордағы педагогтың жойбарлық искерлиги менен педагогикалық технология ортасындағы өз-ара байланысыўды айрықша айтып өтеди: “проектлестириў процессинде хэм ол арқалы педагогикалық процесс қатнасыўшыларының раўажланыўын тәмийинлейтуғын педагогикалық технология ислеп шығылады”. Биз технология проектлестириў жемиси болып табылады, деген пикирге қосыламыз.

Жойбарлық искерлигиниң структуралық тийкарлары төмендегилер болып табылады:

- 1) машқала анализи;
- 2) мақсеттиң қойылыўы;
- 3) оған ерисиў ушын қурал таңлаў;
- 4) информацияны излеў хэм қайта ислеў, анализ қылыў хэм улыўмаластырыў
- 5) алынған нәтийжелерди баҳалаў хэм жуўмақлар.

Предметли искерлик үш бөлектен дүзиледи:

- 1) предметли;
- 2) искерликли;
- 3) байланыслы.

Жойбарлық искерлик раўажлантыратуғын тәлим усылларынан бири болып, фәрезсиз изертлеўшилиқ көнликпесин қәлиплестириўге бағдарлайды (машқаланы қойыў, информацияларды топлаў хэм оны қайта ислеў, тәжирийбе-сынақлар өткерий, алынған нәтийжелерди анализ қылыў) хэм дәретиўшилиқ қәбилет хэм логикалық пикирлеўдиң раўажланыўына алып келеди, тәлим процессинде алынған билимлерди бирлестиреди, турмыслық зәрүрли машқалаларды мәнисин түсинийге жәрдем береди.

Жойбарлық искерликтен күтилип атырған мақсет тәлим алыўшылар тәрәпинен түрли оқыў пәнлерин үйрениў дәүйринде сәўлеленген билим, уқып хэм көнликпелерди түсиний хэм қоллай алыўдан ибарат. Педагогтың проектлестириў искерлигинен гүзетилген мақсет:

- жойбарлауға үйретиу (педагог мақсетти анықлай алыуы, жұмыс дауамында қойылған мақсетке ерисиудің тийкарғы басқышларын енгизе алыуы);

- информация материалларды жыйнау хэм оны қайта ислеу көнликпесин қәлиплестириу (педагог керекли информацияны таңлай алыуы хэм одан тууры пайдалана алыуы керек);

- анализ ете алыу көнликпеси (дөретиушилик хэм сын көзқарастан ойлау);

- жазба есабат дүзе алыу көнликпеси (жұмыс режесин дүзе алыуы, информацияларды анық презентация етиу, түсіндирмелерди рәсмийлестириу, зәрүрли әдебиятлар (библиография) ҳаққында түсиникке ийе болыу);

- жұмысқа унамлы мүнәсәбетте болыуды қәлиплестириу (педагог искерлик көрсетиуи, жұмысты белгиленген жұмыс жобасы хэм тәртиби бойынша өз уақтында орынлауға хәрекет етиуи керек).

Россиялық алым Г. Е. Муравьеваның пикирине қарағанда, педагог тәрәпинен проектлестириу искерликти жоқары дәрежеде өзлестиргенлигин алдынан айта алыу, жойбарлау, дүзе алыу хэм моделлестириу көнликпелерин қәлиплестириу дәрежеси менен белгилейди. Бул түсиниклердиң хэм олардың мазмунын өз алдына қарап шығамыз. Изертлеу объекти проектлестириу искерлиги болып, ол алдынан айта алыу искерлиги менен тығыз байланыста болады, соған көре болжауды (алдынан айта алыуды) толықлау қарап шығылады. Дәслепки түсиник - болжау.

Болжау - келешекте қандайда -бир уақыя -нәтийжесин алдынан көриу, алдынан айтып бериу. Дидактикалық болжау – дидактикалық уақыялар рауажланыуын илимий тәризде алдынан көре алыу процесси түсиниледи.

Болжау жойбардан айрықша түрде өзгермейтуғын мазмунға ийе. Болжаушы моделлер тийкарында тәлим процессин жеделлестириу ушын

усыныслар ислеп шығылады. Дидактикалық болжау, соның менен бирге, педагогтың оқытуы іскерлігін жойбарлауға тийкар ретінде көрінетуғын болады. Болжаудың әпиұайы стилистикасы изертлеудің төмендегі тийкарғы басқышларын өз ишине алады: “болжаудан алдыңғы бағдар (объект, предмет, машқала, мақсетлер, ұазыйпалар, илгери кетиу ұақыты, жұмысшы болжаулар, усыллар, изертлеу қурамы хәм шөлкемлестириуді анықлау); болжау орталығы (объект раўажланыуына тәсир етиуши, болжаудың қәнигелестирилмеген, қоңсылас тармақлары бойынша мағлыұматларды топлау); дәслепки модел, яғный объект характери хәм қурамын жарытыушы көрсеткишлер, өлшемлер системасы мағлыұматларын топлау; излеу болжауы (дәслепки моделдің келешектегі жойбары, бунда болжау орталығы факторларын итибарға алған халда гүзетилетуғын жағдайлар бойынша шешиуді талап ететуғын келешектегі мәселелер анықланады); норматив (берилген көрсеткишлер бойынша көрсетилген мақсет хәм нормаларға муўапық болған келешектегі дәслепки модел жойбары); исенимлилик дәрежесин баҳалау хәм шамалайтуғын моделлерди анықлау, әдетде, қалыс қәнигелерден сорау жолы менен; болжаулайтуғын моделлерди салыстыруу тийкарында шешимлерди ықшамластыруу ушын усыныслар таярлау”. Болжау - объект хәққында алдын болған мағлыұматларды алыу процесси, илимий тийкарда алдынан тийкарлайтуғын жағдайлар хәм усыллар (Б. С. Гершунский). Болжау қандайда бирден-бир жағдай, процесс әмелдегі ямаса оның пайда болыуы ушын шәрт-шараят бар деп алады.

Проектлестириу процесси болса келешектегі, яғный, еле әмелдегі болмаған объект жойбарын таярлаудан ибарат. Проектлестириу болжау қылыу бөлегин өз ишине алады ямаса әмелдегі болжауға таянады.

Екинши түсиник - жойбарлау.

Жойбарлау - гейпара заттың режеси ямаса жойбарын салыстыруу болып, жоба - “улыума мақсетке бирлескен әмелге асырылыуы ушын дәслеп бир қанша алдынан ойлап қойылған хәрекетлер, илажларды орынлау талап етилетуғын нийет, жойбар, тапсырма болып есапланады.”

Көбинесе жойбарлау хәм проектлестириу синонимлер формасында пайдаланылады. Жоба хәм жойбарды дүзиу мақсети ноқаты нәзеринен, расында да парық жоқ. Жобада, жойбарда келеси анық ҳақыйқат көрсетиледи хәм оны әмелге асырыу ушын дүзиледи. Лекин, пикиримизше, проектлестириу жойбарлауға қарағанда кеңлеу түсиникке ийе. Жойбарлау анық хәрекет, олардың режимин белгилеу менен байланыслы, яғный, келешектиң өзгериушең шөлкемлестириушиси болған искерликтен ибарат.

Проектлестириуде келешектеги зат ямаса процесслер принциплерге таянған ҳалда тийкарланады хәм характерленеди, оны әмелге асырыу усылы көринетуғын етиледи. Жоба болса ойлап қойылғанларды әмелге асырыу майданынан хәрекетлер системасын сәулеленеди.

Педагогтың кәсиплик искерлигинде жойбарлау кең орын ийелейди.

Жойбарлау процессинде педагог алдында турған искерликке дыққат пенен жұмыс ислейди, мазмунын педагогикалық тәрептен қайта ислеп шығады. Оны шөлкемлестириудің нәтийжели формалары хәм усылларын излейди. Ол оның қурамын анықлайды, оның айырым бөлимлери арасындағы байланысыуды, айырым бөлимлери арасындағы өз-ара байланысыуларды анықлайды, оларды бирлестириу хәм өз-ара тәсириниң салыстырғанда жемисли формалары хәм усылларын излейди хәм т.б. яғный жұмыстың жемисли, нәтийжели системасын қәлиплестиреди.

Россиялық алым И. П. Раченко жойбарлауды нәзерден кеширимниң бир неше тәрепин ажратады. Социал ноқаты нәзерден педагогикалық искерликти жойбарлау - шахс, жәмәеттиң раўажланыуына бир пүткил жандасыуды проектлестириуден ибарат. Жойбарлаудың экономикалық тәрепи - искерлик нәтийжеси нәтийжелигин тәмийинлеу болып табылады.

Психологиялық ноқаты нәзерден жоба мийде хәрекетлер нызамлы избе-излигин анықлаушы шежирелик дүзилген процесс болып табылады. Автор пикирине қарағанда жоба дүзиу - жұмысты проектлестириу болып табылады.

Жоба жұмыстың анық бір системасы болып табылады, бундай системаларды проектлестіріу болса жойбарлаудың тийкарын шөлкемлестіріу керек. Бул халда системаларды проектлестіріу - оқыу - тәрбия мәселелеринің жедел, өнімлі психологиялық -педагогикалық шешимін ізлеуден ибарат. И. П. Раченко педагогикалық искерлікті жойбарлауға төмендегилерди киритеди:

а) педагог алдында турған тийкарғы мақсет көз-қарасынан педагогикалық жағдайды бахалау;

б) алдынан тыянақлы тәрізде айта алыу, жұмыстың барыуы хәм нәтийжелерін алдынан көріу, соған байланыслы тәрізде оның мақсет хәм ұазыйпаларын анықлау ;

в) зәрүрлі илажлар, хәрекетлер ізбе-излігі программасын ислеп шығыу, оларды әмелге асырыу ушын ең өнімлі усыллар, усыллар хәм үскенелерди таңлау;

г) жұмысты ұақыт бойынша есап-китабын қылыу, оның басланыуы хәм ақырын белгилеу;

е) есапқа алыу хәм қадағалау формалары хәм усылларын белгилеу. И. П. Раченко кейінгі жұмысларында жойбарлау процессін төмендегіше анықлама береді:

а) мақсет хәм ұазыйпаларды қәліплестіріу;

б) ізбе-из хәрекетлер программасын ислеп шығыу;

в) искерлік процессі хәм нәтийжелері процессін ұақыты есабын бақлау. Бирақ, педагогикалық әдебиятта бул процесслерге салыстырғанда кері пикирлер де бар. Мысалы, В. И. Загвязинский қәлеген адам, сондай-ақ, педагогикалық искерлікте төмендегі дәуірлерди ажратады:

- ерисілген дәслепкі жағдай, басланғыш жағдайлар анализи;

- диагнозлау бағдарларын анықлау;

- болжау хәм алдынан билиу;

- мақсет хәм тийкарғы ұазыйпаларды анықлауды өз ишине алған мақсетке бағдарланғанлық;

- өзіне жеке мәселелеріне оларды шешіудің тийкарғы басқышларды өз ишине алған жойбарлаў.

Буған қарағанда, проектлестириў жойбарлаўдан кейин келеди хәм режени анықластырыўдан ибарат. Бизиң көз-қарасымызда И. П. Раченко пикирлеріне салыстырғанда бул көз-қарас анықлаў болып табылады, себеби, шахс өз искерлигин жойбарлаў ушын келешектеги тәлим процесси программасы ямаса жойбары болыўы керек.

Россиялық алым П. Е. Решетников тәрепинен таярланған педагогикалық

искерликти жойбарлаў усыллары қызықлы болып табылады:

- 1) программалық -мақсетли;
- 2) комплекслик;
- 3) системалы-технологиялық.

Программалық -мақсетли жойбарлаўда искерлигиниң жуўмақлаўшы хәм аралық мақсетлери жойбарланады хәм характерленеди, жоба, жуўмақлаўшы хұжжет формасы ретинде жұмыс программасы хызмет етеди. Комплекслик-илаж жойбарлаўда төмендегилер проектлестириледі:

- а) ең зәрүрли мәселелер, оларды шешіў ушын бағдарлайды;
- б) жұмыстың комплекс формасына ийе болған айырым бағдарлары бойынша илажлар;
- в) орынлаў мүддетлери;
- г) атқарылыўы ушын жуўапкерлер;
- д) бақлаў формалары хәм орынлаўшылар;
- е) курс темаларын үйрениў избе-излиги;
- ж) сабақтың тийкарғы басқышлары, оның үскенелениўи, оқыўшыларға берилетуғын ўазыйпалар.

Жоба формасы: илаж, сабақ хәм басқалардың анық жобасы. Системалы-технологиялық жойбарлаўда төмендегилер жойбарланады :

- а) тәлим шөлкеминиң тәлим искерлиги ямаса раўажланыўы хаққындағы хәм тәжирийбе-сынақлардың жетекши идеялары;

- б) оқыу жобасы;
- в) студенттер тәрәпинен кәсіптік тәжірибени өзлестіріуді тәміинлейтуғын оқыу хәм кәсіптік мәселелериниң ислеп шығарылуы;
- г) оқыу процессиниң тәртіби;
- д) оқыу пәнлери бойынша программалар;
- е) хәр қайсы бөлек оқыу студды үйрениу технологиясы;
- ж) хәр қайсы бөлек курсты өткеріу технологиясы;
- з) жұмыстың өнімдарлық критериялары хәм көрсеткішлери системасы хәм қәниге кәсіптік- жеке раўажланыуын диагнозлау технологиясы;
- и) аралық хәм жуўмақлаушы қадағалаулар өткеріу технологиясы;
- к) материаллық, финанслық, кадрлар менен тәміинлеу майданынан алып барылатуғын жұмыслар;
- л) педагогикалық жәмәетти раўажланыу процессиндеги билимлендириуге тийисли мәселелерди шешиуге таярлау бойынша ислердиң формасы; шөлкемниң тәлим-мий программалары.

Үшинши түсиник моделлестіриу.

Моделлестіриу - “билиу объектлерин олардың моделлеринде изертлеу усылы; анық әмелдеги предметлер, ўақыялар хәм дүзилетуғын объектлердиң характеристикаларын анықлау ямаса жақсылау, оларды соғыу усылларын қолайластырыу, басқарыу сыяқлылар ушын соғыу хәм үйрениу”.

Модел - тәбийий ямаса социал болмыс арнаўлы бир көринистин, инсан мәденияты, идеологиялық-теориялық тәлим жемисиниң, (сызылмасы, қурамы, белгилери системасы). Бул уқсатпа түп болып, оның өзгешеликлери хәм дүзилиси, оны өзгертиу ямаса басқарыу ҳаққындағы билимлерди (мағлыўматты) сақлау хәм кеңейтиу ушын хызмет етеди.

Модел - бул тийкарды билиу хәм басқарыудағы “ўәкили”, “орынбасары” болып табылады. Арнаўлы бир шәртлерде нусқаны таярлау хәм изертлеу нәтийжелери түп нусқаға өткериледи”. Модел түсиндириу,

алдынан бундай қылыў, табылған затлы қуралы ретинде, мудами билиўге тийисли ролди атқарады.

Моделдиң жойбардан биринши айырмашылығы - оны дүзиў мақсети болып табылады.

Модел зат, хәдийсени үйрениў, мағлыўмат (информация) алыў, оның қырларын үйрениў ушын, соның менен бирге, оны өзгертиў хәм басқарыў ушын пайдаланылады. Жойбар болса затты дүзиў, болмысқа сәўлеленгенде ислетиледи хәм жоқарыда көрсетилгени сыяқлы, билиўге тийисли ўазыйпаны атқарады.

Моделдиң басқа өзине тән өзгешелиги, жоқарыда келтирилген тәрийпке көре, ол анық әмелдеги тийкарда «сәўлелендиреди», «алмастырады», жойбар болса еле әмелдеги болмаған затларды характеристикалайды. Модел - болмыс бөлегиниң уқсатпасы; оны дүзиўде зәрүрли болмаған жағдайлардан шетлетиледи, тек бас тийкарғы бөлимлер хәм характеристикалар белгиленгенлер етиледи. Модел - қыялыи структура.

Жойбарда, керисинше, келешектеги зат хәм процесслер ҳаққында, шәртлер итибарға алынған ҳалда, анық ойда сәўлеленеди.

Биз берген моделлестириў түсиниги тәрийпинде еле әмелдеги болмаған объектлер да болыўы мүмкин. Бунда проектлестириў хәм моделлестириў түсиниклери өз-ара келиседи. Лекин, оларды ажыратыў мүмкин.

Соғылған зат модели тиккелей заттың өзине сәўлеленбейди, лекин просесстиң бул ең басында жүз болыўы мүмкин. Моделлестириў, соның менен бирге берилген шәртлерде арнаўлы уйымластырылған тәсир нәтийжесинде объектте пайда болыўы мүмкин болған жағдай ҳаққында жаңа мағлыўмат алыўға мүмкиншилик береди, яғный, болжаў ўазыйпасын атқарады. Моделлестириў болжаў қылыў усылы ретинде тәлим процессинде үйренилетуғын заттың информациялық моделин соғыў менен байланысқан болады. Бул мөлшерленген сызықлар деп аталатуғынлар көринисинде жасалған логикалық сызылмалар (ол қайсы түсиниклер хәм тәрийплерден қайсы тәреплери хәрекет қылыўды көрсетеди), мазмунның тийкарғы

жағдайларын жарытыушы түрлі нышанлар ямаса теманы үйрениудің анық жобасы болыуы мүмкін.

Педагог хәм студентлердің искерлиги, усыллар менен толықтырылған информациялық искерлик моделине, процессли моделге айланады. Педагог студентлердеги хәм жаңа мағлыұматты, әмелдеги хәм зәрүр болатуғын әдет хәм көнликпелерди, әдепсизликтің анық хәм зәрүрли дәрежесин өз-ара салыстырады хәм болжаулық тәризде студент дус келиуи мүмкін болатуғын қыйыншылықларды анықлайды. Болжауға тийкарланып, ол машқаланың шешилиуин, болыуы мүмкін болған алжасықларды, мақсетке мууапық болған ямаса болмаған хәрекетлерди алдынан көреді, искерлигинің табыслы болыуын тәмийинлейтуғын куралларды таңлайды, яғный, қыялда тәжирийбелер өткереди. Оның ушын қыялый тәжирийбеге тағы бир шәрт киритилиуи керек - студентлерди искерликке үндеуши шәртлердің жағдайы хәм күшин, олардың қызығыушылықларын, өз-өзлерин тәрбиялауға тилеклери бар екенін нәзерде тутыу, зәрүр болса, умтылыуларын рауажландырыу шарасын көриу керек.

Педагогтың жоқарыда характеристикаланған хәрекетлери, әйне пикирин сынап көриуи, проектлестириу искерлигине киритилиуи мүмкін, яғный моделлестириу проектлестириудің бир бөлеги болады. Дидактикада моделлестириуди билиу ушын педагогтың проектлестириу искерлигин анықлау керек болып табылады.

Проектлестириудің төртинши басқышы - дүзиу-куруу.

Дүзиу-куруу (конструкциялау) - “қандайда бир курылыс, курылыс, аппарат бөлимлеринің курамы хәм өз-ара жайласыуы, сондай дүзилиуи курылыс, курылыс, машинаның өзи”

Дүзиу-курууда қандайда бир-бир объекттиң курамы бас түсиник болып, дүзиушилик искерлиги проектлестириу искерлигинен айрықша түрде, қыялый хәм әмелий (буйымлы дүзиушилик) искерлик болыуы мүмкін, қыялый дүзиушилик мазмуны бойынша проектлестириуге жақын және оның уқсауы ретінде көплеген ислетиледи. Лекин, бизиң

пикиримизше, дүзиў проектлестириўге салыстырғанда тар мәнистеги түсиник, себеби, ол жаратылып атырған объекттиң сыртқы тәрепин сәўлелендиреди, проектлестириў болса ишки, өзгериўшең хәм басқа кураўшыларды өз ишине алады.

Педагогикалық сөзликте дүзиў-куруй тәрийпи төмендегише келтирилген: «Дүзиў-куруй (конструкциялаў) - жойбарлар хәм есаплаўларды орынлаў жолы менен модел, машина, курылыс, технологияны соғыў процесси болып табылады». Келтирилген тәрийпке көре дүзиў-куруй объектлери ретинде тек ғана курылыслар, имаратлар, машиналар, аппаратлар, бәлки, моделлер хәм технологиялар хәм көринетуғын болыўы мүмкин. Бунда белгили, символлы абстракт емес, бәлки материаллық, затлы моделлер нәзерде тутылады. Технологиялар хаққында болса, «технологияларын проектлестириў» сөз бирикпеси орынлылаў, себеби технология процесс ретинде ўақтыншалық, өзгериўшең шөлкемлестириўге ийе, аппаратлар болса дүзиў жемиси формасында тек өзгермейтуғын характеристикаға ийе. Буннан тысқары, көрсетилген тәрийпте дүзиў проектлестириўди өз ишине алады. Айырым авторлар (мысалы, Я. Дитрих) дүзиўди проектлестириў нәтийжесине таянатуғын искерлик жол мененде қарайды, хәм «жойбарлық - конструкторлық процесси» терминин ислетеди.

В. С. Безрукова педагогикалық дүзиўди бирўақытта проектлестириўдиң басқышы ретинде хәм дүзилген жойбарды кейинги деталлаштирилишини толық анықлаў ретинде қарайды. Бизиң ноқаты нәзеримизден проектлестириў дүзиўди өз ишине алады, оны оқыў искерлигин әмелге асырыў ушын зәрүр болған қураллардың жаратылыўы ретинде қараў мүмкин.

Мәниси бойынша проектлестириўге жақын болған моделлеў, болжаў қылыў, жойбарлаў, оқыў хәм оқытыў искерлигин дүзиў түсиниклериниң анализи, олардың улыўмалығы хәм айырмашылығын анықлаў тәлим процессин проектлестириў мәниси хаққында бир қатар жуўмақлар шығарыўға мүмкиншилик бередиди.

Педагогикалық процессти проектлестиріуі - педагогтың тәбыйий хәм социал нызамлықларды нәзерде тутылған халда белгили бир ұақыт бирлиги ишинде студентлерди мақсетке муўапық халда раўажландырыуыдың келешектеги процесси хәм нәтийжеси орын алатуғын кәсіплик искерлигиниң бир көриниси болып табылады.

Болажақ тәлим процессиниң жойбары проектлестиріуідиң жемисинен ибарат. Проектлестиріуі моделлестиріуіден дүзиуі мақсети бойынша парк етеди. Жойбар жойбарланып атырған объектти болмысқа сәўлелендириуіден ибарат; модел - объектти изертлеуі ушын, дәслеп модел, кейининен оның тийкарында жойбар ислеп шығылса, моделлестиріуі проектлестиріуідиң структуралық бөлеги болыуы мүмкин. Проектлестиріуі болжау кылыу түсиниги менен ажыралмас байланысқан. Олардың улыўмалығы сонда, жойбар хәм болжау келешектеги дидактикалық хәдийселер хәкқинда түсиник береді. Лекин, жойбардан айрықша түрде болжаулар мүмкиншилигинен мазмунға ийе хәм ол ямаса бул дидактикалық процесстиң раўажланыу нәтийжелерин алдынан көре алады. Жойбар болса бул процесслерди қайтадан дүзеди.

Проектлестиріуі өз курамына болжай алыу бөлегин киргизиуі мүмкин. Егер студенттиң оқыу-билиу искерлик жобасы хәкқинда гәп барса, хәм сол процесс даўам еттирилсе, жойбарлау жойбарды әмелге асырыуы курамына киреди.

Дүзиу-курууда тәлим процессин проектлестиріуі курамына киреди.

Пикиримизше, ол технологиялық процессини әмелге асырыу ушын материаллық куралларды дүзиуден ибарат. Проектлестиріуі ол ямаса бул дәрежеде келешектеги тәлим процессин моделлестиріуі, болжай алыу, жойбарлау, дүзиу-куруу бөлимлерин өз ишине алады. Тәлим процессин проектлестиріуі - курамалы искерлик болып, педагогдан әмелий, дидактикалық, стилистикалық методологиялық, буйымлы хәм басқа билимлердиң системасын талап етеди, себеби, ол қыялы дәрежеде хәкқыйқый тәлим процессин көрсетип береді.

Қадағалау сораулары

1. Педагогтың кәсіптік профессионалдығы?
2. Оқытушының профессионалдық дәрежесі қандай факторлар менен тиккелей байланыссы
3. Педагогикалық процессни проектлестіріу қандай әмелге асырылады.
4. Педагогикалық техниканың тийкарғы структуралық бөлімлері нелерден ибарат.
5. Кәсіптік-педагогикалық таярлық процессінде таяныш (софт скиллс), арнаулы (хард скиллс) компетенциялар мазмунын баянлаң.
6. Модуль-компетентли, интегратив, инновациялық-креатив жантасыуларға мысаллар келтириң.
7. Педагогтың креатив потенциалының структуралық тийкарларын ашып берің.

2-ТЕМА: ОҚЫҰ ШЫНЫҒЫҰЛАРЫНЫҢ ЗАМАНАГӨЙ ТҮРЛЕРИ ТИЙКАРЫНДА ШӨЛКЕМЛЕСТИРИҰ ХӘМ ӨТКЕРИҰ МЕТОДИКАСЫ.

жобасы:

1. Оқыұ шынығыұларының заманагөй түрлери тийкарында (реже, аралас билимлендириұ, виртуал лаборатория, дебат) шөлкемлестириұ.
2. Студентлерде критикалық, өзин-өзи (мотивациялық, интеллектуал, әмелий, актив коммуникация хәм топарлық жұмыс) раұажландырыұ.
3. Креатив пикирлеұди қәлиплестириұ усыллары (дизайн-пикирлеұ, скампер х.т.б). еркин ислерин шөлкемлестириұдиң заманагөй формалары.

Таяныш сөзлер: билимнің шөлкемлесиұ формасы, класс сабақ системасы, жеке, аралас билимлендириұ, виртуал лаборатория, дебат, еркин билим, интерактив методлар.

2.1. Оқыұ шынығыұларының заманагөй түрлери тийкарында (реже, аралас билимлендириұ, виртуал лаборатория, дебат) шөлкемлестириұ

Тәлим-тәрбия процесси қатнасыұшылары (оқытыұшы хәм билим алыұшылар)дың белгиленген тәртипте әмелге асырылатуғын шериклиги искерлигиниң сыртқы көриниси билимлендириұдиң шөлкемлесиұ формаларын аңлатады.

Адамзат жәмийетиниң тарийхий раұажланыұы дәўиринде билимлендириұдиң шөлкемлесиұ формалары хәр түрли болған.

Әйемги ўақытларда жеке тәртипте оқытыұ кең тарқалған болып, ол унамлы тәреплерге ийе болғанлығы ушын хәзирги ўақытқа шекем сақланып қалған. Орта әсирлерге келип, кәсиплик тәлим-тәрбия киши топарлар формасында өткериле баслаған, себеби бул дәўирде санаат ислеп шығарылыұы енди жолға қойылып атырған дәўир еди.

XVI әсирдиң ақыры хәм XVII әсирдиң басларында чех педагогы Я.А. Коменский класс-сабақ системасы қолайлықларын теориялық тәрептен

дәлилдеп берди. Сол уақытқа шекем бул системадан кең көлемде пайдаланып келинбекте, бирақ оған қолайлы система жаратылғаны жоқ.

Практикада 80 хәм оннан артық процент муғдардағы тәлим-тәрбия ислери, яғный шынығыўлар, класс-сабақ тәризинде әмелге асырылғанлығы себепли сабақ-тәлим-тәрбия исиниң тийкарғы формасы деп жүритиледи.

Жәмийетлик студентлер, билимниң мақсет хәм ўазыйпалары, билим алыўшылардың талап хәмде усыныслары, тәлим-тәрбия ыызамлықлары, принципери сыяқлы сабақларға төмендеги төмендеги талаплар қойылады:

- илим техника хәм ислеп шығарыў технологияларының соңғы жеңислери, алдыңғы педагогикалық тәжирийбелерден имкан болғаныша пайдаланыў, тәлим-тәрбия ыызамлықларына тийкарланып сабақ дүзилисин оптималластырыў;

- сабақта барлық дидактикалық принциплердиң қолайлы тәрәпи хәм сәйкеслигин тәмийинлеў;

- билим алыўшылардың қызығыўы, талаплары, уқыплығын есапқа алған ҳалда актив, нәтийжели билиў искерлигине шараят жаратыў;

- оқыў материалларын әпиўайыластырыў ушын пәнлер ара байланысларға әмел етиў;

- билим алыўшылар тәрәпинен алдың өзлестирилген билимлер хәм олардың өмирлик тәжирийбелерине таянған ҳалда ис тутыў;

- билим алыўшылардың барлық унамлы тәрәплерин хошаметлеў, билим алыў искерлигин активлестириў жолы менен билим алыўшыларды раўажландырыўға ерисиў;

- сабақтың барлық басқышларында логикалық хәм эмоциялық сезимлерге тийкарланыў;

- дидактикалық материаллар хәм қураллардан үнемли пайдаланыў;

- теориялық материалларды практика менен үзилексиз байланыстырып үйрениў;

- зәрүр билим, хәрекет усыллары, ақылы пикирлеў хәм әмелий искерлик көрсетиў усылларын дүзиў;

- билим алыўшыларда үзликсиз түрде оқып үйрениў өзиниң билим хәм кәсиплик шеберлигин асырып барыў талапларын қәлиплестириў;

- сабақларды жетик режелестириў нәтийжелерин алдыннан болжаў, анализлеў ҳ.т.б.

Педагогикада заманагөй сабақлар бир-бири менен үзликсиз байланыслы: билимлендириў, тәрбиялық хәм раўажландырыўшы мақсетлерди бириктириў булл тараўда анық мақсетлерди белгилеп алыўды талап етеди.

Сабақларға қойылатуғын дидактикалық талаплар төмендегише.

Буннан басқа тәлим методикасында шөлкемлестириў, психологиялық, басқарыў, қолайлы қатнасық орнатыў, шериклик, санитариялық, әдеп икрамлылық сыяқлы талапларды есапқа алынады.

Оқытыўшы өзи оқытатуғын оқыў предмети бойынша шынығыўларды нәтийжели өткерий ушын оларға пухта таярлық көриў керек.

Заманагөй билим технологияларын ен жайдырыўда машқалаларды сапластырыўға хызмет етеди. Солардан хәзирги күнде билимлендириў системасында бар болған дидактикалық системалар, көпшилик жағдайда сабақ процессинде лекция айтыў, көргизбе қойыў, еситиў хәм жазып алыў сыяқлы оқытыў парадигмасына тийкарланған. Усы дидактикалық системада тийкарынан ўазыйпаны тьютор орынлайды, билим алыўшы болса көбирек пассив билим алыўшы есапланады. Бундай лекция формасында оқытыўда тәлим алыўшылар көбинше тьютор тәрәпинен сабақ процесинде биринши мәрте айтылған мағлыўматларды түсинийге хәрекет етеди хәм олар булл мағлыўматлардың мазмуны ҳаққында тереңирек ойлаўға үлгермейди хәм тезлик пенен тьютордың сөзлерин жазып алыў менен бәнт болады. Халықаралық қәнигелердиң бири К.Д.Мулдров пикиринше, тьютор лекция формасындағы сабақта оқытыўдың дифференциал жандасыўы толық әмелге асыра алмаўы, хәр бир тәлим алыўшының индивидуал өзгешелигиниң есапқа алмаўы, оқыў материалларын өзлестириўиниң тийисли картинасын тәмийинлей алмаўы. Бул жағдай хәзирги күнде пүткил дүньяда проблема

сыпатында қаралмақта хәм усы проблеманы сапластырыў ушын тәлим алыўшылардың еркин тәлим алыўын шөлкемлестириўге көбирек итибар қаратылмақта.

Жоқарыда айтылған проблемалардың шешимин табыў хәм алға қойылған идеяларды әмелге асырыўға бағдарланған заманагөй оқытыў формаларынан бири — аралас оқытыў (Blended learning) есапланады.

Аралас оқытыў — заманагөй тәлим технологиясы болып, оның тийкары “класс-сабақ системасы” менен электрон тәлимнің бирлесийи концепциясынан ибарат. Бул электрон тәлим, хабар-коммуникация технологиялары хәм заманагөй оқыў қураллары усыңған жаңа дидактикалық имканиятларға тийкарланады. Аралас оқытыўдың кең тарқалған усылларынан бири - бул

“Flipped Class” педагогикалық технологиясы тийкарында оқытыў есапланады. “Flipped Class” англише сөз болып, русшада — “Перевернутый класс”, өзбекшеде “Керисинше сабақ, класс”, “Орын алмастырылған сабақ”, “Илгерилеме сабақ”, “Алдыннан таярланыў сабағы” қарақалпақшада «алдыннан таярлық сабақ класы» мәнилерине туўры келеди. Булардың арасында усы педагогикалық технологияның ҳақыйқый мазмунына ең жақын болған ат сыпатында қарақалпақ тилинде “Алдыннан таярланыў сабағы, класы” атын таңлаў мүмкин.

“Flipped Class” технологиясында оқыў процесиниң тийкарғы бөлимлери болған сабақ менен үйге тапсырманың орны алмастырылып, алдын үйге тапсырманы орынлаў процессинде видео, аудио хәм басқа интерактив материаллар үйрениледи хәм болатуғын сабаққа таярлық көриледи, кейин сабақта тема мазмунын практикада қоллаў мәселелери көриледи.

Тәлим алыўшы сабаққа шекем болған ўақтында қәлеген орын хәм ўақытта өзине қолай етип орнасып отырыў, тьютор тәрәпинен усынылған видео, аудио хәм басқа интерактив материалларды үйренеди. Барлық фактлер хәм атлар қолайлы видеоға бир неше минутта орнаған болады. Буған

аудиторияда теманы түсіндириуге кететуғын ұақыттан кемирек ұақыт кетеди. Себеби сабақта болатуғын түрлі шөлкемлесиў ислерине ұақыт кетпейди. Сабақтан алдын еркин өзлестириў сабақтағы теманы тазадан түсіндириуге кететуғын ұақытты үнемлейди хәм босап қалған ұақыттан темаға тийисли проблемаларды шешиўге, билим көнликпелерди әмелге қолланыўға хәм тәлим алыўшылар менен таза оқыў өнимлерин пайда етиўге бағдарланған. Усы мәселеде тараў қәнигелеринен бири болған М.Симонованың пикиринше, усы технология “сабақтан тыс еркин ислеў, сабақта ұақытты үнемлеўге хәм туўрыдан-туўры сабақта оқыў материал мазмунын түсиниўди тереңлестириўге жәрдем береди”.

“Flipped Class” атамасы жақында қолланыла баслағанына карамастан, оның айырым принциптери узақ ұақыттан берли тьюторлар тәрәпинен қолланылып келинген. Солардан, “Flipped Class” технологиясынан пайдаланыў бойынша дәслепки тәжирийбелерди ХХ әсирдин 90-жыллары басында АҚШтың Гарвард университети профессоры Ерик Мазур өткерген. Ол тәлим алыўшыларға жаңа түсиниклер хәм атамалар менен танысыў арқалы сабаққа таярланған ҳалда келиўи ушын лекция материаллары хәм мақалалар берилген. Сабақ басында болса Ерик Мазур киши сораў өткерген, оның нәтийжелери болса тәлим алыўшылардың оқыў материалларын қаншелли өзлестирилгени бойынша тьюторға сигнал болған. Сол тийкарда сабақ процесинде қайсы мәселелерге итибар бериў кереклигин билип алған хәм кейин оқыў материалларын терең үйрениў хәм проблемаларды шешиў киши топарларда әмелге асырылған. Бул усылды қоллаў тийкарында өткерилген бақлаў ислери нәтийжелери дәстүрий оқыў усылына қарағанда жоқары нәтийже көрсеткен. Билимнің усы формасы АҚШта 2004 жылдан баслап раўажландырылған (Woodland Park High School, Colorado).

“Flipped Class” аты менен биринши болап, 2007-жылда АҚШта еки тьютор - Жонатан Бергман хәм Арон Семс тәрәпинен әмелиятта қолланыла баслаған. Олар өзлериниң билим алыўшыларына баспа

материаллар емес, үйде жаңа оқыу материалларын үйрениуі үшін ислетилиуі мүмкин болған видео сабақларды тарқатқан.

Бергман хәм Семс ислеген мектеп аўылда болғанлығы себепли, билим алыушылар сабақларды көбирек қалдырып жиберетуғын болған. Сабақ қалдырған тәлим алыушылардың ўақтың үнемлеуі хәм олар менен қосымша сабақлар өткермеуі үшін сабақларды видеоға жазып алыу идеясы пайда болған. Тәлим алыушылар сабақ материалларын еркин үйрениуі үшін олар усыңған жандасыўды үлкен қызығыўшылық пенен қабыл еткен.

Солай етип, 2011-жылы изертлеуіши Енди Шелл АҚШта Мичиган штатындағы “Clintondale High School” мектебинде усы мәселе бойынша кең түрде изертлеулер өткерген. Бунда 45 минутлық лекцияның хәммесин конспектлеуден гөре даўамлылығы 3-6 минуттан аспайтуғын видеороликлерден пайдаланыуі жақсы нәтийже бериуі мәлим болған.

“Flipped Class” педагогикалық технологиясы заманагөй компьютер технологиялары хәм аралық оқытуу хәмде интернет тармағы имканиятлары тийкарында жәнede раўажланған. Бундай формат дүньядағы билим алыушылар хәм тьюторлар үшін мақул болған хәм олар өзиниң видеолекцияларын жазып, билим алыушылары үйрениуі үшін локал хәм глобал тармақларға жайластыра баслаған.

Уллы Британияның Ашық университети қәнигелери бул тарау дүньяның тәлим системасының раўажланыуын түптен өзгертиуі мүмкин деп есаплайды. Халықаралық экспертлер жәмийети жақын кележекте (5-7 жыл) тәлим процессиниң раўажланыуына сезилерли тәсир көрсететуғын тийкарғы тенденцияларды анықлады. (The NMC Horizon Report: 2014 Higher Education Edition, New Media Consortium, “Educause”). Булар оқыу процессинде хәм сабақтан тыс шынығыўларда электрон санлы қурылмалардан пайдаланыу хәм хәр қандай мобил қурылмадан пайдаланған халда түрли ресурслар менен ислеу (Bring Your Own Device) хәмде “Flipped Class” технологиясы, түрли ойынлар хәм геймификация

формасында оқытыу (Game, Gamification) сыяқлы технологиялар есапланыуы көрсетілген.

Хәзирги күнде “Flipped Class” технологиясын нәтижелі қоллау әмелияты Пенсильвания штати Университетінде (АҚШ) 1500 ден аслам билим алыушылар қатнасыуында алып барылмақта.

“Flipped Class” технологиясын практикада қоллауды төмендеги заманагөй тәлим куралларынан пайдаланылады.

Подкаст (Podcast) — бул дауыслы файыл (аудио лекция) есапланады. Тәлим алыушылар подкастты өзлериниң стационар ямаса мобиль курылмалары тийкарында ямаса лекцияларды онлайн режимде тыңлауы мүмкин.

Водкаст (Vodcast — бул “video-on-demand”, яғный сорау бойынша видео мәнисин билдиреди) хәм подкастқа уқсас болып, парқы тек видеофайлларға ийе.

Пре-водкастинг (Pre-Vodcasting) - бул билим методы болып, онда педагог тәрeпинен билим алыушылар келеси үйренилетуғын шынығыуға шекем алдыннан тема хәққында түсиник алыуы ушын өзиниң лекциясы менен бирге водкаст пайда етиледі.

“Flipped Class”тың тийкарғы куралы бул тәлим алыушы сабақтан тысқары уақытта еркин түрде үйренилетуғын видео, аудио хәм басқа интерактив материаллар есапланады. Видео лекциялар тийкарынан компонент сыпатында көриледі.

Айырым дереклерде “Flipped Class”тың бирден бир модели еле пайда болмаған, бул технология тәлим алыушылардың алдыннан жазылған лекцияларын оқыуы, көриуи хәм тыңлауына тийкарланғанлығы, кейин тиккелей тәлим алыушылар ортасында шешилиуи тийкарында әмелге асырылыуы айтылған болса, айырым дереклерде усы технология тийкарында оқытудың бир неше моделлери келтирилген.

Солардан, “Flipped Class”тың классикалық модели тәлим алыушыны болажақ сабақтың теориялық материаллар менен алдыннан таныстырыуды

өз ишине алады. Бунда оқыу материаллар текст, сабақлықтардың параграфы, слайдлар, видео хәм аудио материаллар формасында бериледи. Аудиторияда болса тьютор алдыннан үйренілген материалды шешиу, курамалы пикирлерди түсиндириу, проблемалық сорауларға жууап бериу хәм интерактив усыллардан пайдаланған халда сабақ өтиуден ибарат болады.

Программа – анық реже, мақсет тийкарында оның нәтийжесин тастыйықлаған халда педагогикалық искерлик мазмунын ислеп шығыуға қаратылған хәрекет жемиси.

Программа дәстүр, модел, технологиялық карта х.т.б. көринисинде пайда болады. Программаның тийкарын илимий ямаса дөретиуши характерге ийе идея курайды.

Программаластырыу – басланғыш мағлыуатларға тийкарланып, күтилетуғын нәтийжени болжау, режелестириу арқалы искерлик ямаса процесс мазмунын ислеп шығыуға қаратылған әмелий хәрекет.

Программаластырыу “идея – мақсет – күтилетуғын нәтийже – шамалау – болжау – режелестириу” системаға тийкарланады. Программаластырыу түрли кураллар, яғный материаллық буйым, кураллар, компьютер технологиясы, батман ямаса әпиуайы жұмыс қағазы, сызғыш, қәлем, маркер, нуска көшириу аппараты (принтер)хәм.т.б.жәрдемінде әмелге асырылады.

Программаны жаратыу ушын педагог программаны пайда етиу, процессти басқышпа-басқыш ашыу, мақсетти анық белгилеу, мақсетке сай ұазыйпаны анықлау, оқыу материалы мазмунын қәлиплестириу, сорау хәм тапсырмалар системасын ислеп шығыу, процесс ямаса иләждың методикалық тийкарын ашыу, студент билим дәрежесин анализлеу хәм оның тәрбиялық дәрежеси сыяқлы билим хәм көнликпелерге ийе болыу зәрүр.

Тәлим процессин программаластырыу – арнаулы алынған билим процессин нәтийжели шөлкемлестириу ушын барлық факторларды есапқа алған халда оның режесин (схемасы) ислеп шығыу.

Тәлим процессин программастырыу нызамлықлары:

1) тәлим процессин программаластырыў нәтийжелилиги балық курам бөлөклер (технологиялық процесс, технологиялық процессти басқарыў, курал, хабар, социал-экономикалық тәмийинлениў)диң программада мақсетке муўапықлық көрсетилиўи менен тәмийинленеди;

2) тәлимниң технологиялық кураллары студентлердиң индивидуал өзгешеликлерине байланыслы ҳалда таңланады;

3) программаластырыў стратегиялары педагогтың индивидуал методдына муўапық таңланады;

4) программаластырыў сапасы терис байланыс (педагог ҳәм оқыўшы ортасындағы) көлеми, программаластырыў мазмуны ҳәмде барлық факторлар нәтийжесине байланыслы.

Педагогикалық процессти программаластырыў: программа – мазмун – искерлик үшлиги тийкарында шөлкемлесиўши педагогикалық искерликтиң улыўмалық әҳмийети бир пүтин көринисте хызмет етиўши режени пайда етиў.

Виртуал лабораториялар. Виртуал лаборатория бул экспериментлерди ҳақыйқый орнатыў менен тиккелей байланыста болмастан ямаса оның толық жоқлығында әмелге асырыўда имканият бериўши дәстүрий ҳәм аппарат комплекси.

Виртуал лабораториялар дегенде еки түрдеги аппарат ҳәм дәстүрий система түсиниледи:

1) аралықтағы лабораториялар - аралықтан кириў имканияты болған лаборатория қурылмалары комплекси;

2) виртуал лабораториялар - лаборатория тәжирийбелерин салыстырыўға имкан бериўши программа.

Буның ушын пайдаланыў мүмкин:

1) тәжирийбе өткериў техникасы менен танысыў;

2) ислеўиңиз керек болған предметлер менен танысыў;

3) бақлаў, есабат бериў көнликпелерин ийелеў.

Бундай комплекслер максимал анықлық, эксперимент өткеріуі үшін хақықый әсбап –үскенелер моделине уйқас келиуі анықлығын тәмийинлейди. Бул жұмысты сезилерли дәрежеде аңсатластырады, уақтың тежейди хәм үйренілген үскенени тән алыу нәтийжесин жаратады.

Виртуал лабораторияларды абзаллықлары:

- 1) интерактивлик;
- 2) белгили бир лабораториядан ғәрезсизлик (компьютер әмелдеги болған орынларда өткеріу қәбилети);
- 3) тәлим шөлкеминде көбейтирилип болмайтуғын ямаса хақықатлықта гүзетип болмайтуғын объектлер, процесслер, хәдийселерди моделлестириу қәбилети;
- 4) Интернеттен пайдаланған халда аралықтан турып уазыйпаларды орынлау қәбилети.

Виртуал жұмыслардан пайдаланыудың кемшиликлери:

- 1) хақықый изертлеудің мүмкин емеслиги;
- 2) темалардың көринбеслиги;
- 3) арнаулы үскенелер менен ислеуде әмелий көнликпелердің жетерли болмауы.

STAR (академиклер хәм изертлеушилердің үшін программалық кураллар) - Массачутес технология институты (МИТ) изертлеу хәм оқыту үшін виртуал лабораторияларды рауажландыру программасы. Программаның искерлиги улыума биология, биохимия, генетикалыққа, гидрология, бөлистирилген есаплау саласындағы оқыу хәм илимий-әмелий программаларды ислеп шығыудан ибарат. Көплеген программалар жава ямаса хтмл-де әмелге асырылады. StarБиочем, StarГенетисс, StarОРФ, StarМолСым, StarБиогене, StarХйдро, StarСлустер сыяқлы виртуал лабораториялар.

Дебатлар-еки кери, өз-ара жарысласып атырған команда (группа) қатнасыушылардың алдынан таярланған шығыуларына тийкарланған рәсмий талқылау.

2. Студентлерде сын көз-қарастан, өзіннен-өзи (мотивациялық, интеллектуаллық, әмелий-искерликли, актив коммуникация хәм жәмәәтлик жумыс) раўажландырыў.

Сын пикирлеў ҳаққындағы дереклердин түбири әйемги заманларға барып тақалады. Жақын хәм Орта Шығысда жасап дәретиўшилик еткен орта әсир ойшыллары тәбийий-илимий дәретпелеринде илимниң түрли тәрәплери, оның принциплери, дүзилиси, өшемлери, илимниң инсан интеллектуал раўажланыўы хәм сын көзқарастан пикирлеўи менен байланыслылығына салдамлы қызығыўшылық бар екенин гүзетемиз.

Хорезмий, Фарабий, Беруний, Ибн Сина, олардың әскерий хызметте бир сапта болғанлары хәм исин даўамлаўшылары гносеологиялық көз-қарасларының характерли өзгешелиги соннан ибарат, инсан санасында предмет тымсалы (образ) ды абстрактластырыў процесси олар итибарын мудамы жалп еткен, буның нәтийжесинде усы предмет мәниси хәм айрықшалығы түсиниги ислеп шығылған хәм қәлиплескен.

Пикирлеў теориясы пән пайда болыўы менен жүзеге келди хәм үзликсиз раўажланып атыр. Хорезмий бул теорияның раўажланыўына зәрүрли үлес қосды. Фарабий пәнлерге билимлерди өзлестириў хәм топлаўдың зәрүр қуралы ретинде зәрүрли әҳмийет берди, оларды ийелеўди болса саўатлылық көрсеткиши деп есаплады.

Оның айтыўына қарағанда, сезим ағзалары, жүрек хәм мий инсан туўылғаннан берилген, басқалар билим, хәр қыйлы интеллектуал хәм этикалық айырмашылықлар: характер белгилери, тәлим алыў хәм басқалар инсан турмыслық сын көз-қарастан пикирлеўи процессинде қәлиплеседи. Ол инсан характериниң түрли қәсийетлери хәм этикалық пазыйлетлери: батырлық, мәртлик, дослық, сақыйлық, зийреклилик, шынлық хәм тағы басқаларды белгилер екен, олар шахсты тәрбиялаў хәм өз-өзин тәрбиялаў нәтийжеси деп есаплайды. Ойшылдың пикирине қарағанда, интеллектуал сапалар тәрбиясы еки қыйлы усыллар (методлар) менен: шахсты жетикликке

бағдарланған кәлеген хәрекетлер хәм күш пенен мәжбүр қылыу процессинде әмелге асырылыуы мүмкин.

Алымның пикирине қарағанда, инсан руўхыйлығының жоқары текшеси руўхланыу, ақыл хәм ойлау болып, олар инсан сын көз-қарастан пикирлеуине тән болған өзине тән сыртқы көринислерде жүзеге шығады.

Фарабий сын пикирлеу мәселелери бойынша бир қатар зәрүрли усынысларды ислеп шықты. Жақсы қадағалаушы болыу ушын, дейди ол, үш затқа әмел қылыу зәрүр:

Берунийдің илимий мийрасында ол ислеп шыққан тәрбияны үйрениу және оның илимий методы үлкен орын ийелейди. Беруний илимий методының характерли қәсийетлери алымның объективлиги хәм ақылға сай жантасыуы, бақлау, тәжирийбелер, ауызша хәм жазба естеликлерди үйрениу дәлиллерге сын көз-қарастан жандасыу, оларды интеллектуал жуўмақлар формасында логикалық улыўмаластырыу, ҳақыйқатты анықлау мақсетинде салыстырыудан ибарат есапланады.

Ибн Сина (X-XII әсирлер) сын көз-қарастан пикирлеуиниң хәр қыйлыларының кең тәрбия көринисин ашып берди. Оларды руўхтың хәр-қыйлы күшлери деп сүүретледи, және бул күшлердің әдеуир бөлегин иләхий басланыу ҳүкими тәсиринен ажыратып алды. Ол әйемги (әйемги) дәстүрге муўапық руўхты үш көринис: өсимликлер дүньясы, ҳайўанат хәм ақылға ажратады.

Сын көз-қарастан пикирлеуин қәлиплестириудиң зәрүрли шәртинде студентлерди сабақта сын көз-қарастан пикирлеуи түрлерин алмастырыу зәрүриятын қосыу кереклигин белгилейди. Студент шахсын раўажландырыуда, соның менен бирге, еки бағдарды ажыратып көрсетиу мүмкин: пикирлеуди раўажландырыу хәм жетилистириу хәм де шахстың арнаулы бир сапаларын қәлиплестириу. Раўажландырыу, пикирлеуди сын пикирлеуиниң буўыны деп есапланғаны ушын бул қураллар топарын төменде толық көрип өтемиз.

Сын пикирлеудің мазмуны үш сыртқы факторлар: объекти, мақсети, дидактикалық тийкарлар раўажланыуының ызыамлықлары арқалы байланысады.

Сын көз-қарастан пикирлеудің сыртқы тәрәпи дегенде биз талай әпиұайы процесслерин (қабыллау, дыққат қойу хәм басқалар) хошаметлеу хәм студенттиң улыўма жұмыс қәбилетин сақлауды түсинемиз. Оның ушын төмендеги усыллар хызмет етеди:

- түрли методлар, түрлер хәм оқыу жұмыслары усылларын гезеклесіу жолы менен түрли нерв орайлары жұмысларын алмастырууды тәмийинлеу;
- оқыу процессинде сөз хәм көргезбелі, анық хәм абстрактликтің тууры өз-ара мүнәсебеті;
- сабақта физикалық хәм музыкалық дем алыу минутлары;
- унамлы сезимлерди қоллап-қууатлау ;
- дидактикалық усыл ретинде ойын хәм жарысларды өткеріу, сын пикирлеуиниң ишки тәрәпи, бул ең дәслеп студентлер пикирлеуин активлестіріу, басланғыш топарларда болса олар ойда сәулелендириуи хәм дәретиушилигин хошаметлеу болып табылады.

Сын көз-қарастан пикирлеуин қәлиплестіріудің ишки тәрәпи мақсетлеринде пайдаланатуғын тийкарғы усыллар төмендегилер болып табылады:

- студентлердиң өз бетинше жұмысы;
- өз-өзин хәм өз-ара қадағалау элементлери;
- болажақ басланғыш класс оқытушылары тәлимине машқалалы жантасыу;
- тәлимниң қәлиплесіу системасы элементлери хәм басқалар.

Сыртқы хәм ишки қәлиплестіріу усыллары сын көз-қарастан пикирлеудің барлық басқышларын қамтып алады: жанлы бақлау жүргизиу басқышында, ойда сәулелендириуді қабыллау хәм жүзеге келиуинде; абстракт пикирлеу басқышында, оқыу материалын ақыл етиу хәм

системаластырыуда, жуумақ хәм улыўмаласқанларды қәлиплестириўде, еске алыў басқышында, өзлестирилген материалды қоллаўда.

Хәтте жақсы ойлап табылған система хәм сын көзқарастан пикирлеў усылларынан ақылға сай пайдаланылғанда да студент оқытыўшы режелестирген тәсирлерди мудамы да уйқас түрде қабыл қыла бермейди. Сол себепли сын көз-қарастан пикирлеўди қәлиплестириўши мүмкиншилиқ хәм қураллар менен бир қатарда студентлер ишки механизмде үйрениў зәрүр.

Сын пикирлеўдиң педагогикалық - психологиялық тийкарлары.

Студентлер сын пикирлеўди үйрениўде заманагөй дидактика хәм тәлим психологиясы жетискенликлеринен пайдаланады. Сын пикирлеўинде студентлердиң индивидуал хәм типик қәсийетлерин көрип шығады.

Өзлестириў процессинде аналитикалық -синтетикалық искерлик, соның менен бирге салыстырыў, абстрактластырыў, улыўмаластырыў хәм анықластырыў сыяқлы пикир операциялар зәрүрли рол ойнайды.

Анализ - бул, предметти бөлеклерге бөлиў.

Синтез - бөлек элементлер ямаса бөлимлерди бир пүтинге бирлестириў болып табылады.

Атап айтқанда, бир онлық хәм еки бирликтен ибарат сан неше деп аталады деген оқытыўшының сораўына жуўап берип, тәлим алыўшылар синтездан пайдаланады (Он хәм еки бир 12 санын қурайды); 25 санында неше онлықлар хәм бирликлер бар деген сораўға жуўап берип, оқыўшылар санлар анализин әмелге асырады.

Сын көз-қарастан пикирлеўдиң актив методларын ислеп шығыўда төмендеги тийкарлардан келип шығады: Сын пикирлеў не?

Пикирлеў - оқыў, жазыў, сөйлеў хәм еситиўге уқсас процесс. Ол сондай актив, муўапықластырыўшы процесс, оның қурамында қандайда бир ҳақыйқат жатады.

Пикирлеў контекстен сыртда өним етилетуғын көнликпе емес.

Сын көз-қарастан пикирлеу билимлендириуге тийисли программа ямаса күнделік турмыстың улыма контекстинен жырақласқан шараятта үйренилуі керек болған хәдийсе де емес.

Браун (1989) айтып өтеди, ұазыйпа хәм реал турмыс мақсетлерине байланыспаған оқыу көнликпелери тәлим алыушыларға объектив тестлерди жақсы тапсырыу мүмкиншилигин бериуі мүмкин, лекин олар бул көнликпелерди жаңа жағдайларда қоллай алмайды.

Нәтийжели хәм турақлы үйрениу тийкарында студентлердиң информацияларды өзлестириу, синтезлеуі хәм оларды толық ийелеу активлиги жатады. Үйрениу процесси пикирлеу искерлигиниң түрли көринислеринен пайдаланғанда ғана табыслы болады. Бунда процесс және де саналы түрде өзлестириледі. Үйрениу хәм сын көзқарастан пикирлеу студентлердиң анық ұазыйпаларға салыстырғанда жаңа билимлерди қоллау мүмкиншиликлерине ийе болған тәғдирде рауажланады. Үйрениу студентлердиң алдыңғы билимлери, тәжирийбелерине таянғанда ғана беккемлениди. Булар студентлердиң билген билимлерин жаңа информациялар менен бөлеу мүмкиншилигин береді. Сын пикирлеу хәм үйрениу идея хәм тәжирийбелердиң хәр қайсысын педагоглар түсинген хәм қәдирлеген ұақытта ғана әмелге асады. Сын көзқарастан пикирлеу «бирден-бир тууры жууап»ты қабыл ететуғын менталитет процессинде жүз бермейди.

Сын көз-қарастан пикирлеудің рауажланыу орталығын жаратыу. Сын пикирлеуді рауажландырыу аңсат жұмыс емес. Бул арнаулы бир жас дәуиринде естен шығарылатуғын ұазыйпа да емес. Сол менен бирге сын көз-қарастан пикирлеуді рауажландыратуғын бирден-бир жол да жоқ.

Лекин сын пикир қәлиплесиуйине жәрдем беретуғын арнаулы бир оқыу комплекси бар. Оның ушын :

- студентлерге ойлау ушын мүмкиншилик бериу;
- хәр түрли идея хәм пикирлерди қабыллау ;
- студентлердиң оқыу процессинде активлигин тәмийинлеу;
- студентлерди күлкіге қалмауға исендириу;

□ хәр бир студенттиң сын көз-қарастан пикир жүргизиўге ылайық екенлигине исенимин оятыў ;

□ сын пикирлеўдиң жүзеге келиўин қадирлеў керек. Сол мүнәсебет менен студентлер:

□ өзине исенимди арттырыў хәм өз пикири хәм де идеяларының қәдирин түсиниў;

□ оқыў процессинде актив қатнас етиў;

□ түрли пикирлерди итибар менен тыңлаў ;

□ өз хәкимлерин қәлиплестириўге хәм де одан қайтыўға тайын турыўы керек.

Ўақыт. Сын көз-қарастан пикирлеў ўақыт талап етеди. Яғный, өз пикирлерин қәлиплестириў алдыңғы идея, ойда саўлелендириў, ушырасыўлар хәм тәжирийбелерди археологиялық тәрептен изертлеўге алып келеди. Сол себепли де:

□ пикирлерин өз сөзлери менен аңлатыў;

□ өз-ара сын пикирлер алмаслаў;

□ өз идеяларына хәм конструктив усынысларға жуўап ала билиў;

пикирлерди арнаўлы бир идеялар түсинде, қолай орталықта әмелге асыра алыў хәм өз идеяларын толық хәм анық түсиниў.

Рухсат. Сын көз-қарастан пикирлеўде еркинлик болыўы ушын студентлер мақул хәм мақул болмаған затларды, олар ҳаққында пикирлеў, дәретиўшилиқ қылыў ушын рухсат алыўлары керек. Студентлер мүмкин болған жағдайларды аңлап алыўға, сын көз-қарастан анализ етиўге актив кириседи.

Сын көзқарастан анализге рухсат алыў саналылық принципине тийкарланады. Бунда анализ арасындағы парқ анықлап берилиўи керек. Сын пикирлеўге руқсат бериў пикирлеў ушын мақсет болып, дос сыпатында хәм де нәтийжели шараятта кешеди.

Көп түрлилик. Студентлердиң пикирлеў процессинде түрли пикирлер хәм идеялар пайда болады.

Хәр кыйлы пикир хәм идеялар жалғыз-бирден-бир жуўаптан ўаз кешилгенде ғана жүзеге келеди. Пикирлерди түсиниў шегараланғанда студентлердиң пикирлеўине шек қойылады. Тек бир ғана жуўап керек болған тәғдирде хәр-кыйлы курал хәм процесслерден пайдаланыў керек, оның жәрдемінде студентлер эне сол жуўапты таба алсын.

Активлик. Сын көз-қарастан пикирлеў студентлердиң активлиги менен тиккелей байланысly. Әдетте, айырым студентлер пассив тыңлаўшылар болады, себеби оларда оқытыўшы билимли ямаса китапда ол берип атырған билимлер әмелдеги, сол себепли олар билим алыўларына оқытыўшы жуўапкер деген ойда саўлелендириўде болады. Оқыў процессинде студентлердиң актив қатнасыўы хәм оқыўға өзлериниң жуўапкер екенлигин сезим қылыў сын көзқарастан пикирлеўде күтилген нәтийжелерди береди. Студентлерди ойлаўға, өз идеялары хәм пикирлери менен өз-ара бөлисиўге шақырыў сыяқлы педагогикалық жантасыў олардың активлигин асырады.

Тәўекелшилик. Еркин пикирлилик тәўекелшиликке тийкарланады. Оның билим искерлигинде қорқпай тәўекел етиўши инсанларды хошаметлендирип турыў мақсетке муўапық болады. Пикирлеў процессинде «ақмақлыққа тән идеялар» ақыл менен структураланған бирикпе хәм түсиниклер илгери сүрилген жағдайлар да болыўы мүмкин. Оқытыўшы оны оқыў процессин тәбийий жағдайы ретинде студентлерге түсиндириўи керек.

Қәдирлеў. Сын пикирлеў факторларынан бири студентлердиң пикирлеў процессин қәдирлеўлери болып табылады. Шөлкемлестирилген пикирлеў процессинде студентлер өз идеялары, қыялларының оқытыўшы тәрәпинен қәдирленип атырғанын түсинген формада ғана терең жуўапкершилик хәм итибарға муўапық жуўап қайтарады.

Студентлер өз пикирлеў процессин қәдирлеўди көрсетиў етиўге хәрекет етеди, оған хәм оның ақыбетлерине салыстырғанда салдамлы мүнәсебетте бола баслайды.

Қымбатлылық. Пикирлеў процессин шөлкемлестириў даўамында студент өзиниң пикири, сын көзқарастан анализ нәтийжелери қымбатлы

екенлигин санасына сиңдириўи зэрүр. Оқытыўшы студентлерден арнаўлы бир материалды қайта ислеўди талап еткенде тайын қәлиплерден, үлгилерден ўаз кешиў керек болады. Бул болса студентте өзгелер идеяларын механикалық тәризде қайта пикирлеў ең зэрүрли хәм қымбатлы екенлигине исеним нәтийже алып келеди. Тийкарынан студентке өз пикири, өзине тийисли болған идея хәм қыяллар қымбатлы екенлигин көрсете алыў зэрүр. Студенттиң өзи де өз пикирлериниң қымбатлы екенлигине исеним нәтийже бериўи зэрүр. Ол өз пикирин түсиник хәм мәселени талқылаў қылыў процессинде оғада зэрүрли хәм шешимге үлес қосады деп тән алыўы керек. Өз-ара пикир алмасыў. Пикирлеў процесси студентлердиң өз-ара пикир алмасыўын нәзерде тутады. Студентлердиң өз-ара пикир алмасыўы олардың бир-биринен үйрениўдеги дослығына тийкар салады. Студентлерден пикирлейтуғын өзлериндеги пикирди де әпиўайы қәтени хәм тағы басқаларға ашып бериў талап етиледи.

Өз-ара пикир алмасыўда студентлерден дыққат менен тыңлаў, өзиниң көз-қарасларын тыңлаўшыға зорлап өткерий хәм сөйлеўшилерди дүзетип турыўдан өзин тыйып турыўы да талап етиледи. Буған жуўап студентлер басқалардың жалпы пикирлеринен пайдаланыў мүмкиншилигине ийе болады. Кең шеңбердеги тартыс ақыбети болып есапланыў студентлер өзлерине тийисли болған идеяларды анализ қылыў хәм оны анықлаўға және де қәбилетлери артып барады, хәм де оларды өз билимлери хәм турмыслық тәжирийбелеринде жаратқан идеялар системасына тиркеп барады.

Пикирлеў процессин шөлкемлестириўде оны өткерийдиң бир неше моделлери бар. Олар:

- өзине исеним пайда етиў;
- ишинде актив қатнас етиў;
- дослар хәм оқытыўшы менен пикир алмасыў;
- өзгелер пикирин тыңлай алыў.

Сын көз-қарастан пикирлеўди тәмийинлейтуғын сораўлар. Сын көз-қарастан пикирлеў процессинде информацияны анализ қылыў хәм анықлама

беріу, идеяларды анализ қылу, үйренилип атырған гүрриңлерди өз шамалау жобалары менен қайта дүзип шығыуға қаратылған сораулардан пайдаланылады. Қолланбада анализ қылынып атырған бул мәселелер

Сендерс (1969) түсиниклери хәм Блум системалы сорауларынан алынды. Бул сораулар түрли дәрежедеги қыйыншылықта пикирлеудің түрли көринислерин тәмийинлеуде қурал болып хызмет етеди. Еслеп қалуға жәрдем беретугын ямаса рәсмий сораулар ең төмен дәрежедеги сорауларға тийисли болып табылады. Бахалау ямаса хүким шығару берилетугын сораулар пикирлеуді тәмийинлейтуғын екинши дәрежелі сораулар ретінде қаралады.

Рәсмий дәрежедеги формалық сораулары фактологиялық информациялар алу мақсетінде бериледи. Олар тек механикалық еслеуді хәм студентлерде жақсы жууап беріу ушын қысқа мүддетте белгили предметлер бойынша қысқаша билимди талап етеди.

Информацияларды бир формадан екинши формаға көширіу студентлерден оны күшли (трансформация) қылуға талап етеди. Көширіу сораулары студентлерге үйренелип атырған, характеристикалаған хәм көрген жағдайлары, сахналары хәм уақыяларын өзлери көрсете алулары ушын бериледи. Көширіу сораулары студентлерди информацияларды қайта ислеу ямаса басқа сыртқы көринислерге ауыспалы мәниде қолланылған сөз етиуге бағдарлайды. Студентлерге сезіу, көріу (сенсор) тәжирийбесин жаратыу, соннан кейин болса басқаларға өз көргенлерин жеткизиу ушын оны дағаза қылу зәрүр. Бул пикирлеуге тартыудың актив дөретиушилик процесси болып табылады.

Студентлерге идеялар, дәлийллер, белгиленгенлер хәм қәдириятлар арасындағы байланысуларды ашыу ушын анықлама беріуге қаратылған сораулар бериледи.

Сендерс анықлама беріуді талап ететуғын сорауларға пикирлеуді жоқары дәрежеге көтеретуғын таяныш сораулары деп қарайды, басқалар

болса (Вогн хэм Естес) түсиниўдиң өзигине анықлама бериў болып табылады, деп есаплайды.

Қолланыўға қаратылған сораўларды түсиниў (айтылыў) процесси ямаса

үйрениў тәжирийбесинде ушырайтуғын логика мәселелерин шешиў хэм терең үйрениў ушын мүмкиншилик береді.

Анализ етиўге қаратылған сораўлар студентлерден ол ямаса бул ўақияның әхмийети жеткиликли дәрежеде жақсы көрсетилгенбе, ямаса жоқпа деген сораўға жуўап бериўге одайды.

Синтез етиўге қаратылған сораўлар жаңаша пикирлеў тийкарында дәретиўшилик машқалаларды шешиўге жалп етиў. Синтез сораўлары студентлерге өзиниң барлық билим хэм тәжирийбелерин машқаланың дәретиўшилик тәрәптен шешилиўинде пайдаланыўға мүмкиншилик береді. Синтез сораўлары алтернатив сценарийлар жаратыўды да талап етиўи мүмкин.

Баҳалаў сораўлары жақсы хэм жаман, әдалат ямаса әдалатсызлық туўрысында хўким шығарыў ушын бериледи.

Баҳалаў сораўлары студентлерге, информациялар сапасын, жаңа информацияларға салыстырғанда өз мүнәсебетин баҳалай алыўы, оларды қәдирлей алыўы ушын бериледи.

Сын пикирлеўди раўажландырыўда авторлары пикирлеў процессин шөлкемлестириўде ақыл қылыўдың 4 орынды парықлайды:

Пүтинлигинше ақыл етиў. Тема ямаса пән туўрысында улыўма билимди сәўлелендирген ақыл болып табылады.

Түсиндирмели ақыл етиў. Бул Блум түсиндирмелери дәрежесине әйне болып табылады. Ақылдың бул түринде студент идея хэм хәдийселердиң өз-ара байланысларын жарытады, оның мәнисин талқылаўды талап етеди, пәнниң түрли тараўларына тийисли идея хэм информацияларды хәтте сыртқы тәрәптен байланыслы хәдийселерди бирлестиради.

Жеке ақыл етиў. Студентлер өзлеринде алдынан әмелдеги болған жеке тәжирийбе хәм билимлерди жаңа билимлер менен байланыстырып түсиниў процесси сәўлелендиреди.

Сын көз-қарастан ақыл етиў. Мазмунды бир тәрепке қойып, оны анализ қылыў, оның салыстырмалы қымбатын, туўрылығын, пайдалылығын хәм студентлердиң билиўи, түсиниўи хәм қабыллаўи шеңберинде оның әҳмийетин баҳалаў болып табылады.

Сондай етип, информацияларды шолыў, ойлап көриў хәм пикирлеў методикаларынан пайдаланыў төмендеги зәрүрли ўазыйпаларды шешиў мүмкиншилигин береді:

- студентлерге мақсетлерин аңлап алыўға жәрдем береді;
- шынығыўларда олардың активлигин тәмийинлейди;
- нәтийжели тартысқа шақырады;
- студентлердиң өзлери сораўлар дүзиўи хәм оны сораў формасында алыўи ушын жәрдем береді;
- студентлерге өз жеке билимлерин түсиниўге жәрдем береді;
- студентлердиң жеке оқыўи мотивациясын қоллап -қуўатлайды;
- ҳәр қандай пикирлерге болған хұрмет кейпиятын жаратады;
- студентлерде персонажларға салыстырғанда сезимлерди жетилистириўге жәрдем береді;
- студентлер қәдирлейтуғын пикирлеўге шараят жаратады;
- студентлердиң сын көз-қарастан жалп етилиўине бир қатар үмитлер билдириледи.

Студенттиң сын көзқарастан пикирлеўин қәлиплестириў процессинде әмелге асырылар екен, бул еки тәрепти кескин ажыратпаў керек, бирақ бундай парықлаў, бизиң пикиримизше, сын көз-қарастан пикирлеўин қәлиплестириў машқаласын шешиўге талай мақсетке бағдарлаған ҳалда жақынласыўға мүмкиншилик береді.

Студент шахсын раўажландырыўда, соның менен бирге, еки бағдарды ажыратып көрсетиў мүмкин: пикирлеўди раўажландырыў хәм жетилистириў хәм де шахстың арнаўлы бир сапаларын қәлиплестириў. Раўажландырыў, пикирлеўди биз сын пикирлеўдиң буўыны деп есаплағанымыз ушын бул қураллар топары төменде толық көрип өтилди. Шахстың арнаўлы бир сапаларын қәлиплестириўге алып келген болса, бунда ғәрезсиз ислеў, изертлеў тапсырмаларын орынлаў, дәретиўшилиқ жұмыслар сыяқлы қураллар қолланылады, олар ғәрезсизликти қәлиплестириўге, активликке, дәретиўшилиқ жандасыўға қызығыўшылық хәм басқа шахс сапаларына арнаўлы бағдарлаў болып табылады.

Сын көз-қарастан пикирлеў процессинде информацияны анализ қылыў хәм анықлама бериў, идеяларды анализ қылыў, үйренилип атырған гүрриңлерди өз шамалаў жобалары менен қайта дүзип шығыўға қаратылған сораўлардан пайдаланылады.

Студентлердиң жазба жұмыс жазыў арқалы олардың сын көз-қарастан пикирлеў қәбилетлерин раўажлантыратуғын стратегиялары. Сын көз-қарастан ойлаў сөйлеў менен беккем байланысly. Шахта сөйлеўдиң барлық түрлери раўажланған болыўы керек.

Аўызша сөйлеўден студент “Интеллектуал хұжим”, “Тартыс өткерий”, оқылған материал бойынша пикир баян етиў хәм басқалардан пайдаланылады. Сол күнге шекем тәлим процессинде аўызша сөйлеўдиң раўажланыўына көбирек итибар берилген.

Жазба сөйлеў студенттиң пикирлениўи раўажландырыўда зәрүрли орын тутады.

Жазба сөйлеў пикирди кең хәм терең ойлап баян етиўди, анық аңлатыўды, айтып атырған пикир бойынша ойлаўды талап етеди.

Тәлим процессинде жазба сөйлеўдиң раўажланыўына бөлек итибар бериў педагогикалық технологияның тийкарғы талабы есапланады.

Өз-ара актив байланыс процессинде сын көзқарастан пикирлеў, сабақ процессин жанлы байланыс пенен өткерий педагогикалық технологияның

тийкарғы талабы болып табылады. Бунда бір қатар жұмыс ұсыллары бар болып, олар группа студентлерінің актив іслеуіне бағдарланған.

Терең хәм хәр тәрәплеме билим ийеленбеген, ғәрезсиз билим алыуға әдетленбеген, билимнің турмыслық әхмийетін түсинбеген студент жақсы қәниге болып жетісе алмайды.

Студент өз-өзін рауажландыруы, мақсетке ерисиудің түрлі ұсыллары хәм инновацияны билиуі, ғәрезсиз қарарлар қабыл ете алыуы, ғайраткер болуы керек. Буның ушын кәсіптік тәлімнің зәрүрлі ұазыйпаларынан бири сын көз-қарастан пикирлеуді кәсіптік таярлық басқышында мақсетлі хәм режели қәлиплестируі хәм рауажландыруі технологиясын іслеп шығуыдан ибарат болып есапланады.

Студентлердің сын пикир жүргизиуі жоқары дәрежеде қәлиплестирилсе хәм рауажландырылса, келеси кәсіптік педагогикалық іскерлігінде әпиуайы питкериушіден ғәрезсиз, дәретиушилик хәм сын пикирлейтуғын, түрлі мәселелерди шешиуде стандарт болмаған шешімлерди тапа алатуғын перспективалы субъектке айланады.

Сын көз-қарастан пикирлеу арқалы билим ийелеудің әхмийети хәққында уллы философ Аристотель: «Наданлық бул еле ол шекем иллет емес, сайыз өзлестирилген билимлерди жыйнау оннан жаман»,- десе, рус жазушысы Л. Н. Толстой: «Даналық илажы барынша көп билиуде емес, бәлки қандай билимлер ең зәрүр, қандайлары азырақ хәм тағы қандайлары айрықша зәрүр екенлігін билиу»,- деген пикирди айтып өтеди. Социолог хәм философ Г. Спенсер болса: «Егер кисинің билимлери тәртипсиз халда болса, қаншелли ол көбирек билимге ийе болған сайын пикирлери сонша тәртипсиз болып барады»,- дейди.

Сондай екен, сын көзқарастан пикирлеу - бул дәретиушилик ямаса интуитив пикирлеу емес, дәлийлдерди ядта сақлау ямаса идеяларды түсиниуде емес, бәлки жаңа хәм түсиникли болған пикирлер хәм идеялардың таңланыуы, тексерилиуі, бақаланыуы, рауажландырылыуы хәм тастыйқлауы болып табылады. Сондай екен, студентлерде сын пикир

жүргизиў көнликпелерин раўажландырып барыў зәрүрли әҳмийетке ийе болады.

2. 3. Креатив пикирлеўди қәлиплестириў усыллары (дизайн-пикирлеў, скампер хәм х. қ.). Студентлердиң ғәрезсиз жумысларын шөлкемлестириўдиң заманагөй формалары. Креатив пикирлеўге бағдарланған тәлим технологиялары. Шет ел мәмлекетлердиң тәлим системасы әмелиятында шахс креативлик сапаларында қәлиплестириў ямаса раўажландырыўға хызмет ететуғын көплеген метод хәм стратегиялар қолланылады. Бул метод хәм стратегиялардың дидактикалық әҳмийети сонда, олар студент хәм тәлим алыўшыларды оқыў материаллары майданынан терең ойлаўға мәжбүр етеди. Сол себепли бул метод хәм стратегияларды креативлик сапалары болса төмен раўажланған тәлим алыўшы хәм студентлер менен ислеў процессинде нәтийжели қоллап болмайды.

Скампер тәлим методының мазмуны хәм мәниси. Бир қадағалаў дизими формасындағы әпиўайы, лекин нәтийжели дәретиўшилиқ техникасы болып табылады. Скампер (тәлим методы) техникасы өндиристе кең пайдаланып келинген болып, Скампер сөзи "тез жуўырыў" деген мәнисти аңлатады. ССАМПЕР түсиниги кеңейтпеси (7) ниң хәр биринен 7 қатардан хәм 3 үстиннен ибарат кесте жаратыў талап етиледи.

Витаген тәлим технологиясының мәниси. Витаген - вита (лот.) - турмыс,

генесис (лот.) - туўылыў (пайда болыў), яғный турмыстан туўылған.

Витаген тәлим - шахс (студент)тиң турмыслық тәжирийбесин актуалластырыў (талап), оның интеллектуал (интеллектуаллық) хәм психологиялық потенциалынан оқыў мақсетлеринде пайдаланыў тийкарында оқытыў.

Түсиниклер арасындағы парық.

Турмыс тәжирийбеси - бул инсан тәрәпинен ийеленген тек оның санасын менен байланыслы информация болып табылады.

Турмыслық тәжірийбе - инсан өзи (сондай-ақ студент) басынан кеширген, ол сезим еткен, ойлап көрген, үгит нәсиятлаған хәм узақ мүддетли яд резервине сақланған, ол ушын зәрүрли болып қалған мағлыұмат.

Студенттиң роли. Студент билиұ процесиниң тең хақылы қатнасыұшысы, яғный тек ғана объектив, бәлки билиұ искерлигиниң субъекти де болып табылады.

Витагенге бағдарланған тәлимниң мақсети шахстың интеллектуаллық хәм психологиялық потенциалын көрсетиұден ибарат. Бунда шахстың турмыс тәжірийбесин турмыслық тәжірийбеге өзгертиұди нәзерде тутады.

Витаген тәлим принциплери:

Оқытыұшының турмыслық тәжірийбесине таяниш-билимлерди кәдириятқа айландырыұдың тийкарғы жолы.

- Турмыслық тәжірийбе шахсқа тәлим процессинде потенциал қәбилетлерди әмелге асыриұ мүмкиншилигин береди.

- Турмыс тәжірийбелеринен көп өлшеұли пайдаланыұ керек.

- Студенттиң интеллектуал (интеллектуаллық) потенциалын активлестириұ шахсты хұрмет етиұге тийкарланған болыұы керек.

Витаген тәлимди әмелге асырыұ жоллары:

1. Визуализация жәрдемінде витаген тәжірийбесиниң курамын анықлаұ.

2. Түрли сораұлар арқалы витаген тәжірийбесин анықлаұ

3. Витаген тәжірийбесин оқыұ процесиниң барлық қатнасыұшылары тәрәпинен тастыйықлаұ арқалы анықлаұ.

4. Витаген тәжірийбесин анализ қылыұ. Оның тәбияты хәм көлемин ашып бериұ, олар ортасындағы байланысты орнатыұ.

5. Витаген тәжірийбесин классификациялаұ ушын тыйкарды анықлаұ, оны классификациялаұ.

Түрли қыйлы билимлер саласындағы витагенга тән болған мағлыұматларды бирлестириұ.

6. Мақсетли педагогикалық тәсір өткеріу мүмкіншилигин анықлау интегралласқан билим, көнликпе хәм мүнәсебетлерди қәлиплестириу.

7. Түрли тараўларда илимий билимлерди қурыўда витаген тәжирийбесинен пайдаланыу шәртлерин анықлау.

8. Тәлим процессине турмыслық тәжирийбеси жоқары болған қатнасыўшыларды тартыу арқалы студентлердиң дүньяға көз-қарасларын кеңейтиу.

Витаген технологиясын әмелге асырыу

Студентлердиң табысқа ерисиу ушын шараятлар жаратыу;

Когнитив (билиу) қызығыўшылықларды раўажландырыу

Илимий дүньяға көз-қарас тийкарларын табыслы қәлиплестириу;

Байланыс мәдениятты қәлиплестириу;

Өз-өзин бақлау хәм бақалауды қәлиплестириу;

Әмелдеги тәжирийбеге тийкарланып турмыслық жағдайды терең анализ қылыу көнликпелерин қәлиплестириу.

Студентлердиң ғәрезсиз жұмысларын ташкил етиудиң заманагәй усыллары. Ғәрезсиз тәлим шахстың раўажланыуда тийкарғы фактор болып, оның келеси искерлигинде өзбетинше ислей алыу қәсиетлерин характеристикалайтуғын болып хызмет етеди. Ғәрезсиз тәлим мазмуну мийнет характерине тиккелей емес, бәлки тиккелей болмаған тәсір етип, ғәрезсиз тәлим ушын мүмкіншилиқ таба алыуына байланыслы болады.

Ғәрезсиз тәлим студенттиң келеси искерлиги даўамында өз жолын белгилеудиң қуралы болып, студент өз мүмкіншилиқлерин бақалай алыуына себеп болады. Студент ғәрезсиз жұмысын шөлкемлестириуде оқытыу парадигмаларына киргизиуге себеп, студентти ғәрезсиз искерлик жүргизиуин шөлкемлестириу бойынша жантасыуды өзгериуи менен байланыслы болып, оқытыушынан жаңа роль хәм жаңа ўазыйпаларды талап етеди.

Хәзирги күнде студент ғәрезсиз жұмысы оқыу -шынығыу искерлигиниң бир түри болған илимий тәжирийбе билимлери

программасын өзлестиріу жатады, бул программа анық бир системада әмелге асырылып, анық нәтижеге ерисиу режесин дүзиу хәм де оны баҳалауда оқытыушы менен шерикшиликте жумыс алып барылады. Бул заманәгәй жандасыу жоқары мектеп оқытыушынан студент өз бетинше жумысын шөлкемлестиріуге мүнәсебетин өзгертиуди талап етеди.

«Ғәрезсиз тәлим» түсиниги педагогикалық сөзликлерде оқыу журтынан тысқары, ғәрезсиз үйрениу себепли ийеленетуғын тәлим түри болып табылады, деп тәрийп берің. Әйне ўақытта «өз бетинше тәлим алыу», «өзин тәрбиялау», «ғәрезсиз оқыу» түсиниклеринен синонимлер ретинде пайдаланылып атыр.

Илимий изертлеу нәтийжелери тийкарында ғәрезсиз тәлимге төмендегише тәрийп берилди: Ғәрезсиз тәлим - оқыу материалын ғәрезсиз өзлестиріу, курамалы дәрежеси түрлише болған тапсырмалар, әмелий ўазыйпаларды аудиторияда хәм де аудиториядан сыртта дәретиушилик хәм ғәрезсиз орынлау тийкарында теориялық билим, әмелий көнликпе хәм илимий тәжирийбелерди қәлиплестиріуге қаратылған системалы искерлик болып табылады.

Хәзирги күнде жоқары тәлим мәкемелеринде өз бетинше жумыстың еки улыума қабыл етилген формалары әмелдеги: аудитория хәм аудиториядан тысқары.

Аудитория ғәрезсиз жумысы оқытыушы қадағалауы астында өткериледи хәм де ўазыйпаны орынлау даўамында оқытыушы мәслахәт алыу мүмкиншилиги болады.

Аудиториядан тысқары өз бетинше жумысы ғәрезсиз түрде студентке қолай ўақытта көп жағдайларда аудиториядан сыртта өткериледи, егер, арнаўлы бөлме талап етилетуғын болса, лаборатория ямаса устаханада өткериледи.

Хәзирги күнде студент өз бетинше жумысын шөлкемлестиріуде аудиториядан тысқары өз бетинше жумысқа үлкен итибар қаратылып атыр.

Аудиториядан тысқары ғәрезсиз жұмысы (кейинирек ғәрезсиз жұмысы) студенттиң пландағы оқыў, оқыў -изертлеў, илимий-изертлеў жұмысы болып, оқытыўшы тапсырмасы менен аудиториядан сыртда, оқытыўшының методикалық баслығы менен, бирақ оқытыўшының тиккелей қатнасыўысыз атқарылады.

Студентлердиң ғәрезсиз жұмысының тийкарғы белгилерине киреди:

- билим ямаса әмелий ўазыйпаны, машқалалы сораў ямаса жағдайды хәм де оларды орынлаў ушын бөлек ўақыт, жуўмақ болыўы;

- студент ол ямаса бул искерликти туўры хәм жоқары сапалы орынлаўда нәтийжени көрсетиў;

- студент алдына қойылған ўазыйпаны шешиў процессинде ғәрезсиз пикир жүргизе алыўы хәм активлигин көрсетиў;

- машқаланы қаншелли түсинип жеткенлигин сәўлелендириўши нәтийжелерди болыўы ;

- өз бетинше жұмысы көнликпелерин ийелегенлиги.

Сондай етип, ғәрезсиз жұмыс бир тәрепден оқытыўшының тиккелей қатнасыўысыз атқарылатуғын оқытыўдың формасы хәм оқыў мийнети түри деп қаралса, басқа тәрепден - студентлерди ғәрезсиз билиў процессине қосыў, оны шөлкемлестириў усылларын қәлиплестириў қуралы ретинде қаралады.

Ғәрезсиз искерлик түсиниги астында искерлигиниң барлық структура компонентлерин орынлаўда ғәрезсизлик дәрежесин белгилейтуғын билиў искерлигиниң түри түсиниледи. Яғный, машқаланы белгилеў, қадағалаў, өз-өзин қадағалаў, излениў характерине ийе болған әпиўайы жұмыс түрлеринен қурамалы жұмыс түрлерине диалектикалық өтиўди коррекциялаў хәм де педагогикалық басқарыўдың баслық ролин студенттиң өзине турақлы трансформация арқалы ғәрезсиз жұмыс усылларын ийелегенинен кейин өткерий [Г. М. Коджаспирова, 1998].

Ғәрезсиз искерлигиниң тийкарғы белгиси студентти оқытыўшы жәрдемсиз ислеўи емес, бәлки студент тәрепинен атқарылатуғын барлық

хәрекетлер студент өз алдына қойған мақсетке тийкарланған ҳалда орынлауы есапланады.

Өз бетинше жумыстың дидактикалық ўазыйпаларын тийкарғы мазмуну төмендегилерден ибарат :

- студентлерди оқыў программасын ийелеўин қоллап-қуўатлаў ;
- студентти өз оқыўына жуўапкерлигин асырыў ;
- информациялық компетентликти жетилистириўге шараят жаратыў ;
- ғәрезсиз оқыў, оқыў -изертлеў, проектлик хәм дәретиўшилик искерлик саласында компетенцияларни раўажландырыў;
- студентлерде системалы пикирлеўди қәлиплестириў.

Студент өз бетинше жумысы тәртип хәм системалы шөлкемди, оқытыўшы хәм студент шерикшилик тийкарында ислеўин талап етеди.

Оқытыўшының тийкарғы ўазыйпасы студент оқыў искерлигин хәм де оқытыў орталығын конструкциялаў болып табылады. Оқытыўшы хәм студент активлиги өз-ара байланысқан, түпкиликли мәнисине көре болса оқытыўшы студент искерлигине жолдас болыўы керек.

Студент ғәрезсиз жумысын шөлкемлестириў технологиясы төмендеги басқышларда әмелге асырылады.

Таярлаў басқышында оқытыўшы тәрәпинен төмендегилер атқарылады:

1 қәдем. Оқыў программасына жаңа бөлимлерди киргизиў арқалы коррекциялаў: ғәрезсиз жумыс темалары, ғәрезсиз жумысты қадағалаў, ғәрезсиз жумыс ушын тапсырмалар үлгиси.

2 қәдем. Тийкарғы мақсетке бағдарланған оқыў жумысларын таңлап алыў - студентте универсал хәм қәнигелик компетенцияны раўажландырыў.

3 қәдем. Өзбетинше жумыс тапсырмаларын ислеп шығыў.

4 қәдем. Студент ғәрезсиз жумыс орынлаў даўамында топлауы зәрүр болған саатлар хәм баллар жыйындысын есаплаў.

5 қәдем. Студент таңлаў мүмкиншилиги болыўы ушын қосымша форма, усыллар хәм оқытыў куралларын келтирилген технологиялық картаны ислеп шығыў.

6 кәдем. Пән бойынша оқыу –стилистикалық комплексти ислеп шығыу хәм де оқытыу орталығын проектлестириу.

Мақсетти анықлау хәм жойбарлау басқышы студент хәм оқытыушы жобаларын өз-ара шәртлесиуин талап етеди. Оқытыушы студент искерлигин нәтийжели болыуы ушын тема бойынша ғәрезсиз жұмыс технологиялық картасын усыныс етеди. Студент оқыу жұмыс түрин таңлайды, талаптар менен танысады.

Мәсләхәт бериу басқышы студент ғәрезсиз жұмыс орынлаудағы тийкарғы басқышлардан бири есапланады. Оқытыушы мәсләхәтши, эксперт, тьютор хәм модератор ұазыйпасын атқарады. Әйне бул басқышда студент педагогикалық таянышты алады. Мәслахәт әлбетте студенттиң талабына тийкарынан өткерилиуи керек: информациялық, технологиялық, психологиялық хәм т.б. көринисте. Көп жағдайларда оқытыушы экспертти ямаса проектлестириу бойынша мәслахәт береди. Бирақ, мұдамы да мәсләхәт бериу унамлы нәтийже бермейди, гейде арнаулы қарар хәм бөлек ұазыйпаны талап етиуши мәселелер шығып қалады. Айырым студентлерге фасилитация талап етиледи, бундай жағдайларда оқытыушы тьюторлик ұазыйпасын орынлауы керек болады. Айырым студентлер жеке искерлигин шөлкемлестириу компетенцияларына хәм де топарда өз-ара искерлик көрсетиуге ийе болмайды, бунда оқытыушы модераторлық ұазыйпасын атқарады.

Қадағалау -бағалау басқышы өз ишине тек ғана студентти бағалау ұазыйпасын алып қалмай, бәлки студент өз искерлигин өзи бағалауы ямаса студентлер өз-ара бағаланыуларын да алады. Студент искерлигин бағалаудың бир неше формалары әмелдеги: технологиялық картаға тийкарланып тапсырмаларды комплекс бағалау, рефлексив күнделик тутыу, жойбар хәм изертлеу жұмыслары қорғауы, портфолио қорғауы хәм т.б. лар.

Қадағалау -бағалау басқышы рефлексивке уйқас келеди. Оқытыушы соны ядта тутыуы керек, студент ғәрезсиз жұмыс орынлауында төмендеги кәдемлерди орынлауы керек.

1 - кәдем. Өз бетинше жұмыс мақсетін анықлау.

2 - кәдем. Билиу ұазыйпасын (машқалалы ямаса әмелий) конкретлестириу.

3 - кәдем. Өз алдына қойылған ямаса сайланған ұазыйпаға тыйкарланып өз бетинше жұмысқа таярланғанлығын өзи тәрeпинен бақаланыуы.

4 - кәдем. Ұазыйпаны шешиуғе алып келиуши хәрeкетлердиң адекват усылын таңлау (оны шешиуши жол хәм қуралларды таңлау).

5 - кәдем. Ұазыйпаны шешиу режесин дүзиу (ғәрeзсиз ямаса оқытыушы жәрдеминде).

6 - кәдем. Мәселени орынлау программасын әмелге асыру.

7 - кәдем. Алынған нәтийжелерге бақа берiu арқалы мәселениң атқарылыуын студентти өзи бақлауы.

8 - кәдем. Жеке оқыу искерлигин рефлексиясы.

Хәр бир кәдемде искерлик рефлексиясы зәрүр.

Жуумақлаушы басқыш аналитикалық болып, бунда студент де оқытыушы да искерликти системалы рефлексиясын әмелге асырылады. Студент төмендеги сорауларға жууап берiu арқалы рефлексияны әмелге асырады:

1. Оқыу искерлиги дауамында не әмелге асырылды, не жоқ. Әмелге аспауы ушын не тосқынлық етти?

2. Универсал хәм қәнигелик компетенциялардан қайсы бири рауажланыуына ерисилди? Мениң компетентликтиң қәлиплеспеуи не менен көринетуғын болады?

Буны туурылаудың мүмкиншилиги барма?

3. Бул курста оқыу хәм жеке табыслардан қай-қайсысы жолдас болды?

4. Өз билимимди асыруда тағы нелерди әмелге асыруым зәрүр? Жеке хәм қәнигелик искерлигимди қандай асыруым мүмкин.

Оқытыушы алынған нәтийжелерди анализ етеди, жуумақ береди, тапсырманы шешиудеги кемшиликлерди айтады.

Қадағалау сораулары

1. Тәлимнің шөлкемлестірілген формасы дегенде нени түсинесіз?
2. Жалғыз тәртіпте оқыту мазмунын баянлаң.
3. Класс-сабақ системасының абзаллық хәм кемшиликлерин айтып берің.
4. Сабақларға қандай дидактикалық талаптар қойылады?
5. Оқыу шынығыуларды шөлкемлестіріудің тийкарғы формаларын санап берің.
6. Заманагөй оқыту формаларын баянлаң.
7. Оқыу шынығыуларын проектлестіріу қандай тәртіпте әмелге асырылады?
8. Студентлерде сын көз-қарастан, өзіннен-өзи раўажландырыу жоллары.
9. Сын пикирлеудің сыртқы хәм ишинде болғаны.
10. Креатив пикирлеуді қәлиплестіріу усыллары.
11. Студентлердің ғәрезсиз жұмысларын шөлкемлестіріудің заманагөй усыллары.

IV. ӘМЕЛИЙ ШЫНЫҒЫҰ МАТЕРИАЛЛАРЫ

1-ӘМЕЛИЙ ШЫНЫҒЫҰ.

ТЕМА: ПЕДАГОГТЫҢ КӘСИПЛИК ПРОФЕССИОНАЛЛЫҒЫ ҲӘМ ОНЫ РАҰАЖЛАНДЫРЫҰ ЖОЛЛАРЫ (2 саат)

Жобасы :

1. Педагогтың компетентлиги хәм креативлиги. Педагогтың кәсіплик профессионаллығы және оны инновациялық искерликте көринетуғын болыуы.

2. Тәлим процессин проектлестириу хәм моделлестириу педагогтың кәсіплик профессионал дәретиушилигин раўажландыриу факторы.

Оқыу хәм тәрбиялық мақсети:

Билимлендириуға тийисли: тыңлаушыларға оқыу процесин шөлкемлестириу хәм басқарыуда дыққатты қосыу усыллары менен таныстыриу, түсиник бериу.

Тәрбиялық: тыңлаушыларға аудиторияны басқарыуда дыққатты қосыу усылларын қоллаудың оқытыушы хәм тыңлаушы искерлигиндеги әҳмийетин теориялық хәм әмелий көрсетип бериу арқалы оларда қызығыушылық, оқыу искерлигинде қоллауға қәлеуди оятыу.

Раўажландыриушы: тыңлаушыларда оқыу шынығыуларын нәтийжели өткериулері хәм тәлим сапасын асырыуында, аудиторияны басқарыуында дыққатты жалп қылыу усылларын қолланыуы бойынша билим, көнликпе хәм тәжирийбелерин байытыу, дәретиушилик ойлауды раўажландыриу методикаларын үйретиу, оқытыушыларда дәретиушиликти раўажландыриу.

Оқыу хәм материаллық тәмийнлениуи: компьютер хәм видеопроектор; тарқатпа материал, шынығыуға тийисли презентация слайдлары, маркерлер, скоч, доска, компьютер, проектор.

СЕМИНАР ШЫНЫҒЫҰДЫ ӨТКЕРИҰ ТӘРТИБИ:

Шынығыұ оқытыұшының тыңлаұшыларды аудиторияны басқарыұда дыққатты қосыұ усыллары менен экрандағы презентация материаллары арқалы таныстырыұдан баслайды хэм оқыұ процеси урыс қатнасыұшыларын киши топарлар ямаса жуплықларға бөледи.

Хэр бир киши топарға экранда берилген презентация материаллары тийкарында таярланған дыққатты жалп етиұ усылларына тийисли болған тарқатпа материалларды тарқатады, оларды бирге толықтырыұ тэртиплерин түсиндиреди. Оқыұ сораұына тийисли тарқатпа материаллар төмендегише болыұы мүмкин:

Оқытыұшы тапсырманы тыңлаұшылар тэрэпинен орынлаұлары ушын таярланыұға ўақыт ажратады хэм оларды презентация қағыйдалары менен таныстырады, тыңлаұшылардың таярланыұлары ушын шараят жаратады.

Топарлар таярлықты баслайды.

Кейинги басқышда топарлар таярлаған дэретиұшилик жұмысларын гезеги менен презентация етеди. Оқытыұшы топарлар презентациясы ушын ўақыт белгилейди. Хэр бир шынығыұ таұсылғаннан кейин, басқа топар урыс қатнасыұшылары көрсетилген презентацияны толықтырыұы хэм темаға тийисли сораұлар берийүлери мүмкин. Оқытыұшы хэр бир топардың презентациясын улыұмаластырады, пикир алмасады хэм баҳалайды. Шынығыұда қолланылған методларға түсиндирме береди хэм шынығыұды жуұмақлайды.

Оқытыұшы тыңлаұшылар менен шынығыұ қылыұда өзиниң (жеке) қызықлылаұ вариантларынан да пайдаланыұы ямаса педагогикалық - психологиялық ойын элементлеринен пайдаланған халда шөлкемлестирийи мүмкин.

Шынығыұдың жуұмағы

Тыңлаұшылардың искерлиги улыұма тэрizde анализ етиледи. Мүмкиншилиги барынша хэр бирейиниң искерлигине баҳа бериледи. Шынығыұ жуұмақланады.

2-ӘМЕЛИЙ ШЫНЫҒЫҰ.

ТЕМА: ОҚЫҰ ШЫНЫҒЫҰЛАРЫНЫҢ ЗАМАНАГӨЙ ТҮРЛЕРИ ТИЙКАРЫНДА ШӨЛКЕМЛЕСТИРИҰ ХӘМ ӨТКЕРИҰ МЕТОДИКАСЫ. (2 СААТ)

Жобасы:

1. Оқыұ шынығыұларының заманагөй түрлери тийкарында (жойбар, аралас тәлим, виртуал лаборатория, дебат) шөлкемлестириұ.

2. Студентлерде сын көз-қарастан, өзинен-өзи (мотивациялық, интеллектуаллық, әмелий-искерликли, актив коммуникация хәм жәмәәтлик жумыс) раұажландырыұ.

3. Креатив пикирлеұди қәлиплестириұ усыллары (дизайн-пикирлеұ, скампер хәм т. б.). Студентлердиң ғәрезсиз жумысларын шөлкемлестириұдиң заманагөй формалары

Семинар шынығыұдың мақсети: тыңлаұшыларда оқыұ шынығыұларының заманагөй түрлери тийкарында шөлкемлестириұ хәм өткериұ методикасына тийисли көнликпе хәм илимий тәжирийбелерин раұажландырыұ.

Семинар шынығыұды шөлкемлестириұ хәм өткериұде интерактив тәлим методларынан пайдаланылады.

Биринши тапсырма. Тыңлаұшылардан оқыұ шынығыұларды шөлкемлестириұдиң тийкарғы формаларын түрлерин белгилеұ талап етиледи. Тыңлаұшыларға төмендеги сұұрет формадағы жумыс қағазы усыныс етиледи Оқыұ шынығыұларды шөлкемлестириұдиң тийкарғы формалары

Екинши тапсырма. Тыңлаұшылар сабақларға қойылатуғын дидактикалық талаптарды төмендеги кестеге толықтырыұы талап етиледи.

Ұшинши тапсырма. Тыңлаұшылар тәрепинен дәстүрий хәм традицияға тән болмаған сабақларды салыстырмал анализ қылыұ талап етиледи. Бунда тыңлаұшылар SWOT анализ методынан пайдаланыұлары мүмкин.

Төртінші тапсырма! Тәлім процессин проектлестіріу басқышларын анықлама бериң!

Бесінші тапсырма. Төмендеги кестедеги сын көз-қарастан пикирлеуді раўажландырыу басқышлары мазмунын толтырың.

Алтыншы тапсырма. Машқалалы -шараят. Компьютер графикасы сабағында оқытыушы компьютерде график жумысты ислеу жолларын төмен темпте көрсетиу қылып атыр. Топардың 9 дана оқыушысы болса оқытыушының хәр бир хәрекетине дыққат менен итибар берип, хәммеси оның хәрекетине бир дауыстан жууап бериуип атыр.

- 1) Менде бул жағдай тайын!
- 2) Буннан кейин қандай операция атқарылады?
- 3) Анимацияны орынлау керек!
- 4) Объекттиң фронтал бөлегине қандай өтиледі?
- 5) Стрл +Ф!

Ғәрезсиз пикир: Оқытыушы оқытыудың қандай принциплеринен пайдаланды?

Бундай оқытыу хәққында сиз не дей аласыз?

Оның мәниси неде көринеди?

Жетінші тапсырма. Машқалалы -шараят. Қәнигелик пәнинде “График объектлер сызыу” темасын баянлау процессинде оқытыушы тәрәпинен топар алдына сорау қойылды: қандайда бир график объектти сызыуда нелерге итибарды қаратыу зәрүр? Жууаплар түрлише болды: “тууры программа таңлау”, “нуска көшириуде мүйеш бөлимлерине итибар бериу”, “рең форматларында РГБ СМЙК ларды тууры таңлай алыу” хәм тағы басқа. Оқытыушы қосымша сораулар арқалы топарды “басқарып” барып, график объектлер сызыу жолларын өзи жуумақлап береді.

Оқыушыларға болса график объект сызыуды компьютерде орынлау тапсырылады.

Ғәрезсиз пикир:

1. Оқытыушы жаңа теманы баянлауда қандай дидактикалық усыллардан пайдаланды?

2. Жаңа теманы сол тәртіпте түсіндирип бериуин тууры деп билесизбе?

3. “Сорауды тууры қойылыуы - мәселениң ярымын шешиу болып есапланады” деген гәп нени билдиреди?

Сегизинши тапсырма. Е. П. Торренстиң “Тамамланбаған сүүретлер” тести бойынша ислеу.

Америкалық психолог Е. П. Торренс тәрәпинен тийкарланған “Тамамланбаған сүүретлер” тести майданынан ислеуге тийисли тапсырма.

Тыңлаушылардың итибарларына Е. П. Торренстиң “Тамамланбаған сүүретлер” тести силтеме етиледи хәм берилген штрихларға таянған ҳалда толық сүүретти ислеу тапсырмасы бериледи.

3-ӘМЕЛИЙ ШЫНЫҒЫҰ.

ТЕМА: STEAM ХӘМ STREM ТӘЛИМ ҚӘСИЙЕТЛЕРИ. (2 саат)

Жобасы:

1. STEAM-тәлим (Science – анық пәнлер, Technology – технологиялар, Engineering – техникалық шеберлик, Art – дәрәтиушилик искусствосы, Mathematics -математика) қәсиетлери.

2. STREM-тәлим (пән, технологиялар, робот техникасы, инженерия хәм математика) қәсиетлери.

Семинар шынығыудың мақсети: тыңлаушыларда пәнлераралық интегратив жантасыу, илимий-техникалық билимлерден реал турмысда пайдаланыуға тийисли көнликпе хәм илимий тәжирийбелерин раўажландырыу.

Семинар шынығыуды шөлкемлестириу хәм өткериуде интерактив тәлим методларынан пайдаланылады.

Биринши тапсырма. Тыңлаушылардың STEAM-тәлим қәсиетлери хаққындағы кәсиплик билимлерди қәлиплесиу дәрежесин анықлауға

тийисли анкета-сораўнама өткериледи. Хэр бир тыңлаўшы төмендеги анкета сораўларына жуўап бериўи талап етиледди.

№ Анкета сораўлары

1 STEAM тәлими дегенде нени түсинесиз?

2 Оқыў процессинде пәнлераралық байланысы қандай әҳмийетке ийе?

3 Оқыў билимлериниң пәнлераралық структурасы не?

4 STEAM тәлиминиң үстинлигиниң себеплери нелерде аңлатпасын табады?

5 STEAM тәлим системасы пәнди оқытыўдың дәстүрий усылынан қандай парық етеди?

6 Пәнлераралық байланыслар принципиниң тийкарғы мәниси хәм норматив функцияларын жарытып бериң

Екинши тапсырма. “Венна диаграммасы” методы тийкарында оқытатуғын

Пәниңизди “Ссиенсе - анық пәнлер” менен өз-ара интеграциясын анықлаң.

Үшинши тапсырма. “Венна диаграммасы” методы тийкарында оқытатуғын пәниңизди “Technology - технологиялар” менен өз-ара интегрциясын анықлаң.

Төртинши тапсырма. “Венна диаграммасы” методы тийкарында оқытатуғын

пәниңизди “Енгинеринг – техникалық дөретиўшилик” менен өз-ара интеграциясын анықлаң.

Бесинши тапсырма. “Венна диаграммасы” методы тийкарында оқытатуғын пәниңизди “Арт - дөретиўшилик көркем өнер” менен өз-ара интеграциясы анықлаң.

Алтыншы тапсырма. “Венна диаграммасы” методы тийкарында оқытатуғын пәниңизди “matematic - математика” менен өз-ара интеграциясы анықлаң.

Жетинши тапсырма. “Ментал карта” методы тийкарында оқытатуғын пәниңизди

STEAM менен өз-ара интеграциясын анықлаң!

Шынығыудың жуўмағы

Тыңлаўшылардың искерлиги улыўма тәризде анализ етиледі.
Мүмкиншилиги барынша ҳәр биреўиниң искерлигине баҳа бериледи.
Шынығыў жуўмақланады.

V. КЕЙСЛАР

VI. ГЛОССАРИЙ

Атама	Қарақалпақ тилиндегі түсіндіріуі
Алгоритм Algorithm	Модул тәлими структуралық бөлеклериниң өз-ара жайласыуы хәм де технологиялық процести әмелге асырыуы избе-излигиниң алдынан белгиленген тәртип-қағыйдалары
Аралас модел Mixed model	Аралықтан тәлимниң түрли формалары, бир неше сыртқы көринислердиң интеграциясына тийкарланған модел
Аралас Оқытыу Blended learning	Онлайн оқыу материаллары хәм де оқытыушы басшылығында топарда тәлим алыуға тийкарланған оқытыу формасы
“Ассесмент” технологиясы “Assessment technology”	Студентлердиң билим, көнликпе хәм илимий тәжирийбелери дәрежесин хәр тәрәплеме, қалыс бақалау мүмкиншилигин тәмийинлейтуғын тапсырмалар комплекси
Информациялы жойбарлар Information Projects	Оқыу процесин шөлкемлестириу ямаса басқа билимлендириуе тийисли характерге ийе буйыртпаларды орынлау мақсетинде теориялық информацияларды жыйнауға бағдарланған жойбарлар
Валидация Validation	Тәлим сапасы, тәлим хызметлерин ямаса тәлим системасы қарыйдарлары мүтәжликлериниң қанаатландырылыуы
Вебинар технология Webinar technology	Web технологиялар (онлайн илажлар хәм тәлим кураллары жәрдеми) де шөлкемлестирилетуғын семинар, конференция, тартыс-тартыс, ушырасыу, презентация, тренинг, түрли ўақья яки кубылыслар бойынша Интернет тармағы арқалы шөлкемлестирилетуғын туўрыдан туўры узатылатуғын тахта (трансляция) лар
Сабақ исленбеси Lesson planning	Билимлендириуе тийисли мазмунға ийе жойбар хәм оқытыушы тәрәпинен дүзилиси мәжбүрий болған хұжжет
Дәстүрий тәлим Program education	1) Оқытыудың студент, студентлер мүтәжлиги, қызығыушылығы, билими, дүньяға көз қарасы, олар тәрәпинен оқыу материалларын өзлестириуде дус келиу мүмкиншилиги болған мәселелер, оқыу

	пәниниң мүмкиншиликлерин инабатқа алған ҳалда шөлкемлестирилетуғын тәлим; 2) педагогикалық технологияларынан бири
Драматикалық ойындар Dramatic games	Психологиялық ҳәм де социал мәселелерди шешиўге бағдарланған ойындар
Дидактикалық ойындар Didactic games	Үйренилип атырған объект, кубылыс, процесслерди моделлестириў тийкарында студентлердиң билиўге болған қызығыўшылықлары, активлигин асыратуғын оқыў искерлиги түри
Дөретиўшилик жойбарлар Creative projects	Индивидуал ямаса шериклик тийкарында дөретиўшилик характерге ийе жаңа тәлим сапасы (дөретиўшилик есабат, көргизбе, дизайн, видеофильм, баспа жумыслары - китап, буклет, альбом, баспа ҳәм электрон журнал, компьютер программалары сыяқлылар)ды жаратыўға бағдарланған жойбарлар
Имитациялық ойындар Imitation games	Ислеп шығарыў кәрханалары, жумыс орынларын, фирмалар, шөлкемлерде хызметкерлер тәрәпинен әмелге асырылатуғын искерликти имитациялаў (еликлеў, көшириў) тийкарында студентлерди арнаўлы бир әмелий ямаса кәсиплик искерликке нәтийжели таярлаўға бағдарланған ойындар
Индивидуал тәлим Individual education	Тәлим процессинде оқытыўшының тек ғана бир дана студент менен ямаса студенттиң тәлим қураллары (әдебиятлар, компьютер, телевидение, радио ҳәм б. информациялық технологиялар) менен өз-ара шериклиги тийкарында оқыў материалларының өзлестирилиўин тәмийинлеўге бағдарланған тәлим
Инновациялық тәлим Innovative education	Студентте жаңа идея, норма, қағыйдаларды жаратыў, өзге шахслар тәрәпинен жаратылған алдыңғы идеялар, норма, қағыйдаларды тәбийий қабыллаўға тийисли сапалар, илимий тәжирийбелерди қәлиплестириў мүмкиншилигин жарататуғын тәлим
Инновациялық искерлик] Innovative activity	Жаңа социал талаплардың дәстүрий нормаларға уйқас келмеўи ямаса жаңа қәлиплесип атырған идеялардың әмелдеги идеяларды бийкар етиўи нәтийжесинде пайда болатуғын комплексли машқалаларди шешиўге қаратылған искерлик

Иновация Innovation	Арнаўлы бир системаның ишки дүзилисин өзгертиўге қаратылған искерлик
Интерфаол таълим Interactive aducation	Студентлердиң билим, көнликпе, илимий тәжирийбе хәм арнаўлы бир этикалық сапаларды өзлестириў жолындағы өз-ара хәрекетин шөлкемлестириўге тийкарланыўшы тәлим
Исбилерменлик ойынлары Business games	Белгили искерлик, процесс ямаса мүнәсебетлер мазмунын анализлеў, оларды нәтийжели, туўры, ақылға сай жәмлестириўге тийисли көнликпе, илимий тәжирийбе хәм сапаларды өзлестириў мақсетинде шөлкемлестирилетуғын ойынлар
“Кейс-стади” технологияси “Case study” technology	Машқалалы шараят; студентлерде анық, реал ямаса жасалма жаратылған машқалалы шараятты анализ қылыў арқалы ең мақул түсетуғын вариантларын табыў көнликпелерин қәлиплестириўге хызмет ететуғын технология
Жойбарлаў Projecting	Басланғыш мағлыўматлар, анық белгиленген ўақыт, арнаўлы сайланған форма, метод хәм қуралларға сүйене отырып, күтилетуғын нәтийжени шамалаў, болжаў, жойбарлаў арқалы алдынан искерлик моделин дүзиў, искерлик ямаса процесс мазмунын ислеп шығыўға қаратылған әмелий хәрекет
Жойбарлаў Project	Анық жоба, мақсет тийкарында оның нәтийжелигин кепиллик берген ҳалда педагогикалық искерлик мазмунын ислеп шығыўға қаратылған хәрекет жемиси
Жойбарлаў методы A method of project	Оқыў процесин индивидуалластырыў, студенттиң өзин ғәрезсиз көринетуғын етиўин жойбарлаў, өз искерлигин ақылға сай шөлкемлестириў хәм бақлаў мүмкиншилигин беретуғын тәлим методлары комплекси
Жойбар тәлими A study of project	Билимлендириўге тийисли характердеги анық жоба, мақсет тийкарында оның нәтийжелигин кепиллик берген ҳалда педагогикалық искерлик мазмунын ислеп шығыўға бағдарланған тәлим
Аралықтан тәлим	Арнаўлы бир ноқаттан информациялық-коммуникация қураллары (видео, аудио, компьютер, мултимедиа, радио, телевидение хәм б.) жәрдемінде

Distance learning	тәлим хызметлерин көрсетиў, билимлендириўге тийисли өнимлерди тарқатыў және жеткизип бериўди дәстүрий хәм де инновациялық форма, метод, қуралларға тийкарланған ҳалда тәлим ресурсларынан пайдаланыўға бағдарланған тәлим
Аралықтан оқытыў технологиялары Distance learning technologies	Тәлимниң белгиленген мазмун тийкарында әмелге асырылыўын тәмийинлеўге бағдарланған форма, метод хәм қураллар комплекси болып табылады
Уқып сабақлары Master classes	Ашық шөлкемлестирилип, алдыңғы педагогикалық тәжирийбелерди үгит нәсиятлаўға бағдарланған нәтийжели оқытыў формасы
Модератор Moderator	Аралықтан тәлим негизинде шөлкемлестирилген семинар, тренинг, сәўбетлесий хәм форумға басшылық етиўши (басқарыўшы) педагог
Моделлестириў Modeling	Қубылыс, процесс ямаса системаның улыўма мәнисин толық жарытыўшы моделди жаратыў
Модел Model	Реал, расында әмелдеги болған объекттиң әпиўайыластырылған, киширейтирилген (үлкенлестирилген) ямаса оған уқсаған нусқасы
Модернизация Modernization	Объекттиң жаңа талаплар хәм нормалар, техникалық көрсетпелер, сапа көрсеткишлерине уйқас түрде жаңаланыўы
Модул Module	1) система ишиндеги өз-ара беккем байланыслы элементлерден ибарат түйин; 2) арнаўлы бир технологияны қурайтуғын структуралық бөлеклерди аңлатыўшы термин; 3) оқыў материалының логикалық жақтан бирлиги
Модул тәлими A study of module	Оқыў процесин шөлкемлестириўдиң арнаўлы бир формасы болып, оған көре оқыў материалы логикалық бирликлери - модулларға тийкарланған ҳалда белгили басқыш хәм кәдемлер тийкарында өзлестириледи
Машқалалы жағдай Dilemma	Студентлердиң белгили тапсырмаларды орынлаў (мәселени шешиў, сораўға жуўап табыў) процессинде жүзеге келген қарама-қарсылықты аңғарыўы менен байланыслы психикалық жағдайы болып, ол шешилип атырған мәселе менен байланыслы жаңа

	билимлерди излеўди талап етеди.
Машқалалы лекция A problem lecture	Оқытыўшы тәрәпинен студентти машқалалы шараят, машқалалы мәселени шешиўге бағдарлаў арқалы ол жағдайда билиў активликти асырыўға бағдарланған лекция
Машқалалы тәлим Problem education	Студентлерде дәретиўшилик изертлеў, киши изертлеўлерди әмелге асырыў, арнаўлы бир болжаўларды илгери жылжытыў, нәтийжелерди тийкарлаў, белгили жуўмақларға келиў сыяқлы көнликпе хәм илимий тәжирийбелерди қәлиплестириўге бағдарланған тәлим
Машқалалы тәлим технологиялары Problem education technologies	Студентлерде дәретиўшилик изертлеў, киши изертлеўлерди әмелге асырыў, арнаўлы бир болжаўларды илгери жылжытыў, нәтийжелерди тийкарлаў, белгили жуўмақларға келиў сыяқлы көнликпе хәм илимий тәжирийбелерди қәлиплестириўге хызмет ететуғын тәлим технологиялары
Машқала Problem	Шешилиўи зәрүрли теориялық хәм әмелий әҳмийетке ийе болған мәселе
Ғәрезсиз тәлим Independent learning	ЖОО студентлеринде педагог басықлығы хәм қадағалаўы астында оқыў хәм де қәнигелик пәнлери бойынша лекция, семинар хәм әмелий шынығыўларында ийеленген БКМды беккемлеў, байытыў, олар тәрәпинен жаңа БКМды ғәрезсиз өзлестирилиўин тәмийинлеў, оларды кәсиплик искерликти ғәрезсиз шөлкемлестириўди таярлаўға бағдарланған тәлим
Новация Novation	Системадағы айырым элементлерди ғана өзгертиўге хызмет етиўши искерлик
Педагогикалық машқала Pedagogical problem	Шешилиўи зәрүр, бирақ, еле шешиў усылы белгисиз болған педагогикалық характердеги мәселе
“Портфолио” Portfolio	Автобиографиялық характерге ийе хўжетлер комплекси
Репетиторлик талими	Индивидуал тәлимниң ең кең тарқалған заманагөй түри

Tutoring	
Раўажланыў Development	Шахстың физиологиялық хәм де интеллектуаллық өсиўинде көринетуғын болатуғын сан хәм сапа өзгерислер мәнисин түсиндириўши курамалы процесс
Раўажландырыўшы тәлим Developing education	Студентлердиң ишки мүмкиншиликлери раўажландырыў хәм оларды толық әмелге шығарыўға бағдарланған тәлим
Ролли ойынлар Role-playing games	Белгили бир шахстың ўазыйпа хәм миннетлемелерин орынлаўдағы психикалық жағдайы, минез-қулықлар мәнисин ашып бериўге бағдарланған ойынлар
Сюжетли ойынлар Plot games	Педагогикалық ҳақыйқатлық, кубылыслар баянының арнаўлы бир избе-излиги хәм ол жағдайда қатнасыў жетип атырған шахслар искерлигиниң өз-ара байланыслылығына тийкарланған ойынлар
Изертлеў жойбарлары Projects of research works	Илимий изертлеў характерине ийе жойбарлар
Тәлим процесин проектлестириў Projecting the educational process	Оқытыўшы тәрәпинен студенттиң машқаланы излеў, оны шешиў бойынша искерликти жойбарлаў хәм шөлкемлестириўден тап ғалабалық баҳалаўге шекем болған өз бетинше хәрекет етиўин тәмийинлейтуғын арнаўлы шөлкемлестирилген мақсетли оқыў искерлиги
Тәлим инновациялары Educational innovations	Билимлендириў тараўы ямаса оқыў процессинде әмелдеги машқаланы жаңаша жандасыў тийкарында шешиў мақсетинде қолланылып, нәтийжени кепилликлей алатуғын форма, метод хәм технологиялар
Технологиялық модел (паспорт) Technological model (passport)	Тәлим ямаса руўхый -билимлендириў иләждиң тийкарғы көрсеткишлери хәм олардың технологиялық характеристикасын жаратыўшы хўжет
Технологиялық карта	Тәлим процессти орынлаўшы ямаса белгили объектке техникалық хызмет көрсетиўши педагогларға усыныс етилетуғын барлық зәрүр мағлыўматлар,

Technological map	көрсетпелерди өз ишине алған хужжет
Шахсқа жөнелтирилген тәлим Student-centered education	Студенттиң пикирлеў хәм ҳәрекет стратегиясын инабатқа алған ҳалда оның шахсы, айрықша қәсийетлери, қәбилетин раўажландырыўға бағдарланған тәлим
Шахсты раўажландырыў Developing an individual	Индивидте ўақыт ноқаты нәзеринен физикалық хәм психикалық өзгерислердин жүз бериўи процесси
Ойын Game	Адамлық искерлигиниң зәрүрли түри хәм де социал мүнәсебетлер мазмунының балалар тәрәпинен имитациялаў (көшириў, еликлеў) тийкарында өзлестириў формасы
Ойын технологиялары (ойын тәлими) Game technologies (game learning)	Социал тәжирийбелерди өзлестириўдиң барлық көринислери: билим, көнликпе, илимий тәжирийбе хәм де саналы-баҳалайтуғын искерлик процессин түсиндириўге бағдарланған шәртли оқыў бағдарын аңлатыўшы шахсқа бағдарланған тәлим (педагогикалық технология) түрлеринен бири
Оқыў жойбары Learning project	1) талаплардың машқалаларди излеў, изертлеў қылыў хәм шешиў, нәтийже (шешим) ди сапалы көринисинде рәсмийлестириўге қаратылған ғәрезсиз оқыў искерлигин шөлкемлестириў усылы; 2) теориялық билимлер тийкарында семинар тапсырмаларды шешиўге қаратылған оқыў ҳәрекетини қуралы; 3) раўажландырыў, тәрбиялаў, тәлим бериў, билимлерди байытыў, беккемлеў хәм илимий тәжирийбелерди қәлиплестириўге бағдарланған дидактикалық қурал
Оқыў тапсырмалары Study assignments	Үйренилип атырған тема бойынша студентлер тәрәпинен өзлестирилген билим, көнликпе хәм илимий тәжирийбелер дәрежесин анықлаўға хызмет ететуғын билимлендириўге тийисли ўазыйпалар жыйындысы

VI. ҲАДЕБИЯТЛАР ДИЗИМИ

I. Өзбекистан Республикасы Президентининг шығармалары

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажегимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 488 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом еттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 592 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган енг олий баҳодир. 2-жилд. Т.: “Ўзбекистон”, 2018. – 507 б.
4. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажеге фаровон бўлади. 3-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2019. – 400 б.
5. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари. 4-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2020. – 400 б.

II. Норматив-ҳуқуқый ҳужжатлар

6. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси.–Т.:Ўзбекистон, 2018.
7. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сонли Қонуни.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февраль “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрель "Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли Қарори.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 сентябрь “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5544-сонли Фармони.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 август “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз

малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли Фармони.

12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрь “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиqlаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли Фармони.

13. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 25 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси.

14. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўқитувчи ва мураббийлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи “Ўқитувчи ва мураббийлар–янги Ўзбекистонни барпо этишда катта куч, таянч ва суянчимиздир”. Халқ сўзи газетаси 2020 йил 1 октябрь, №207 (7709).

15. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрь “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 797-сонли Қарори.

16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 27 февраль, “Педагогик таълим соҳасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” ПҚ-4623-сонли қарори.

III. Арнаўлы адабиятлар

17. Белогуров А.Ю. Модернизация процесса подготовки педагога в контексте инновационного развития общества: Монография. — М.: МАКС Пресс, 2016. — 116 с.

18. Гулобод Қудратуллоҳ қизи, Р.Ишмухамедов, М.Нормухаммедова. Анъанавий ва ноанъанавий таълим. – Самарқанд: “Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот маркази” нашриёти, 2019. 312 б.

19. Ежак Е.В. Психологическое обеспечение профессионального развития педагога в условиях рисков современного образования. дисс... док.психол. наук. – Ростов-на-Дону.: 2017. - 315 с.

20. Ибраймов А.Е. Масофавий ўқитишнинг дидактик тизими. методик қўлланма/ тузувчи. А.Е. Ибраймов. – Т.: “Lesson press”, 2020. 112 бет.

21. Иноятлов У.И. ва бошқ. Педагогика: нопедагогик олий таълим муассасалари учун мўлжалланган дарслик.-Т.: ТДПУ – 2013. – 256 б.

22. Ишмухамедов Р.Ж., Юлдашев М.А. Таълим ва тарбияда инновацион педагогик техноогиялар (таълим тизими ходимлари, методистлар, ўқитувчилар, тарбиячи ва мураббийлар учун ўқув қўлланма) - Т. 2017, 368 б.

23. Ишмухамедов Р.Ж., М.Мирсолиева. Ўқув жараёнида инновацион таълим технологиялари. – Т.: «Fan va texnologiya», 2014. 60 б.

24. Макарова.Н.С. Дидактика высшей школы. монография/ Н. С. Макарова, Н. А. Дука, Н. В. Чекалева. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Издательство Юрайт, 2019 - 172 с.

25. Муслимов Н.А ва бошқалар. Инновацион таълим технологиялари. Ўқув-методик қўлланма. – Т.: “Sano-standart”, 2015. – 208 б.

26. Муслимов Н.А ва бошқалар. Педагогик компетентлик ва креатив асослари. Ўқув-методик қўлланма. – Т.: “Sano-standart”, 2015. – 120 б.

27. Образование в цифровую эпоху: монография / Н. Ю. Игнатова; М-во образования и науки РФ; ФГАОУ ВО УрФУ, 2017. – 128 с.

28. Савельева С.С. Педагогические условия формирования профессиональной компетентности учителя в образовательном процессе вуза: монография. – Воскресенск, 2012. – 218 с.

IV. Интернет сайтлар

29. <http://edu.uz> – Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги

30. <http://lex.uz> – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси

31. <http://bimm.uz> – Олий таълим тизими педагог ва раҳбар кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишни ташкил этиш бош илмий-методик маркази

32. <http://ziyonet.uz> – Таълим портали Ziyonet

33. <http://natlib.uz> – Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси

34. <http://tmetod.uz> – ТДПУ ҳузуридаги педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази.

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti janındaǵı Pedagog kadrlardı qayta tayarlaw hám olardıń qánigeligin jetilistiriw aymaqlıq orayınıń barlıq qánigelik tınlawshılarına arnalǵan “Pedagogtin kasiplik professionalligin asiriw” moduli boyınsha oqıw – metodikalıq kompleksine

SÍN

Berdaq atindagi Qaraqalpaq mamleketlik universiteti “Sotsiyal jámiyetlik panler” kafedrası baslıǵı f.i.d.prof., Berdimuratova A., tárepinen “Pedagogtin kasiplik professionalligin asiriw” moduli boyınsha dúzilgen oqıw–metodikalıq kompleksi jumıs baǵdarlaması, moduldi oqıtıwda paydalanılatuǵın interaktiv tálim metodları, teoriyalıq materiallar, ameliy sabaqlar sıpatlaması, glossariy, test sorawları hám paydalanılǵan ádebiyatlar diziminen turadı.

Moduldiń jumıs baǵdarlaması mámleketlik tálim standartlarına sáykes islep shıǵılǵan. Onda tınlawshılardıń qoyilatugin talaplar, pannin ameliyattagi ornı ondagi konlikpe kompetenciyaları anıq berilgen. Moduldiń baǵdarlaması 4 saat lekciya, 6 saat ámeliy, ulıwma 10 saatqa mólsherlenip dúzilgen.

Moduldiń teoriyalıq bóliminde “Pedagogtin kasiplik kompetentligi ham kreativligi” haqqında, kasiplik professionalligin ham krativlikti rawajlandiriw oqıw processin shólkemlestiriw hám onıń sapasın támiyinlewdiń innovaciyalıq metodları haqqında bilim beriwdi názerde tutadı. Sonıńday, bul bólimde tınlawshılarga tálim tarawın basqarıwdıń xuquqiy tiykarları, joqarı orta tálim tarawına tiyisli nızamlar, pedagog xızmetkerleriniń munasibetlerin tártipke salıw, studentlerdiń bilimin bahalawdıń anıq kriteriyleri oqıw orınlarında ádillikti támiyinlew girewi, korrupciyanıń aldın alıw hám oǵan qarsı guresiwdiń xuquqiy – ruwxıylıq tiykarları haqqında teoriyalıq maǵlıwmatlar beriw rejelestirilgen.

Moduldiń ámeliy sabaqlar bóliminde tınlawshılardıń oqıw sabaqlarınin turlerin sholkemlestiriw ham otkiziw metodikasi, oz betinshe sabaqlardi sholkemlestiriwdin zamanagoy formalari tiykarında mámleketlik tálim standartları, oqıw rejeler, pán baǵdarlamaları hám olardı tayarlaw kónlikpelerin rawajlandırıw jobalastırılǵan.

Oqıw–metodikalıq kompleks óz ishine bul moduldi oqıtıwda qollanılatuǵın innovaciyalıq texnologiyalar, lekciyalardıń prezentaciyanın, modul boyınsha qaraqalpaq hám rus tillerde glossariy, test sorawları, paydalanılǵan ádebiyatlar hám Internet resursların qamtıp aladı.

Modul materialları joqarı sıpatta tayarlanǵan bolıp, barlıq taraw qánigelerin oqıtıwda paydalanıwǵa boladı deb esaplayman.

Pikir bildiriwshi:

QMU “Ozbekstan ham Qaraqalpaqstan tariyxi”
kafedrası professori f.i.d. B. Qoshanov

